

---

borec

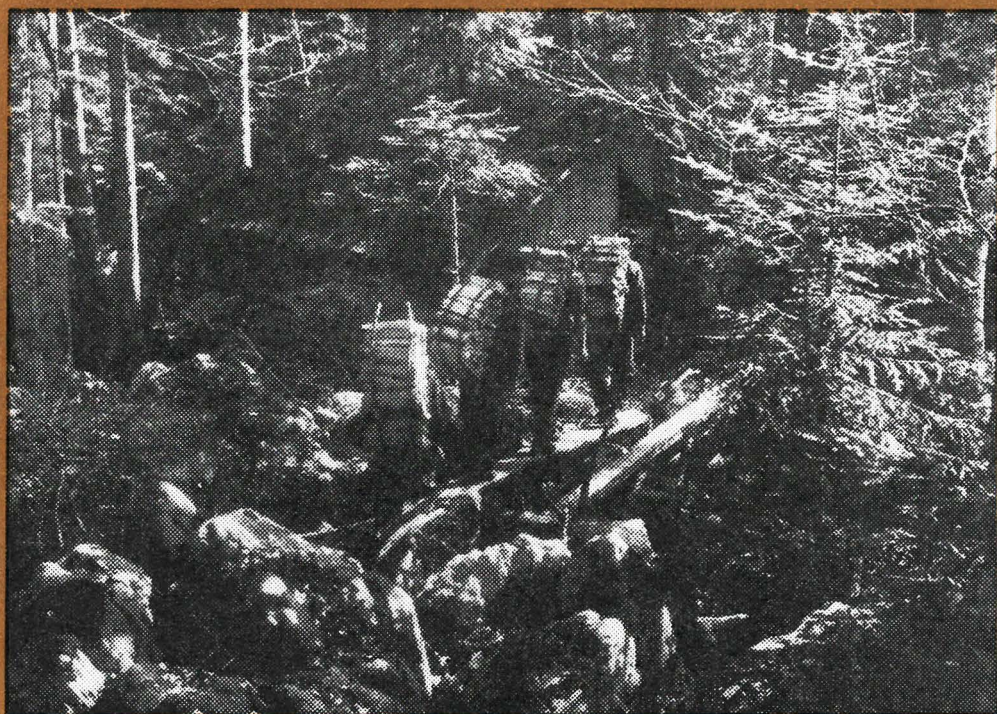
OKTOBER 1980

10

BOREC, YU ISSN 0006-7725

BOREC 10/1980 ★ XXXII

Revija za zgodovino NOB in ohranjevanje revolucionarnih tradicij

Ustanovitelj revije: republiški odbor Zveze borcev Slovenije

Izdajateljica: založba Borec

Urejuje uredniški svet: Lado Ambrožič ml., France Filipič, dr. Tone Ferenc, Ivan Križnar, Radko Polič, predsednik, dr. Miro Stiplovšek, namestnik predsednika, France Šušteršič in Zima Vrščaj

Glavni in odgovorni urednik: Črtomir Šinkovec

Uredništvo sprejema sodelavce in bralce vsak dan od 9. do 12. ure

Rokopise pošljite na naslov: uredništvo revije Borec, Ljubljana 61000, Miklošičeva 28/I

Poštni predal 203; telefon: 320-477

Nenaročenih rokopisov in fotografij ne vračamo

Vsebina

Prispevek k zgodovini NOB

513 **Franc Štefe-Miško:** Tragični avgust 1942 pod Krvavcem

522 **Jože Udovič:** Balada

523 **Dr. Tone Zorn:** Predplebiscit in koroški plebiscit v listu Korošec v letih 1919—1920

544 **Matej Bor:** Kurir

Gradivo in spomini

545 **Hinko Wilfan:** Jugoslovanske vojne sirote v uku na Češkoslovaškem

554 **Jože Šmit:** Požgana vas

Pisatelj — politični delavec

555 **Dr. Helga Glušič:** Romunske teme v Prežihovi prozi

Politični razgledi

563 **Florijan Laimiš:** Korejska vojaška godba

568 **Igo Gruden:** Labodja pesem

Književnost — ocene

569 **Slavko Rupel:** Janez Vipotnik: Ledina

570 **Slavko Rupel:** Knjiga o feldmaršalu Erwinu Rommlu

571 **Florijan Laimiš:** Martin Middlebrock: Konvoj

573 **Slavko Rupel:** France Lubej-Drejče: Odločitve

574 **Cene Vipotnik:** Pesem svitanica

Bibliografija

575 **V oceno smo prejeli**

Slika na naslovni strani: *V deželi je vojna jesen in bliža se zima; da si bodo lahko ogreli svojo lesenjačo, so se morali tudi partizani založiti s suhimi, razžaganimi in cepljenimi drvimi*

Revija Borec je bila z ukazom predsednika republike Josipa Broza-Tita ob petindvajsetletnici izhajanja odlikovana z redom zaslug za narod s srebrnimi žarki

Naročila in reklamacije pošljite na naslov: Založba Borec — za revijo Borec, Ljubljana, Miklošičeva 28/I., telefon 320-477, poštni predal 203, ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 50101-603-45772, naročniki v tujini pa na račun pri Ljubljanski banki v Ljubljani 50100-620-107-32040-000-457. Celotna naročnina znaša 100 dinarjev, polletna 50 dinarjev. Za inozemstvo 140 dinarjev. Posamezna številka 10 dinarjev. Tisk: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Franc Štefe-Miško

Tragični avgust 1942 pod Krvavcem

Novi napadi in žrtve na območju Krvavca

Napad nad Davovcem je neposredno povzročil nove napade in žrtve na območju Krvavca.

Kot je bilo že povedano, je dan ali dva po napadu nad Davovcem prišla nazaj nad Davovec skupina nemških policistov z nalogo, da tam padlim partizanom pobere orožje in dokumente. Na te policiste je Na pečeh, ko so šli proti Davovcu, naletel borec II. grupe odredov, ki je prihajal navzdol iz nasprotne smeri. Policisti so ga presenetili in napadli. Obležal je mrtev nekaj deset metrov pod potjo, kjer so ga domačini Štefanje gore pozneje tudi pokopali.¹⁵

Borci II. grupe odredov so se ob nenadnem napadu nad Davovcem razbili v tri skupine. Dve od teh (Stanetova in Tomaževa) sta se najprej umikali v smeri, od koder so prišli, nato pa se sešli nekaj sto metrov niže med Davovcem in vasjo Štefanja gora. Od tam so se umaknili še niže na rob južno od Sp. Štefanje gore oziroma nad grad Strmol, za tem pa nadaljevali pot na Jezerca. Tretja, Marokova skupina, se je umikala po napadu z dvema ranjencema navzdol po strmini, nato pa po južnem pobočju Krvavca do Ambroža. Dne 13. avgusta v poznih popoldanskih urah so se ponovno zbrali na Jezercih, od tam pa se še pred nočjo premaknili na Kriško planino pod Krvavcem.¹⁶

Naslednje jutro, 14. avgusta, so se na severozahodnem pobočju Kržiš (K 1647) sešli s Krvavško četo, ki se je tja premaknila iz Blat že prejšnji dan po napadu na njene kurirje in II. grupo odredov nad Davovcem. Četa je to jutro prišla iz prehranjevalne akcije v Pšenični polici pri Cerkljah, od koder so prignali tri goveda. Iz tega taborišča so nato skupaj odšli čez planino za Zavratmi pod Košutno v dolino Korošice in naprej proti Kamniški Bistrici. Na tej poti so se razšli. Krvavška četa je zatem odšla nad Blate.* II. grupa je z vodiči Krvavške čete odšla naprej nad Zg. Brusnike nad reko Kamniško Bistrico, kamor so prišli 16. avgusta zjutraj.¹⁷

Nad Zg. Brusniki sta se dopoldne sešla štaba II. grupe odredov, komandant Franc Rozman-Stane, njegov namestnik Peter Stante-Skala, politkomisar Dušan Kveder-Tomaž in komandant Savinjskega odreda Alojz Kolman-Maroko, in Kokrške-

* Blate domačini imenujejo predel nad spodnjim izvirom Bistričice, to je jugovzhodno pod planšarsko planino Jezerci (močvirnat in blatnast teren), Pokovše pa vzhodno in jugovzhodno pobočje Kržiš, o. p.

Janez Martinjak in Peter Slatnar, oba z Ambroža in borca Krvavške čete, padla 17. avgusta 1942 na Pokovšah in Ivan Bodlaj iz Županjih njiv nad Stahovico, borec Krvavške čete ter Edo Hedl iz Zaloga pri Ljubljani, borec 2. grupe odredov, ki sta si 18. avgusta 1942 sama vzela življenje, da ne bi prišla v roke Nemcem. Bodlaj si je vzel življenje na Pokovšah, Hedl pa skupno z ranjencem, prav tako borcem 2. grupe odredov, nad kmetijo Vižinčar nad Ambrožem

ga odreda, komandant Tomaž Knavs-Matevž Kovač in politkomisar Ivan Bertoncelj-Johan. Štab Kokrškega odreda je na razgovore prišel iz Žmavcarjev pod Skuto, kjer se je zadrževal že dalj časa.

Srečanje obeh štabov pa ni dolgo trajalo. Že dopoldne tega dne so se borci II. grupe spopadli s skupino Nemcev, ki so nad Zg. Brusniki prišli v neposredno bližino njihovega taborišča. Med spopadom se je čez Kamniško Bistrico prebila najprej prva skupina grupe, druga skupina, ki je prvi ščitila prehod, pa takoj zatem, ko je Nemce prisilila k umiku. Prva skupina je nato nadaljevala pot proti Štajerski po dolini Kamniške Bele proti Presedljaju in preko Konja, druga pa po Dolskem grabnu proti Veliki planini. Že čez nekaj dni sta se obe skupini na Kostanjski planini v Tuhinjski dolini sešli s 1. (kamniškim) bataljonom Kokrškega odreda.¹⁸

Po napadu nad Davovcem, kjer so Nemci odkrili prihod II. grupe odredov pod Krvavec, so takoj pričeli pripravljati ofenzivo tudi na to območje. Toda to jim je uspelo šele potem, ko so preusmerili del svojih vojaških sil z Jelovice, kjer so že mesec dni vodili silovito ofenzivo proti II. grupi odredov, ki je v začetku julija 1942 prišla čez Polhograjske Dolomite na Gorenjsko, in proti enotam I. (gorenjske) grupe odredov, ki so delovale na desni strani Save.* Dne 15. avgusta so pričeli zapirati dolino Kamniške Bistrice in Kokre. Na širše območje Krvavca med obema dolinama so poslali večje vojaške sile, med drugim 18. policijski polk gorskih lovcev in več drugih enot. Del teh enot iz cerkljanske smeri je prišel že pred mrakom 15. avgusta pod vrh Krvavca in tam tudi prenočil.¹⁹ Ker pa se je II. grupa odredov že 16. avgusta dopoldne prebila čez Kamniško Bistrico, so v ta obroč dobili samo Krvavško četo, ki se je po ločitvi od II. grupe 15. avgusta vrnila nad Blate, in ki za nemško ofenzivo še ni vedela.²⁰ Nad Krvavško četo pa se sedaj niso spravili samo Nemci s svojimi vojaškimi silami, z njimi je sodelovala tudi skupina prvih organizatorjev bele garde na tem območju. To so bili: brata Vitko in Lojze Mejač,

* Drugi del II. grupe odredov je tedaj na Jelovici še vedno vodil ogorčene boje z Nemci. Iz obroča ofenzive na Jelovici in čez Savo v Zalošah nad Podnartom se mu je uspelo prebiti šele 19. avgusta. Od tam je pot na Štajersko nadaljeval čez Dobrčo, Podljubelj, Košuto in čez Koroško po avstrijski strani.

Brata Vitko in Lojze Mejač iz Komende, veletrgovca in nekdanja klerikalna veljaka, med okupacijo pa tesna sodelavca najvišjih nemških političnih in policijskih voditeljev na Bledu, sta bila glavna organizatorja uničenja Krvavške čete. Oba sta bila justificirana

vletrgovca iz Komende, Lojze Plemelj, lastnik ribogojnice v Dragomlju pri Domžalah in njegov svak Rado Hribar iz gradu Strmol, živinozdravnik Franc Lipar iz Nasovč itd. To, kar v tej ofenzivi ni uspelo Nemcem, je z razdiralnim delom med borci čete — domačini in njihovimi svojci uspelo Mejačevi belogardistični skupini.

Prva žrtev nemške ofenzive na Krvavec je 16. avgusta 1942 postal sedemdesetletni vaščan iz Ambroža, kmet Peter Martinjak. Tega so Nemci že prej nekoč ob prihodu v vas hudo pretepli. Ko je tega dne domača dekla sporočila, da prihajajo v vas Nemci, je iz strahu pred njimi zbežal proti gozdu. Toda na njivi, tik pred gozdom, so ga Nemci smrtno zadeli.²¹

Dne 17. avgusta so se Nemci vse bolj bližali tudi Krvavški četi. Ta se je zato že sredi dneva premaknila iznad Blat više na Pokovše, kjer pa so jo v popoldanskih urah nemški izvidniki vseeno odkrili. Nemci so pričeli opozarjati na partizane z raketami in so vse bolj zoževali obroč okrog Pokovš. Tu se je v veliki živčni napetosti, saj je že ves dan vseprek pokalo, sredi popoldneva sam ustrelil borec Janez Martinjak, po domače Bajten z Ambroža.* Da bi se umaknili pred vedno večjo nevarnostjo, so se zvečer odločili za preboj v smeri Kokre po gozdnatem pobočju med Ambrožem in planino Jezerca, toda na poti v to smer so v nižinskem predelu na Pokovšah padli v podkev nemških zased. Te so po četi udarile od spredaj in bočno z obeh strani. V silovitem ognju poti naprej ni bilo, obležala sta Peter Slatnar, po domače Ambružev z Ambroža, in Ciril Kepic-Robinzon iz Podrečja pri Domžalah, ki je prišel v četo junija iz Kamniškega bataljona.

* Janez Martinjak je bil od aprila 1941 lovski čuvaj Rada Hribarja iz Strmola za lovišče na Jezercih, Kriški planini in okolici. Ze prvo zimo je sodeloval s partizani in v noči od 2. na 3. februarja 1942 na Jezercih obvestil Kokrsko četo, ki je bila izdana, da se je v globokem snegu pred nemškim napadom pravočasno umaknila s Krvavca. Ker pa so Nemci za to zvedeli, so ga že čez nekaj dni aretirali, vendar so ga po posredovanju Hribarja tudi kmalu izpustili. Ko se je v juniju 1942 na Krvavcu pojavila Krvavška četa, je vstopil v četo in postal mitraljezec, o. p.

Dr. Vinko Bedenk, živinozdravnik iz Kranja, ki je imel neposredne zveze tudi z generalom Erwinom Rösenerjem na Bledu, je poskušal razbiti ostali dve četi 2. bataljona Kokrškega odreda pod Storžičem in pripravljaj ustanovitev vojaških belogardističnih oddelkov na Gorenjskem. Justificiran je bil 2. septembra 1942

Ker preboj ni bil mogoč, so se borci umikali na vzhodno stran Pokovš, kjer jih je naslednje jutro ostalo le malo, večina pa se jih je umikala v smeri Bistričice, Sidraža in Tunjic.²²

Tega dne zvečer so na Slatnarjevem, po domače Ambruževem dvorišču pri Ambrožu, ujeli tudi domačina Franca Martinjaka-Aleksandra, ki je še z enim borcem prišel v vas poizvedovat o sovražniku; drugemu članu patrulje je uspelo pobegniti.²³

Dne 18. avgusta so pričeli Nemci podrobneje pretresati najprej vzhodno stran Kržiš in Jezerc, to je območje Pokovš, nato pa še zahodno. V okolici Pokovš so zajeli sedem borcev,* Ivan Bodlaj iz Županjih njiv nad Stahovico pa se je dopoldne tega dne na vzhodnem pobočju Pokovš raje sam ustrelil, kakor da bi prišel živ Nemcem v roke.²⁴

Tega dne, 18. avgusta, sta se v hribu nad kmetom Vižinčarjem nad Ambrožem zadrževala dva borca II. grupe odredov, ki sta ostala tu od napada nad Davovcem 13. avgusta. Eden od njiju je bil nad Davovcem hudo ranjen, drugega, Eda Hedla, doma iz Zaloga pri Ljubljani, pa je vodstvo grupe določilo za njegovega spremljevalca. Ko so Nemci tega dne preiskovali tudi zahodno stran Jezerc oziroma Ambroža v smeri Davovca, sta jih zaslišala. Bila sta prepričana, da sta izdana. Da ne bi prišla živa Nemcem v roke, sta si z bombami sama vzela življenje.²⁵

Dne 20. avgusta sta iz štaba Kokrškega odreda iznad Kamniške Bistrice čez Kokrško sedlo potovala v 2. bataljon Kokrškega odreda za Storžič odredni zdravnik dr. Milan Cunder-Miha iz Ljubljane in odredni kurir Ignac Močnik-Miki iz Dupelj

---

* Ujeli so: Petra Balantiča iz Zagorice, brata Andreja in Antona Klemenca iz Klemenčevega, Petra Kuharja z Ambroža, Drago Prezelj, roj. Rebernik-Vero iz Kregarjevega, Franca Stularja iz Kokre in Miho Trobevška-Drena iz Stahovice. Poleg teh so ločeno ujeli še Mirka Maleša iz Viševce. Vse ujete so odpeljali v Kamnik, od tam pa razen Martinjaka in Trobevška, 25. avgusta 1942 v Begunje.

Janez Brodar, kmet iz Hrastja pri Kranju, nekdanji klerikalni poslanec, banski svetnik in predsednik Kmečke zveze Slovenije, je bil dvakrat vodja bele garde na Gorenjskem. Prvič v poletju 1942, ko je zaradi odločnih partizanskih posegov njihovo vodstvo razpadlo in je pobegnil na Dunaj, drugič pa ob koncu vojne, ko je po dveh letih »premora« postal predsednik pokrajinskega odbora bele garde za Gorenjsko. Njegov najstarejši sin Ivan je bil poveljnik domobranske postojanke v Voklem pri Kranju, najmlajši sin Marjan, tudi domobranec, pa se je po vojni ilegalno vračal iz tujine in leta 1948 sodeloval pri uboju ljudskega poslanca Jožeta Mojškriča v Bizoviku pri Ljubljani

pri Trziču. Ko sta se zvečer v bližini Rekarja v Zg. Kokri bližala lesenemu mostičku čez reko Kokro, sta padla v nemško zasedo, ki je med ofenzivo zapirala dolino Kokre na širše območje Krvavca. Pri tem je padel kurir Ignac Močnik-Miki, zdravnika dr. Milana Cundra-Miho pa je krogla le oplazila po glavi in se je rešil.²⁴

Med nemško ofenzivo na širše območje Krvavca med Kamniško Bistrico in Kokro v dneh od 15. do 21. avgusta popoldne je padlo sedem borcev in kmet Peter Martinjak z Ambroža, ki so ga Nemci ustrelili kot civilista. V istem času so ujeli devet borcev Krvavške čete. To pove tudi nemško poročilo z dne 22. avgusta 1942, ko navaja, da so v tej veliki akciji ubili osem partizanov (za partizana štejejo tudi civilista Martinjaka), ujeli pa so jih devet.²⁷ (Borca Na pečeh niso ubile enote, ki so sodelovale v ofenzivi, zato tu ni štet).

Tako je med ofenzivo, ki jo je neposredno sprožil napad nad Davovcem, vključno z borcem, ki je padel Na pečeh dan ali dva po tem napadu, padlo skupaj osem borcev (pet iz Krvavške čete, oz. Kokrškega odreda in trije iz II. grupe odredov) in en civilist.

Razbitje Krvavške čete — delo prvih organizatorjev bele garde

Kot smo videli, Nemcem kljub velikim vojaškim silam v sedemdnevni neprestani ofenzivi ni uspelo uničiti Krvavške čete. Uničiti je niso mogli niti potem, ko so jo stisnili v obroč in dva dni zapored napadali v okolici Pokovš in drugod pod Krvavcem, saj se je večina borcev izvlekla tudi iz te pasti. Toda kljub temu je bila večina teh borcev za partizane izgubljenih. Nasedli so razdiralni in izdajalski dejavnosti Mejačeve belogardistične skupine, ki je že pred ofenzivo priprav-

ljala načrt, kako bi domačine s krvavškega območja spravila od partizanov in tako na tem območju zatrla partizanski upor. Zavesti so se dali besedam nekdanih mogočnejšev in veljakov, da je boj proti okupatorju brezupen in da je zato življenje in nečloveško trpljenje po gozdovih brezsmiselno. Strašili so jih, da se bo okupator maščeval, če bodo ostali pri partizanih, nad njihovimi svojci in jih izgnal z domačij. Pri tem so še posebej izkoristili številne izselitve domačinov v vaseh v okolici Stahovice, ki so jih Nemci izvajali prav na začetku krvavške ofenzive. Hkrati so jim zagotavljali, da jamčijo za njihovo varnost pred Nemci, če se vrnejo iz gozdov, da bodo doma zopet lahko živeli v miru itd. In zadnje naročilo je bilo: pridite k Mejaču v Komendo in ne v nemško postojanko. Tako se je v naslednjih dneh tudi zgodilo. Na dvorišču Mejača v Komendi se je zbralo mnogo domačinov, ki so nasedli obljubam belogardističnih organizatorjev. S seboj so morali prinesiti zapiracle v gozdu odvrženih partizanskih pušk kot dokaz, da so se odločili zapustiti partizanske vrste.

Tako so nekdani klerikalni in protiljudski oblastniki stare Jugoslavije tudi v najusodnejših dneh našega ljudstva pokazali svoj pravi obraz. V bojazni pred zmago delovnega ljudstva so se povezali z okupatorjem in stopili na pot narodnega izdajstva. Zato so se ti prvi organizatorji bele garde na Gorenjskem že v poletju 1942 kar v dveh smereh podali proti partizanom med Tržičem in Kamnikom. Vodil jih je nekdani klerikalni poslanec in predsednik Kmečke zveze Slovenije, politikant ter Koroščev sodelavec Janez Brodar iz Hrastja pri Kranju. Brodarjev sodelavec, kranjski živinozdravnik dr. Vinko Bedenk, se je usmeril na 1. in 3. četo 2. bataljona Kokrškega odreda pod Storžičem, Mejačeva skupina pa na 2. (krvavško) četo tega bataljona. Bedenk je pod Storžičem nagovarjal znanega prvoborca in komandirja čete Janeza Perka, da bi zapustil partizane in potegnil s seboj še vrsto drugih borcev, nato pa bi pri njih postal vodja vojaških belogardističnih oddelkov, ki so jih nameravali ustanoviti za boj proti partizanom. Toda uštel se je in bil za izdajalsko nakano kaznovan po partizanskem zakonu. Enaka kazen je doletela tudi nekatere druge organizatorje, zadeti pa bi morala tudi glavnega vodjo Janeza Brodarja, vendar je ta jeseni 1942 pred kaznijo pobegnil na Dunaj. Od tam se je 1944 na snubljenje osrednjega slovenskega belogardističnega vodstva iz Ljubljane vrnil na Gorenjsko in postal predsednik novega vodstva bele garde za Gorenjsko, ob koncu vojne pa je ponovno pobegnil v tujino. Uspeh je dosegla le Mejačeva skupina na krvavškem območju, vendar je tudi člane te skupine že po enem letu za te in nove zločine doletela pravična kazen.²⁸

Seveda ni naključje, da so se ti prvi organizatorji bele garde na Gorenjskem našli prav v ravninskem predelu med Kranjem in Kamnikom, saj so Janez Brodar, nekdani šenčurski župan, in predsednik okrajnega odbora JRZ Kranj Anton Umnik in drugi, skupno z najbolj reakcionarno duhovščino, na čelu z znanim kranjskim dekanom Matijo Škerbcem, že pred vojno imeli tod najmočnejše gospodarske in politične pozicije in vpliv. Leta 1932 so pod zastavo vodje slovenskih klerikalcev dr. Antona Korošca tod organizirali in vodili iz Ljubljane na Gorenjsko svoj demonstrativen in znani razbijaški pohod za čimprejšnji prevzem oblasti, ki se je končal v znanih »šenčurskih dogodkih«.

Avgustovski dnevi 1942 pod Krvavcem so najbolj tragičen dogodek v vsej štiri-letni narodnoosvobodilni vojni na območju Krvavca, med dolino Kokre in Kamniške Bistrice. Davek je bil res velik. Od 13. do 20. avgusta 1942 je padlo skupno 24 borcev (16 iz 2. grupe odredov in osem iz Krvavške čete, oziroma Kokrškega odreda) in en civilist. Ujetih je bilo 14 borcev (12 iz Krvavške čete in 2 iz 2. grupe odredov). Domači izdajalci, sodelavci okupatorja in prvi organizatorji bele garde na Gorenj-

skem, so uničili veliko življenj zavednih in junaških borcev domačinov in borcev 2. grupe odredov, ki so na dolgi poti neprestanih bojov in nadčloveških premagovanj z Dolenjske na Štajersko za vedno omahnili na sončnih pobočjih Krvavca. Krvavška četa je bila končno razbita.*

Toda pod Krvavcem je oborožen narodnoosvobodilni upor že v naslednjem letu zopet vzplamtel. V ta boj so se ponovno vključili tudi številni borci, ki so avgusta 1942 zapeljani odvrgli partizansko puško. Zdaj upora ni bilo več mogoče uničiti. (Konec)

Viri in opombe

¹ Kamniški zbornik VII, str. 73 in 75.

Ivan Martinčič-Vanja, Ljubljana in Franc Urbanc-Bogo, Zg. Stranje, ustni izjavi z dne 9. 1. 1980 o kraju in času ustanovitve čete ter številu borcev čete.

² Poročilo štaba Kokrškega odreda z dne 24. 7. 1942 o sestavi poveljstev, številčnem stanju moštva in oborožitvi, Zbornik VI/3, dok. 80.

³ Seznam borcev 2. (krvavške) čete 2. bataljona Kokrškega odreda z dne 12. 3. 1979 s popravki seznam z dne 28. 1. 1980, Gorenjski muzej. (Iz čete je konec julija 1942 odšlo v 1. (kamniški) bataljon in v drugi dve četi 2. bataljona Kokrškega odreda le 14 borcev. Z borci se je v Kamniški bataljon vrnil tudi prvi komandir Krvavške čete Janez Ogrin-Lojze, novi komandir pa je postal Milan Juvan-Andreja, dotedanji politkomisar 3. čete 2. bataljona Kokrškega odreda. Politkomisar čete je bil še naprej Stane Zevornik-Miško, o. p.).

⁴ Ivan Jan: Kokrški odred, rokopis v tisku, Partizanska knjiga 1980.

⁵ Janez Pregled, Tunjiška Mlaka, ustna izjava, 1976.

Ugotovitve avtorja v članku Padli ne smejo biti pozabljeni, TV-15, september 1976.

⁶ Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in Štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana, 1972, str. 375—377. Janez Pregled, Tunjiška Mlaka, ustna izjava, 1976.

⁷ Franc Vrhovnik-Risto, Apno, ustna izjava, 8. 7. 1977.

⁸ Janez Pregled, Tunjiška Mlaka, ustna izjava, 1976.

(Opomba: Vodič Janez Pregled izjavlja, da sta z Jožetom Grilem po prihodu II. grupe odredov pod Kopo, sama odšla na zvezo k lovski koči in ne štirje, to je še mitraljezec in njegov pomočnik, kakor to navaja Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, str. 400 in Ivan Ferlež v knjigi Druga grupa odredov in Štajerski partizani 1941—1942, str. 377.)

⁹ Franc Škrjanc, Ljubljana, Zalog, Pot na Labor 7 a, ustna izjava 1977.

Ivan Tlaker-Luka: Za Stanetove borce ni bilo ovir, Borec 1966, št. 8—9.

Ladislav Grat-Kijev: V metežu, Borec, 1969, str. 85—86.

Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in Štajerski partizani 1941—1942, str. 377.

¹⁰ Franc Vrhovnik-Risto, Apno, ustna izjava, 8. 7. 1977.

Janez Pregled, Tunjiška Mlaka, ustna izjava, 1976.

¹¹ Anton Dolinšek, Štefanja gora 5, ustna izjava 8. 7. 1977.

¹² Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in Štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana, 1972, str. 377.

(Opomba: Avtor Ivan Ferlež navaja, da je v vseh dneh, ko je II. grupa odredov sredi avgusta 1942 potovala čez Krvavec skupno padlo 16 borcev te grupe, upoštevajoč 13 padlih v napadu nad Davovcem, enega dan ali dva pozneje na pečeh nad Štefanjo goro, dva pa 18. 8. 1942 nad kmetom Vižinčarjem nad Ambrožem, ki sta si v nevarnosti, da sta izdana, sama vzela življenje. Vse to je Ivan Ferlež tudi potrdil v podrobnejšem pogovoru z avtorjem tega članka leta 1976. Podatke Ivana Ferleza iz knjige Druga grupa odredov... povzema tudi najnovejša zgodovina partizanstva v Sloveniji: Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana, 1976, str. 363, prva izdaja. Kdaj in kje sta padla Tone Vrhovnik in Jože Grilc potrjujeta Franc Vrhovnik-Risto in Janez Pregled ter nekateri borci II. grupe odredov, o Janezu Koselju pa je dal podatke tudi odredni kurir Tine Zaletel-Tiln, Kranj — izjava na sestanku skupine borcev Kokrškega odreda v Domu pod Storžičem 19. 8. 1974 — ki se je takoj po napadu v štabu Kokrškega odreda sešel s kurirjem Mirkom Kraljičem-Cenetom.)

Glede 31 padlih, ki so bili napisani na starem spominskem obeležju nad Davovcem pod traso nekdanje žičnice, je omeniti, da podatki izhajajo iz spominskega članka Ivana Tlakerja-Luke, objavljenega v Borc, letnik 1966, št. 8—9. Tam Tlaker omenja, da je na kraju napada obležalo 31 borcev II. grupe odredov, torej brez padlih borcev Kokrškega odreda in treh pozneje padlih borcev II. grupe. Ivan Ferlež tega podatka Tlakerja v knjigi ne omenja.)

¹³ Matija Stirn, Dvorje pri Cerkljah, ustna izjava, avgust 1977.

¹⁴ Dr. Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti NOV, Letopis muzeja narodne osvoboditve LRS, 1958/II., str. 147.

¹⁵ Anton Dolinšek, Štefanja gora 5, ustna izjava, 8. 7. 1977.

¹⁶ Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in Štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana, 1972, str. 377—378.

Ladislav Grat-Kijev: V metežu, Borec, 1969, str. 87—88.

Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana, 1959, str. 403—405.

* Od 74 borcev, kolikor je četa štela v začetku avgusta 1942, jih je devet padlo, 12 je bilo ujetih, četo pa jih je zapustilo 47 (pet že pred napadom nad Davovcem). V drugih enotah Kokrškega odreda je ostalo le šest borcev.

Ivan Tlaker-Luka: Za Stanetove borce ni bilo ovir, Borec, 1966, št. 8—9.

Franc Komel-Franta, Ljubljana, ustna izjava 24. 8. 1979.

(Opomba: Ivan Ferlež navaja, da so se vse tri skupine II. grupe po napadu nad Davovcem proti večeru zbrale pri Domu na Krvavcu, kjer je v bližini taborila Krvavska četa.)

Ladislav Grat-Kijev navaja, da so z glavnino (Stanetovo in Tomaževo skupino) s Stefanje gore prišli med dve dolini pod Krvavcem, kjer so se ustavili, zakurili velike ognje, da so se ogreli in posušili in se proti jutru (naslednjega dne) sešli z Krvavsko četo.

Jože Mekinda-Franci navaja, da so se vse tri skupine zbrale na Krvavcu pod kočo, nekaj sto metrov pod kočo v strmini pa je imela taborišče Krvavska četa, s katero je bila takoj vzpostavljena zveza.

Ivan Tlaker-Luka navaja, da je njegova (Marokova) skupina pri Ambrožu, od grupnega kurirja Boba zvedela, da je glavnina grupe na grebenu nad Ambrožem, kjer so se takoj nato tudi sešli.

Do nekoliko različnih navajanj borcev II. grupe odredov je vsekakor lahko prišlo, saj območje Krvavca niso poznali. Zato bi se iz navajanj Grata, Tlakerja in deloma tudi Mekinde z veliko gotovostjo lahko trdilo, da se borci grupe po razbitju nad Davovcem niso zbrali pri Domu na Krvavcu, kjer je popolna golota, brez kritja in za zbiranje partizanov skrajno neprimeren kraj, temveč na planšarski planini Jezerca (greben nad Ambrožem). Nedaleč od Jezerc pa se je tedaj tudi zadrževala Krvavska četa, s katero so se sešli naslednje jutro, 14. 8. 1942.

Franc Komel-Franta, ki je bil v Marokovi skupini, izjavlja, da so se z glavnino grupe 13. avgusta zbrali na planšarski planini Jezerca (pri stajah oziroma mlaki), pred nočjo pa se od tam premaknili na Kriško planino.)

¹⁷ (Opomba: Kdaj je II. grupa odšla s Krvavca in kako je potovala naprej proti Kamniški Bistrici do Zg. Brusnikov, so si viri zelo različni.

Ivan Ferlež (prav tam, str. 378) navaja, da je II. grupa izpod vrha Krvavca odšla 15. 8. dopoldne, in sicer prek Krvavca na Košutno (k 1988), kjer se je utaborila nad tamkajšnjo planinsko kočo. In na str. 379: Zvečer, ko so v to kočo prišli prenočevat Nemci, sta grupa in Krvavska četa najprvo zasedli položaje nad kočo, nato pa nadaljevali pot v dolino Kamniške Bistrice mimo Farjevega potoka proti Brusnikom. Ker pa so v temi vodili zgrešili pot, se je kolona po daljšem tavanju ustavila v strmeh pobočju, ob svitu, ko so vodiči našli stezo, pa odšli nad Brusnike, kjer je bil dogovorjen sestanek s štabom Kokrškega odreda.

Ladislav Grat-Kijev (prav tam, str. 89) navaja, da so iz skupnega taborišča pod Krvavcem odšli 15. 8. dopoldne, in sicer proti planinam okraj Krvavca in se pod njegov vrh povzpeli okrog 16. ure istega dne. Nadalje opisuje, da so se tam utaborili na lepem prostoru v bližini vode, si ogledovali čredo krav, ki so se pasle in eno živinčev tudi odpeljali (na Brusnike!) In na str. 90: Ko so na večer v planšarski koči pod njimi opazili Nemce, ki so tam prenočili, ki so vodniki Krvavske čete odšli proti Kamniški Bistrici, v strmini zgrešili pot, zjutraj pa jo nadaljevali in čez nekaj ur prišli na Zg. Brusnike, kjer so se sešli s štabom Kokrškega odreda.

Ivan Tlaker-Luka (prav tam, str. 36) navaja, da so s Krvavca odšli še isti večer 13. 8.

Jože Mekinda-Franci (prav tam, str. 405—406) navaja, da je bila ta koča na Krvavcu, skupno taborišče, tristo metrov od nje; v bližini taborišča je bila njiva z repo in peso, na planini pa se je pasla goved, odkoder so eno tudi odpeljali (na Brusnike). Zvečer, ko so se v tej planinski koči nastanili Nemci, so zavzeli položaje okoli globeli pod kočo, okrog četrte ure zjutraj pa skupno s Krvavsko četo odšli v dolino Kamniške Bistrice in se po dveh urah hoda ustavili na Brusnikih, kjer je bilo zborna mesto za srečanje s štabom Kokrškega odreda.

Franc Komel-Franta prav tako izjavlja, da je bila koča, v kateri so se nastanili Nemci, nekje na Krvavcu, kjer so se to tega večera še vedno zadrževali. Pred Nemci so ta večer odšli v dolino Korošice proti Kamniški Bistrici, ker pa so zašli, so prespali v strmini, naslednje jutro pa prišli na Brusnike.

O času in potovanju II. grupe s Krvavca proti Kamniški Bistrici, so podali izjave tudi Mirko Stirn-Konrad, Zg. Stranje (ustna izjava 14. in 21. 8. 1979), Franc Martinjak-Aleksander, Kamnik (ustna izjava 18. 8. 1970), Franc Zamljen in Angela Zamljen, Godič (ustna izjava avgusta 1970) in Stane Zerovnik-Miško, Ljubljana (ustna izjava avgusta 1970). Podatki teh borcev, ki so bili skupaj v Krvavski četi, so si dokaj enotni. Vsi, razen Zerovnika, so dobri poznavalci teh krajev in tudi njihov spomin na kratkotrajno zadrževanje v Krvavski četi dokaj živ.

Po njihovih izjavah se je Krvavska četa šla s II. grupo 14. 8. 1942 zjutraj na severozahodnem pobočju Kržiš, kmalu potem ko so prišli s prehranjevalne akcije v dolini. V akcijo so odšli prejšnji večer, Mirko Stirn-Konrad izjavlja, da so takoj po vrnitvi zaklali vse tri govede, skuhali meso in ga razdelili borcem kot suho hrano. Čez dan so imeli tudi partijski sestanek predstavnikov obeh enot, na katerem je bilo povedano, da mora II. grupa čimprej naprej, z njimi kot domačini pa so se dogovorili za pot. Sklenjeno je bilo, da bo grupa nadaljevala pot po dolini Korošice v smeri Brusnikov (nasproti sedanje spodnje postaje žičnice na Veliko planino), od tam pa čez Dolski greben na Veliko planino. Na večer tega dne so skupno odšli za Zavratni pod Košutno v dolino Korošice v smeri Zg. Brusnikov. Na tej poti so se zjutraj na Markovi ravni, zahodno pod koto 822 razšli. Krvavska četa je odšla na Blate, II. grupa pa z vodiči Krvavske čete naprej proti Brusnikom.

Iz tega izjav se je II. grupa 15. 8. čez dan zadrževala v dolini Korošice, na tričetrt poti od Krvavca do Brusnikov oziroma Kamniške Bistrice. Glede na to bi morala biti koča, v kateri so ta večer bili Nemci, nekje v tej dolini. Toda koča na Markovi ravni in njeni okolici ni bilo. Tudi živine se tedaj po planinah ni smelo več pasti, ker so to Nemci prepovedali že spomladi tega leta. Razlogov (Nemcev čez dan še ni bilo) tudi ni, da bi grupa iz Markove ravni odšla nazaj po dolini Korošice in nato dve uri strmo navzgor do planšarske koče pod Košutno (Košutna koča), kjer pa živine tudi ni bilo.

Zelo dober poznavalec krajev v dolini Korošice in Kamniške Bistrice, domačin in tedanji gozdni delavec Franc Spruk iz Županjih njiv 38, odločno izjavlja, da se je v poletju 1942 v teh krajih goved pasla samo pri njihovi gozdarski koči na Sp. Brusnikih, to je že na izteku doline Korošice v dolino Kamniške Bistrice. Tam je tedaj imel na paši tudi on dve kravi. Ta koča na Sp. Brusnikih je stala na prijetni travnati ravnici sredi gozda, na njej pa se je paslo nekaj goved gozdnih delavcev, ki so sekali les v dolini Kamniške Bistrice. Ti delavci so imeli na ravnici ob koči tudi njivico za pridelavo zelenjave. Danes te koče ni več, na tem kraju stoji večja vikend hišica.

Po teh izjavah borcev — domačinov in gozdnega delavca — zato obstaja možnost, da so borci II. grupe enkrat čez dan 15. 8. od Markove ravni odšli nad Sp. Brusnike (približno uro in pol hoda)

tam odvzeli goved, zvečer pa opazili Nemce, ki so se nastanili v koči in najbrž v okviru ofenzive že zapirali dolino Kamniške Bistrice.)

¹⁸ Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in Štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana, 1972, str. 379—380. Tine Zaletel-Tiln, Kranj, izjava na sestanku skupine borcev Kokrškega odreda v domu pod Storžičem, 19. 8. 1974 (arhiv Kronike Kokrškega odreda).

¹⁹ Spomini in dokumenti tedanjega poveljnika 18. policijskega polka gorskih lovcev, polkovnika Hermanna Franca: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim, 1963, IZDJ.

²⁰ Mirko Stirn-Konrad, Franc Martinjak-Aleksander, Franc in Angela Zamljen (kot pod 17).

²¹ Cerkljanski zbornik, 1964, str. 142 in dopolnjen podatek Franca Vrhovnika-Rista, Apno, 1978.

²² Mirko Stirn-Konrad, Franc Martinjak-Aleksander, Franc in Angela Zamljen (kot pod 17).

²³ Franc Martinjak-Aleksander, Kamnik, ustna izjava 18. 8. 1970.

²⁴ Draga Prezelj, roj. Rebernik-Vera, Kregarjevo pri Stahovici, ustna izjava 29. 12. 1976.

Mirko Stirn-Konrad, Zg. Stranje, ustna izjava 14. 8. 1979.

Franc Zamljen, Godič, ustna izjava 12. 8. 1970.

Ujeti Balantič, Andrej in Aton Klemenc, Kuhar, Prezljeva in Maleš so vpisani v beg. zap. knjigo 14/702 II-zap. štev. 3703—3708, Stular pa pod 3710.

²⁵ Franc Zamljen in Franc Martinjak-Aleksander (kot pod 23 in 24), kmet Slatnar z Ambroža (brat padlega Petra Slatnarja) in Vižinčarjevi, kamor je Hedl hodil po hrano.

²⁶ Pomniki narodnoosvobodilnega boja v občini Kranj, 1975, str. 145 in seznam borcev Kokrškega odreda z dne 23. 1. 1979.

²⁷ Radiogram operativnega odseka nemškega štaba Jug, Bled, z dne 22. 8. 1942, Zbornik VI/3, dok. 213.

²⁸ Seznam borcev Krvavške čete z dne 12. 3. 1979 in 28. 1. 1980 ter rokopis Ivana Jana Kokrškega odreda (v tisku), kjer je podrobno opisano delovanje prvih organizatorjev bele garde 1942 na Gorenjskem.

Balada

*Uporna vrsta, prejšnjo noč zajeta,
stoji v svetlobi motnega večera
pred ilovnatim grobom, ki odpira
ovlaženo čeljust; zelena četa,
ki bo morila, se že zbira.
Pokopališče plašen ptič preleta.*

*Za staro cerkvijo v temačni hosti
pričenja burja črno mašo gosti,
na orgle debel piska melodijo.
Najmlajšemu med njimi se zazdi,
da strelcem je pod plaščem videti kosti.
Iz cerkve sveč mrliški vonji zadišijo.*

*Vsa duša se mu iz oči zasveti,
strmi jim v prsi, vidi v njih krastačo
mesto srca potuhnjeno čepeti,
v lobanjah vidi ždeti zvito kačo.
Nebo preplaval vlažen je oblak,
razlil po njem povodenj sivih mlak.*

*Tedaj med svečnike in svete slike
v zatohli cerkvi, med svetnike,
ki se ne menijo za kri in smrt,
odjekne grom; ko padajo zadeti,
jih plamen pušk ko glorijska obsveti,
grob jih pogoltne, lakomno odprt.*

*Živ pade v grob najmlajši med mrliče.
Tedaj pa se mu v grozi razodene,
da ga življenja glas iz jame kliče.
Ko pozno v noči tujec dalje krene
in ko odbije ura mrtvim spanje,
v odprtem grobu pade rosa nanje,*

*med njimi, ki tekó jim smrtne rane,
kakor za znamenje izbran iz groba vstane.
Počasi mesec med oblaki sine,
zasuje jamo s cvetjem mesečine,
strmi nad njimi, ki leže objeti,
in živemu na gozdni poti sveti.*

Dr. Tone Zorn

Predplebiscit in koroški plebiscit v listu Korošec v letih 1919—1920

I

Med slovenskim koroškim plebiscitnim tiskom se velja posebej ustaviti ob listu Korošec, ki je pričel izhajati poleti leta 1919 v Velikovcu. Njegov dejanski izdajatelj je bil Narodni svet za Koroško, pobudnik pa prejkone general Rudolf Maister. Naj še omenimo, da je list izšel le štiri dni po ustanovitvi koroškega Narodnega sveta, osrednjega slovenskega kulturnega in političnega telesa v plebiscitni coni A. Že v njegovi prvi številki (izšla je 6. julija 1919) beremo, da je namen lista svetovati koroškim Slovencem »kam naj se obrnemo za podporo, kje se naj pritožimo, če se nam godi krivica itd. V Korošču bomo lahko brali tudi razne razglase okrajnih glavarstev, sodišč in drugih oblasti. Korošec nam bo tudi pripovedoval, kaj se bo godilo po svetu in bo prinašal tudi razne novice iz naših krajev. Ker nam bo skrbel tudi za kratek čas, bo prinašal tudi kratke povesti, uganke itd.« Za usmeritev Narodnega sveta ter lista samega pa je ob tem treba podčrtati zagotovilo, da »Korošec ne pozna nobene stranke in bo pomagal vsem Korošcem, pa naj bodo Slovenci ali pa Nemci«.

Že v tej številki najdemo vest o ustanovitvi Narodnega sveta za velikovski okraj (dejansko za slovensko Koroško). Vest pravi, da je general Maister znova storil odločilni korak, ko je 29. junija povabil nekaj veljavnih mož iz Velikovca in bližnje okolice na posvetovanje, namenjeno ustanovitvi Narodnega sveta za tisti del Koroške, ki jo je zasedla jugoslovanska vojska. Sam svet je bil nato ustanovljen 2. julija. Tedaj so odločili, da bo njegov sedež v Velikovcu, medtem ko naj bi bili po večjih krajih njegovi krajevni odbori, povsod drugod pa zaupniki. Dogovorili so se dalje izdajati list Korošec, v vodstvo Narodnega sveta pa so bili izvoljeni: za častnega predsednika general Rudolf Maister, za predsednika župnik Treiber, podpredsednika okrajni šolski komisar Koschier, prvega tajnika učitelj Paternost, drugega tajnika župnik Rudl, za prvega blagajnika davčni upravitelj Princ ter drugega blagajnika kanonik Stih. V stalni odbor so bili po pisanju Korošca izvoljeni zlasti člani, živeči v Velikovcu in v bližji okolici, »da lahko pridejo vsak čas k sejam, če je kaka nujna zadeva«. V okviru narodnega sveta so bili ustanovljeni dalje štirje strokovni odseki: politični, gospodarski, shodni in časopisni. Poleg tega so se 2. julija posvetovali o »vseh važnih vprašanjih«, denarju, prehrani,

slovenskih ujetnikih, vojni odškodnini, podporah, o Korošču, gospodarski in politični izobrazbi ter o drugih vprašanjih, skratka »razgovarjali ... (so) se o vsem, kar zanima in boli naše Korošce«. Poleg tega je bila tiste dni (28. junija) ustanovljena Narodna čitalnica v Velikovcu.

Dne 12. julija pa je velikovski gerent Čarf na pobudo generala Maistra sklical »hišne posestnike, obrtnike in še več drugih uglednih meščanov k zaupnemu posvetovanju, katerega sta se udeležila tudi g. general Maister in g. okrajni glavar Kakel«. Udeležencem je Maister obsežno govoril o splošnem političnem položaju ter o razmerju med Slovenci in Nemci na prostoru, »v katerem zna priti morebiti do plebiscita« (po Korošču). Na njegov predlog sta bila na sestanku ustanovljena dva odbora, eden za gospodarska vprašanja ter drugi za vprašanje povrnitve vojne škode, storjene med koroškimi boji.¹

Nato izvemo, da je predsedstvo deželne vlade še pred velikovskim sestankom ustanovilo posebno komisijo, namenjeno ugotovitvi te škode. Komisija je na čelu z dr. Hočevarjem pričela z delom 1. julija. Do konca julija 1919 je komisija ocenila škodo v vseh štajerskih obmejnih ter devetnajstih koroških občinah. Svoj začasni sedež je konec julija imela v Velikovcu.²

Med vestmi, objavljenimi v prvi številki Korošca, pritegne zagotovilo o izvedbi agrarne reforme, pri kateri bi koroško graščinsko zemljo dobili predvsem mali posestniki in vojni invalidi.

Pretežno agrarna struktura slovenskega koroškega prebivalstva je bila vzrok, da se je Korošec še posebej obračal na kmečkega človeka. Pozival ga je, naj v vsakem večjem kraju ali vsaj v vsaki občini ustanovi posebno kmetijsko podružnico, podružnice pa naj bi se združevale v taki kmetijski družbi, ki ne bi delala razlike med slovenskim in nemškim kmetom. Koroški kmetje, je poudarjal Korošec, se morajo ločiti od celovškega Deželnega poljedelskega sveta — Landeskulturrata (tega list prevaja z Deželni kulturni svet), ustanove, ki je v prvi vrsti skrbela le za nemškega kmeta ter zatirala slovenski jezik. »Da bi si ustanovili za naš del koroške dežele posebno kmetiško družbo,« beremo, »to bi bilo nespametno. Ta družba bi bila premajhna in bi nam ne mogla dosti pomagati. Zato pa je najbolje, če se pridružimo ljubljanski Kmetiški družbi, kateri so se pridružile tudi štajerske kmetiške podružnice.«³ Poudarjajoč prednost kmečkega stanu, je Korošec naglašal, da bo »v Jugoslaviji... kmet res sam svoj gospod in bo hvalil Boga, da ga je rešil Nemške Avstrije, kjer se bo moral kmet še nadalje noč in dan potiti, da bo preživeljal mestno gospodo, plačeval velike davke in za nameček še strašno vojno odškodnino«.⁴

Dejstvo je, da so oblasti še isti mesec uveljavile določen sekvester (državni nadzor) nad veleposestjo na jugoslovanskem prostoru. Slednje je Korošec pojasnjeval s strahom vlade, da ne bi »razni graščaki in drugi veleposestniki« ne odprodali dele posesti pred izvedbo agrarne reforme. Drug vzrok, da se agrarna reforma ne izvede takoj, pa naj bi bil naslednji: vsak otrok mora uvideti, da ni lahko ustvariti pravično postavo, s katero bo vlada vzela graščakom veleposestva, jih pravično razdelila med potrebne kmetovalce ter uredila upravo gozdov in lesno kupčijo. »Pri izvedbi agrarne reforme,« je pisal Korošec, »bo vlada posebej upoštevala kmetovalce z malo ali nič zemlje. Koroškim razmeram pa je veljalo opozorilo, da »kdor bo dobil kak del veleposestva, ne bo prav nič odvisen od veleposestnika, čigar je bila dotična zemlja prej.« Vse do izvedbe agrarne reforme pa bo vlada oddajala posamezne parcele v najem pridnim in potrebnim kmetovalcem. Kar se tiče gozdov, bi ti najbrže postali last države. Pravico v njih »sekati les in grabiti listje, bodo imeli vsi oni kmetovalci, ki gozdov sploh nimajo, ali pa pre-

Korošci komu se lušta ajnrukat za kralja Petra?

Jugoslaviji grozi zopet vojska z Italijo. Radi tega kličejo jugoslavanske oblasti po celi Jugoslaviji fante in može od 18.—50. leta pod orožje; vsi Kranjci, Stajerci in Hrvati morajo ajnrukat za kralja Petra.

Koroški fantje, ali hočete zopet k soldatom, v srpske kasarne, v krvavo vojsko? Menim da ne.

Vsak iz med vas, ki agitira za Srboslavijo je za to, da pridejo njegovi brati in sinovi pod Srbe, je za to, da se bo tudi v bodoče prelivala nedolžna kri junaških Korošcev.

Koroški oče, koroška mati, koroška žena in nevesta, brat i sestra premisliše se?

Naj za Boga nihče ne glasuje za to „frdamano“ Jugoslavijo, kjer se bodo še huje topli in med seboj lasali, kakor na Poljskem. Bog sam je kot naravno mejo med Koroško in Srbijo ustvaril Karavanke.

No vi kranjski priganjači, kako vam je sedaj pri srcu?

Koroški kmetje! Na Kranjskem in Hrvaškem jugoslavanska država že sedaj jemlje kmetom konje, živino, vozove in sinove za vojsko proti Italijanom.

Veliko Krajncev in Stajercev prihaja dan na dan k nam kot dezerterji, ker nečejo iti na vojsko! Kakor pišejo ljubljanske cajtnge je vojska proti Italijanom neizogibna.

Korošci, ali se vam lušta ajnrukat za kralja Petra?

Ne, mi nečemo biti srpski kanonenfutter.

Koroški hajmkerarji.

malo. Razen tega pa bodo imeli od teh državnih gozdov koristi tudi delavci in drugi, ki se ne pečajo z obdelovanjem zemlje. Država misli namreč drevje, kolikor ga je v »velegozdovih« preveč, posekati ter ga oddajati raznim obrtnikom, ki se pečajo z lesno industrijo«. Ob koncu še beremo: »In zakaj nočejo v Nemški Avstriji nič slišati o razdelitvi veleposestev? Zato,« odgovarja Korošec, »ker imajo tamkaj še vedno prvo besedo razni grofi, baroni itd. Vrana vrani pa ne izkljuje oči.«⁵

II

Ob napovedi, da bo na Koroškem izveden plebiscit, je Korošec pisal, da nam skuša Italija škodovati, kjer je le mogoče. Zato je Italija prvotno tudi zahtevala priključitev južne Koroške Avstriji ter s tem spravila »gospode« na pariški mirovni konferenci v hudo zadrego, saj se ji ti niso želeli zameriti. »Sicer pa (gospodje v Parizu) prav nič ne obračajo Lahov,« je zagotavljal list, »pa jim tega ne smejo preočitno pokazati, ker so Lahi njihovi zavezniki. Da bi pa dali celo Koroško Nemški Avstriji, to pa tudi ni šlo. Gospodje v Parizu so se bali, kaj bi rekel svet, če bi prepustili slovenski del Koroške Nemški Avstriji, če bi dovolili, da Nemška Avstrija gospodarsko ubije naše lepe in rodovitne kraje.« Da bi bil volk sit in ovca cela, so sklenili, naj ljudstvo samo odloči o tem, kje želi biti. Italijani so temu sicer nasprotovali, vendar jim to ni pomagalo.⁶

Prav tako je odmevala zapora demarkacijske črte med obema koroškima plebiscitnima conama. V Šmarjeti v Rožu ter v Apačah so bili v tem času sodarji, ki so ob četrtkih vozili svoje izdelke na celovski sejem. Sedaj pa jim je demarkacijska črta zaprla pot. Korošec jim je zato svetoval, naj si ustanovijo zadrugo, ki bi prevzela izvoz njihovega blaga. V Sloveniji primanjkuje sodov, škafov, perilnic... in koliko tega blaga bi se dalo prodati v Srbijo, je vzklikal list! Zato naj gospodarska zveza takoj v Borovljah in Sinči vasi ustanovi nakupovalno in prodajno zadrugo, ki bi odkupovala vse, kar se je do tega časa prodajalo v Celovec ali pa tam kupovalo.⁷

Dne 15. avgusta 1919 je bil v Sinči vasi velik tabor. Odprl ga je general Maister, med govorniki pa so bili tudi ljubljanski škof Jeglič, nekdanji koroški slovenski poslanec Grafenauer, dr. Angela Piskernik, predsednica Slovenskega koroškega ženskega društva. Ob tej priložnosti sprejeta resolucija je protestirala proti odločitvi mirovne konference, ki je vzela kot podlago za urejanje koroškega vprašanja »potvorjene« podatke avstrijskega ljudskega štetja (leta 1910) ter proti temu, da sta bili od slovenskega prostora odtrgani Ziljska in Kanalska dolina. Prav tako, je poudarjala resolucija, se hoče z drugega slovenskega ozemlja iztrgati »ostali del (Koroške), ki je vzlic stoletnemu ponemčevanju še vedno ohranil pristno slovenski značaj, (ter ga) prisoditi šele s plebiscitom, ki je za nas ravno tako krivičen, kakor bi bil za Alzacijo in Loreno, ali pa, če se je že za sporno ozemlje plebiscit uveljavil, kakor bi bil pravičen za našo Goriško, Trst, Istro in Dalmacijo.«⁸

Od lokalnih vesti naj povzamemo opozorilo, da sta v Velikovcu bili ustanovljeni slovenska gimnazija in učiteljsišče.⁹ Sledilo je obvestilo, da je bil za dijake v Velikovcu ustanovljen Dijaški dom, poleg tega pa še v Kranju Koroški konvikt za tiste dijake, ki bi se vpisali na kranjsko gimnazijo. Dne 19. decembra je Korošec napovedal pričetek pouka v vseh štirih razredih puškarske strokovne šole v Borovljah.¹⁰

Omenimo še to, da je novo netivo nemški propagandi dal popis žita na območju južne Koroške. Tako beremo, da so v nekaterih občinah popis porabili »razni

hujskači in strašijo kmetovalce, da bodo tudi pri nas rekvizicije...»¹¹ Istočasno je nasprotna stran propagandno izrabljala zatrtje demarkacijske črte. Brez Celovca ne moremo biti, tako pravijo, je povzema Korošec 13. septembra. V odgovor na trditve take vrste je uvodničar naglašal, da je, kakor sta mesto in dežela navezana drug na drugega, vendar brez dvoma mesto bolj navezano na deželo kot pa dežela nanj. In kdo je bil prej, dežela ali mesto? Seveda dežela, je odgovarjal list: saj so mesta nastala pozneje. V gospodarskem pogledu pa bi dežela »za silo« mogla obstati brez mesta, kar pa za mesto ne velja. In še: od česa naj mesto živi in komu naj prodaja, če bi ne bilo dežele? »Bolj, kot dežela po mestu, se mora torej mesto ravnati po deželi,« beremo. Kot primer takratnih polemik naj navedemo nadaljevanje uvodnika: »Ali je Celovec že nemški? Še ne, bo šele glasoval. Kdo bo prej glasoval: mi ali Celovec? Mi! Nam se torej pri glasovanju ni treba ozirati na Celovec, mi glasujemo popolnoma svobodno, brez vsakih ozirov na mesto — torej bomo glasovali tako, kakor po vsej pameti spoznamo, da je bolje za nas, to je: za Jugoslavijo! Da, če bi Celovec prej glasoval, to bi bilo kaj drugega. Potem bi pri glasovanju imeli razne pomisleke. A Celovec bo glasoval tri tedne pozneje kot mi. In ko bo videl, da je dežela za Jugoslavijo, kaj mu bo preostajalo drugega, kot da se ravna po deželi, da glasuje za Jugoslavijo... Ne dajmo se motiti in naj se Celovčani zdaj še tako širokoustijo... Mi imamo prvo besedo, ne Celovčani... Torej nič strahu, kako bo glasoval Celovec...»¹² V tistih dneh je Korošec prinesel domnevno napitnico grofa Douglas-Thurna, po kateri naj bi razpad stare Avstrije ustvaril velikemu delu Korošcev nov in lepši dom v Jugoslaviji. Po vesti naj bi grof poudaril, da je dolžnost vseh Korošcev, ne glede na narodnost, da ne store ničesar proti Jugoslaviji, ampak da pomagajo »po močeh«, da se uredijo razmere v državi.¹³

Sicer pa je list zagotavljal, da ni »samo Avstrija, ampak tudi v Parizu vedo prav dobro, da Jugoslavija ne dá naših krajev za nobeno ceno več iz svojih rok. Ti kraji so in ostanejo naši, pa če bi vse peklenške sile glasovale za Avstrijo«. Poleg tega moramo rešiti »avstrijskih rabeljnov tudi svoje brate in... tiste uboge Nemce, ki še vedno trpijo in vzdihujejo onkraj demarkacijske črte. Najlažje pa jih bomo rešili, je poudarjal Korošec, ako bo pri nas vsaj 90 procentov glasovalo za Jugoslavijo. Če se to zgodi, potem bo pamet srečala tudi zaslepljene in zapeljane onkraj demarkacijske črte, da bodo tudi ti glasovali z nami. Zato pa naj vsak pošten človek pridno izpreobrača zaslepljene in preganja od Avstrije podkupljene hujskače in agitatorje.«¹⁴ Poleg tega najdemo zagotovilo, da v Celovcu nihče več ne misli na to, da bodo Jugoslovani še kdaj zapustili Koroško, nasprotno, povsod govore o tem, da se bodo vrnili v Celovec. Še več: zlasti revni Celovčani se pri-tožujejo na vodilne koroške politike, ki so jih bili speljali na led ter jih izdali Italijanom. Ti namreč pokupijo še tista živila, ki jih kmetje pripeljejo od Gospe svete. Radi pomanjkanja naj bi po Korošču 1. oktobra prišlo do demonstracije, med katero je bilo čuti: »Wenn es nicht besser wird, gehen wir die Jugoslaven holen.«¹⁵

V propagandno akcijo je v dneh od 11. do 14. septembra spadalo tudi potovanje predsednika deželne vlade za Slovenijo dr. Janka Brejca po južni Koroški.¹⁶ Poleg tega je bilo opaziti več gospodarskih ukrepov. Žitni urad iz Ljubljane je, na primer, napovedal odkup kmetijskih viškov, boroveljsko okrajno glavarstvo pa je v nadomestilo celovškega trga ustanovilo posebno gospodarsko pisarno.¹⁷ Poleg tega je bila na območju velikovškega sodnega okraja ustanovljena posebna aprovizacijska organizacija, ki naj bi zajela vse občine tega območja. Izjema je bila le občina Grabštajn, ki v začetku »aprovizaciji« ni hotela pristopiti (je pa do srede decembra pristopila v to organizacijo tudi ona).¹⁸

Poleg drugega je Korošec poudarjal, da so Jugoslovani zasedli Koroško z namenom rešiti slovensko ljudstvo narodne in gospodarske smrti. »Naša dolžnost bi bila,« se je list obračal na koroške Nemce, »da postopamo z vami tako, kakor postopa zmagovalec s premagancem. Tega pa nismo storili! Hoteli smo živeti z vami v miru in prijateljstvu. Zato smo pri vsaki priložnosti opominjali naše ljudstvo, naj pozabi, kako ste ga prej zaničevali, odirali, preganjali in zatirali. Na shodih smo prosili naše ljudstvo, naj vam odpusti, da je moralo preteklo pomlad toliko pretrpeti zaradi vas. Navzlic temu je naše ljudstvo pričakovalo, da je končno prišel za vas dan plačila in je nejevoljno, ko je videlo, da naše civilne in vojaške oblasti ne delajo nobene razlike med Slovenci in Nemci.« In še: »Radi priznavamo, da se zdaj enemu ali drugemu izmed vas godi kaka krivica. Kdo pa je tega kriv? Krivi so tega vaši (nemški) zagrizenci, vaši hujskači, vaši od Avstrije dokupljeni agitatorji. V srca tudi naše oblasti ne morejo videti.« Nemce je Korošec pozival, naj z dejanji dokažejo, da niso proti Jugoslaviji, ter nadaljeval: »pa bomo ne samo dobri sosedje, ampak celo dobri prijatelji.«¹⁹

List je poudarjal, da morajo jugoslovanske oblasti še posebej odločno nastopati proti nasprotnim agitatorjem, ki zapeljujejo Slovence s propagandnim gradivom, na primer, z brošuro Kärntens Schicksalstunde. Izvemo, da so ta spis Hansa Steinacherja 6. oktobra 1919 med drugim trosili po Velikovcu. In kako je slovenska stran odgovarjala Steinacherju?: »Knjiga je iz samih laži tako neumno sestavljena, da nam ne bo prav nič škodovala, (ampak) še koristila. Iz dna srca prosimo Boga, naj nas reši takih gimpelnov, ki bi bili tako neumni, da bi šli na ta led.«²⁰

Poglejmo, kako je Korošec pojasnjeval prepoved delovanja političnih strank na območju plebiscitne cone A: »Koroški Slovenci odklanjamo vsako strankarstvo in notranji prepir, ki uničuje najboljše moči. Treba se je združiti, ne pa pri tem misliti na korist lastne stranke. Za sedaj moramo imeti vsi skupaj,« je dalje poudarjal list, »le en cilj: združeni hočemo biti z materjo Jugoslavijo. Šele potem, ko se bo to uresničilo, se bomo posvetovali in pripravili o programih in poteh, ki nas najsigurneje privedejo do blagostanja in sreče.«²¹

Temu naj bi rabila tudi ustanovitev Zveze slovenskih društev na Koroškem. Iz lista izvemo, da so se 16. novembra na poziv učiteljice Alojzije Modic zbrale v Velikovcu zavedne Slovenke iz mesta in najbližje okolice. Navzoči zastopnik narodnega sveta jih je opozoril, da brez pomoči slovenskih žena (»ženstva«) ne bo mogoče ozdraviti nezdrave socialne in moralne razmere, uspešno pomoč pa je mogoče pričakovati od žena le, če se organizirajo. Svetoval je ustanovitev ženskega društva v vsakem kraju, vsa ta društva pa naj bodo združena v posebni zvezi. Tega dne so udeleženke izvolile začasni odbor Zveze.²² Dne 23. decembra najdemo še opozorilo Narodnega sveta za Koroško o pomenu ženskih društev: »Ženska organizacija na Koroškem je izredne važnosti za narod in državo. Zato pozivljamo vse urade, krajevne odbore, društva in posamezne rodoljube na Koroškem, naj vedno in povsod pospešujejo delovanje ‚Zveze ženskih društev na Koroškem‘. Kdor iz kateregakoli vzroka na kakršnikoli način vedoma in namenoma ovira uspešno delovanje naših ženskih društev, je izdajalec domovine.« Kako je nasprotna stran ocenjevala Zvezo, priča trosilna akcija v Velikovcu, s katero je koroško-nemška stran (»domovini zveste žene in močje«) protestirala proti božičnici, ki jo je pripravljala slovenska ženska organizacija.²³ Konec aprila 1920 je Zveza štela 32 ženskih društev z več kot 1700 članicami.²⁴

O Slovencih v plebiscitni coni B je Korošec poročal, da na območju Spodnje Zilje in Beljaka upajo in trdno verujejo, da jim bo kmalu zasijala svoboda. Res, da »so nas obsodili na smrt«, beremo v »obupnem klicu« iz beljaške okolice, »ko

Kmeti cone A!

Kmetice cone A!

? Rekvizicije živil ?

Jugoslovanski hujskajoč list „Korošec“ poroča v svoji 24. številki z velikimi buhštabi na prvi strani, da se v Avstriji silno rekvirira, da se je pri teh rekvizicijah pomorilo 50 kmetov in žandarmov in da se je 15 kmetov po naglem sodu postrelilo.

To je od konca do kraja nesramna, debela laž!

Ne na Štajerskem, ne na Koroškem se ni godilo kaj sličnega. Kmet se na Avstrijskem nikakor ne zatira. Oddaja živil se vrši brez sile in kmet ne zatira. Nasprotno, gre mu boljše, kot Vam v coni A, ki ste zaprti s demarkacijsko linijo od krajev, kamor ste vselej prodajali.

Kje se pa v resnici s silo rekvirira, Vam naj pove ljubljanski „Naprej“, štev. 81. iz dne 10. Aprila t. l. Berite tam sami, da je v zadnjem času vojašcina pri kmetih v Banatu rekvirirala žito. V Belovaru, poroča isti list, so se kmeti uprli proti maksimalnim cenam. Kri je tekla, kri kmetov in žandarjev, ko kmeti niso več hoteli oddati živila za mesta.

Torej v Jugoslaviji se po poročilih ljubljanskih listov pri rekvizicijah strelja na kmete. „Korošec“ pa taji to in laže, da se je na Avstrijskem to godilo!

Kmetje cone A, rojaki!

Kako slabo mora stati jugoslovanska reč na Koroškem, ker mora glavni hujskajoči list Jugoslovancev tako kosmate laži na pomoč klicati! Po tem pa meriti tudi, kaj veljajo vse druge jugoslovanske trditve in obljube!

Kmetje iz cone B.

so meseca julija določili novo demarkacijsko črto ter nas izključili ne samo iz cone A, ampak celo iz cone B in nam tako odrekli pravico (do) samoodločbe. A vedite tam, da mi nočemo umreti, da hočemo živeti. Vedite, da so Šteben, Brnca, Št. Lenart pri Sedmih studenih in vse vasi med Beljakom in Podkloštrm bolj jugoslovanske, bolj slovenske kot kdaj prej. Dobro vemo, da niste vi krivi, če je med nami in vami, dragi bratje, potegnjena živa meja; vemo, da so to zakrivili oni, ki so poslali v naše vasi laške čete (berzaljerje) in topove«. Dopisnik še pravi, da so tamkajšnji Slovenci pošiljali »proteste na različne antantne komisije, a niti odgovora niso dobili. Da pa bi sami šli v Celovec k mednarodni komisiji prosit zase, kakor so tukajšnji Nemci že tolikokrat šli prosit za vas, ki živite v coni A, za to smo preveč zbegani, za to smo že preveč trpeli. In kdo naj si zdaj na zimo želi, da bi ga Nemci internirali, da bi moral pustiti ženo in otroke same doma? Kdo naj pusti svojo hišo odprto boljševiškim tolpom nemških folksverovcev?« se je na koncu spraševal dopisnik.²⁵

Za glavno napako slovenske strani ob zlomu Avstro-Ogrske je Korošec 12. decembra označil zanašanje na pravicoljubnost antantnih držav. Tedaj so bili Slovenci prepričani, je ocenjeval, da bodo dobili vse, kar je njihovo. Nikakor niso mogli misliti, da bodo antantne države »tako malo spoštovale (pravice narodov), kakor pred sto leti Napoleon«. »In sedaj šele vemo,« je pisal list, »da se smemo zanašati le na našo armado. Svoje pravice si moramo priboriti — to je naša samoodločba, in te nam nihče ne more odvzeti. Naša pravica, naša sveta dolžnost je, da rešimo na Koroškem vse slovenske kraje, ki še niso pod Jugoslavijo.« In kako naj jih rešimo, je spraševal list in odgovarjal: »Če bi prišlo res kdaj do ljudskega glasovanja, tedaj bo naše orožje — glasovnica. Zmagati moramo v naši coni s tako večino, da bodo pozneje v coni B glasovali za Jugoslavijo tudi tisti, ki se doslej še niso odločili. Kdor bi torej na dan glasovanja ne storil svoje dolžnosti, je izdajalec svojega naroda, ropar naše koroške zemlje...«²⁶ Kar pa se tiče nemčurjev, živčih v coni B, bi jih bilo treba za kake štirinajst dni poslati v cono A, »pa bi se vrnili siti Avstrije in lačni našega kruha«.²⁷

V tem času so dobili slovenski zaupniki nalogo popisati vse plebiscitne upravičence ter ugotoviti, kdo je zanesljivo za Jugoslavijo ter nasprotnik ali omahljivec, ki se še ni odločil za katero stran bo glasoval. »Vršilo se je torej nekako tajno ljudsko glasovanje.« Korošcev uvodničar je bil prepričan, da je popis »gotovo brez vsakega pritiska od zgoraj«.

In uspeh? Nekaj več kot 80 odstotkov upravičencev naj bi bilo zanesljivo za Jugoslavijo. Nasprotnikov naj bi bilo kakih 13 odstotkov ter omahljivcev nekaj več kot 5 odstotkov. Odkritosrčno je poudarjal uvodničar, »da nismo pričakovali tako sijajne zmage. Koroško ljudstvo sicer ni neumno, to mora vsakdo priznati. A pomisliti moramo, kako je bilo to ljudstvo vzgojeno in kako ga noč in dan zapeljujejo od Avstrije plačani agitatorji... — Uspeh glasovanja je zelo ugodno vplival ne le na omahljivce, ampak tudi na one ljudi, ki so bili doslej naši zagrizeni nasprotniki. Drug za drugim uvidevajo, da se morajo vdati, kakor so se vdali Mariborčani, Celjani in drugi ter obračajo Avstriji hrbet. Da bomo, ako pride res kdaj do ljudskega glasovanja, imeli vsaj 95 % večine,« je zagotavljal Korošec, »o tem zdaj prav nič ne dvomimo. In ker Celovec ne more živeti brez cone A, zato tudi ni dvoma, da se bosta Celovec in cona B odločali za Jugoslavijo.«²⁸

Dne 6. decembra 1919 je Korošec poročal, da so ponekod po Jugoslaviji že pričeli z delitvijo nemške in madžarske veleposesti. Ker pa so se nemški veleposestniki skušali na razne načine izogniti agrarni reformi (»seveda v škodo kmetov«), je vlada večino veleposestev postavila pod državno nadzorstvo. To pa

Avstriji ni prav, je poročal list. Zato je že 22. oktobra poslala »deželni vladi v Ljubljani dopis, v katerem prosi, naj bi naša vlada sporočila na Dunaj, če misli res razdeliti nemška veleposestva in če je res pričela s pripravami na agrarno reformo«. Prihodnji dan je prišla v Ljubljano avstrijska pritožba, da se dajejo sekvestirana zemljišča v najem po prenizkih cenah in podobno. Slovenski koroški list je temu dodajal, da »medtem... ko avstrijska vlada protestira proti agrarni reformi in se pritožuje, da se godi krivica, farba (ta vlada) po nemških listih z lepaki in zelenimi bukvicami (mišljena je omenjena Strinacherjeva brošura) koroško ljudstvo, da ne bo nič iz te agrarne reforme«.²⁹

Po drugi strani je po tem viru avstrijski tisk opozarjal, da so Avstriji šteti dnevi. Deželni zbor v Vorarlbergu se je, na primer, izrekel za priključitev k Švici. Vzrok naj bi bil gospodarske narave pa tja do pomanjkanja živil. Kar se tiče Tirolcev, ti so bili vedno najboljši patrioti: »Tudi oni so prisegali na ‚nedeljenost‘ Tirolske. Sedaj pa, ko jim je Lah vzel ravno najrodovitnejši del Tirolske, se ne farbajo več z nedeljivostjo, kakor delajo to naši celovški agitatorji. In tudi Tirolci, čeprav so Nemci, se hočejo ločiti od Nemške Avstrije.« Sicer pa prazen želodec ne pozna ljubezni do domovine. Tako ni čudno, da vre celo med Celovčani, do sedaj najbolj zagrizenimi sovražniki Jugoslavije. Ob tem je Korošec poročal, da je »neki mož, ki so ga naši ujeli, ko je hotel čez demarkacijsko črto v Jugoslavijo, rekel: ‚Cona A je za nas izgubljena. Brez cone A pa Celovec in okolica ne moreta živeti. Žal se bo tudi cona B odločila za Jugoslavijo.‘ Tem besedam,« dodaja Korošec, »bi samo pristavili, da je to edino pametno, kar morejo v coni B storiti, ako nočejo, da bi se po Koroškem zopet prelivala kri.«³⁰

III

Ko se je Korošec ob novem letu 1920 ozrl na prehojeno pot, je takole orisal posledice spomladanskih koroških bojev leta 1919: »Poškodovane, razrušene in poškodovane hiše (sredi leta 1919) so živo pričale, koliko je preteklo pomlad pretrpelo ubogo koroško ljudstvo, ker brezvestni celovški zapeljivci niso hoteli počakati, da bi bila antanta določila, čigavi da bodo ti kraji. Ti brezvestni politiki so iz vseh krajev Nemške Avstrije zbobnali skupaj lačne postopače ter jih poslali k nam, da so tukaj požigali, ropali in morili. Koliko nedolžne krvi se je tedaj prelilo, koliko solz se je pretočilo in koliko premoženja se je uničilo! Pa kako so se motili Celovčani, ko so mislili, da bodo ustrahovali zmagovito Jugoslavijo! Poslala je na Koroško par regimentov in nekaj topov ter razkropila nemške postopače, da so zbežali kakor zajci.«

Ljudje so bili zbegani in prestrašeni. Posebno so se bali folksverovcev in kako težko »je bilo prepričati naše ljudi, da ne bodo folksverovci nikdar več divjali po naših krajih, da se Nemška Avstrija ne more in ne sme več vojskovati, ker ji antanta tega ne dovoli«. In kako nezavedno je bilo takrat naše ljudstvo v narodnem oziru, je vzklikal list. »Če si vprašal tega ali onega, če je Slovenec ali Nemec, ti je največkrat odgovoril, da ni nič. Ni čuda! Saj so našim ljudem že v šoli vtepli v glavo, da je slovenski jezik le za hlapce in dekletke, da je sploh sramotno za človeka, če je Slovenec. Zato pa je bilo še pred pol leta pri nas veliko ljudi, (ki) niso brali slovenskih knjig in časopisov, če bi jih sploh znali. Nasprotno pa je pri bolj izobraženih vladala velika narodna nestrpnost.« Treba je bilo torej v ljudstvu vzbujati narodno zavest ter med drugim poudarjati, da so »vsi ljudje bratje in sestre, da imajo v svobodni in demokratični Jugoslaviji Nemci ravno iste pravice kakor Slovenci in seveda tudi iste dolžnosti«.³¹

Glavna naloga lista v preteklem letu je bila odvrniti od »ubogega koroškega ljudstva« prelivanje krvi, do katerega bi znova prišlo, če bi se Korošci dali zapeljati in bi glasovali za Avstrijo. Ta nevarnost pa je sedaj, ko je v coni A več kot 80 % ljudi pripravljenih glasovati za Jugoslavijo, odpadla. In naloge v prihodnje? List se bo odslej laže ukvarjal z notranjimi jugoslovanskimi razmerami. »Razumljivo je, da bi bilo pri nas (v Jugoslaviji) marsikaj bolje,« je poudarjal Korošec, »vendar je treba upoštevati, da si svojo hišo takorekoč šele zidamo. In pri tem delu hoče naš list v novem letu sodelovati.«³²

Videti je, da je koroško-nemška propaganda v tem času omenjala Dravo kot prihodnjo državno mejo med Avstrijo in Jugoslavijo.³³ Za jugoslovanske poglede na nasprotno dejavnost pa je značilno Koroščevo opozorilo, da v coni A veljajo jugoslovanske postave ter da so tamkaj jugoslovanske oborožene sile po naročilu pariške mirovne konference.³⁴ V polemiki s koroško nemško stranjo je Korošec kazal na gospodarske težave Nemške Avstrije in nemškega dela Koroške še posebej. »Preko Malega St. Vida, črez Djekše, čez Grabinj, pri Grabštanju, pri Celovcu, proti Beljaku, povsod se pride v Avstrijo,« je odgovarjal Korošec zagovornikom Avstrije, »povsod Vam je odprta pot v ‚nebesa‘, samo obljubite, da ne pridete več nazaj v ‚peklu‘ ... Mi pa, kar nas je pametnih, ostanemo rajši v jugoslovanskem ‚peklu‘, ker vemo, da v celovških ‚nebesih‘ nimajo drv, da bi si zanetili, in da radi jedo kruh iz moke, ki se dobiva pri nas v ‚peklu‘ na ubožne karte.«³⁵ Dalje izvemo, da so se 29. januarja v Borovljah zbrali zastopniki vseh krajevnih narodnih svetov. Namen sestanka je bil pregledati dotedanje delo ter začrtati smernice za prihodnost. Iz poročila moremo razbrati zahtevo po »ostrejšem vetru«, ki naj zapiha po južni Koroški.³⁶ Dne 11. februarja pa je bil sestanek zastopnikov iz zasedenega dela labotske doline, velikovške okolice ter Podjune.³⁷

Boroveljskim delavcem je bilo namenjeno opozorilo, da jih skuša »nemškutarija« (mišljeni so bili tamkajšnji socialni demokrati, kot Lora, Glaser in Dorfer) le izkoristiti.³⁸ Po celovškem listu *Freie Stimmen* pa je bila povzeta vest, da utegne priti do plebiscita šele ob veliki noči leta 1922.³⁹

Razumljivo je bila Celovcu namenjena precejšnja pozornost. »Kakšna je varnost v mestu,« je, na primer, pisal Korošec 20. februarja 1920 v št. 14, »se vidi najbolj iz tega, da se je prebivalstvo razdelilo v belo in rdečo gardo, ki sta se druga drugo oborožili, in da so morali na ukaz antante boljševiske folksverovce pognati iz mesta. Največ upanja so stavili celovski nacelji na antantno misijo, ki jo imajo v mestu ... Mislili so, ta bo Jugoslovane vgnala v koziji rog, toda kmalu so se prepričali, da to ni njena volja, pa tudi ne namen, in zdaj že bridko tožijo, da antanta pristaja na jugoslovanske ukrepe v coni A (na ‚početje Jugoslovanov‘).«⁴⁰ Sicer pa v Celovcu vlada pomanjkanje. Edini vir živil pomeni za mesto tihotapljenje iz cone A. Tako je torej v Celovcu: za življenje premalo, za smrt preveč in ni upanja, da bi se razmere mogle izboljšati. To ljudstvo tudi dobro ve: Zadnjič je prvikrat šinila tleča iskra na dan; v imenu trpečega prebivalstva se je nekaj pogumnih mož in žen obrnilo na angleško misijo in odkrito povedalo, da ne pričakujejo nobene rešitve, ne iz Dunaja in ne iz St. Vida, pa tudi ne iz Celovca. Odkod da jo pričakujejo, tega si še ne upajo javno povedati, ker bi jih sicer nahujskani študentje ne samo opljuvali ... temveč jim prizadejali še kaj hujšega. Vendar pa vsakdo ve, odkod je Celovcu rešitev edino mogoča. — (Kajti) Jugoslavija ima pripravljene cele vagone živeža, da jim ga pošlje tisti trenutek, ko Celovčani zanj zaprosijo in priznajo naše pravice do onega ozemlja, ki nam gre po božji in človeški postavi.«⁴¹

Iz krajev cone B ob demarkacijski črti je Korošec dobival poročila, da namerava vrsta Slovencev pa tudi Nemcev prodati svojo posest ter se preseliti v cono A. »Vemo sicer,« je poudarjal list, »da tamkaj Nemci preganjajo in zatirajo Slovence (tudi gospodarsko), vendar je slednje rotil: Ne prenaqlite se! Potrpitate še nekaj časa! Kmalu pride tudi za vas čas, ko boste rešeni Nemške Avstrije. Cono A smo Nemcem že iztrgali. Da (pa) bo cona B naša, o tem je prepričan vsakdo, ki zna vsaj do pet šteti.«⁴² In »ko bomo zmagali pri plebiscitu,« je zagotavljal Korošec, »se bomo pogovorili še tudi o usodi Beljaka in Zilske doline.«⁴³ V kolikor pa kdo meni, da cona A ne more živeti brez Celovca, naj po Korošču pomisli, da »more Celovec še manj živeti brez nas.«⁴⁴

Štev. 2.	Posamezna številka stane 80 vinarjev.	Leto 1.
KOROŠEC		
Uredništvo in upravnistvo v Velikoven. List izhaja vsako sredo. Naročnina znanca, celoletna 12 K, polletna 6 K, celoletna 3 K.	Velikoven: 16. julija 1919.	Cene inseratov: enostopna pettversta ali nje prostoe 40 vinarjev. Uradni razglasi po 1 K. Pri naročilu nad 10 objav popust.

Razumljivo je, da list ni mogel obiti vprašanja tako imenovanih koroških beguncev, se pravi tistih nemško usmerjenih južnih Korošcev, ki so se bili umaknili iz cone A. Teh naj bi bilo 893. »To število pa je gotovo precej manjše,« je menil Korošec, »ker se jih je v zadnjem času že veliko vrnilo. Vendar (pa) se ne upajo le taki begunci, ki imajo krvave roke ali pa zaradi drugih hudodelstev prekoscato vest. Torej ni res, kar trdijo nemški hujskači s posebnim namenom, da jih je na tisoče.«⁴⁵

IV

Nekaj dni zatem je Korošec znova zapisal, da je za Korošce edini prostor v Jugoslaviji. Po njegovem so Nemci v začetku menili, da jim bo slovenska (jugoslovanska) stran merila pravice z enako mero, kot so to za Avstro-Ogrsko vsenemški politiki in njihovi agenti. A so se zmotili, saj je dobro znano, da je taka politika vodila Avstrijo v propad. Prava podlaga za moderno državo je zato enaka pravica za vse, se pravi tudi za koroške Nemce. Najdemo zagotovilo, da celo Nemci prihajajo na jugoslovansko (»našo«) stran. Nasprotnika sestavlja le še nekaj nemčurjev, ki so zatajili svoj jezik.⁴⁶

Omenimo naj tudi zapis, po katerem so Slovenci do tega časa delovali na Koroškem v »najlepši slogi za blagor naroda«. Da bi zagotovili srečen in časten izid plebiscita, so po zapisu med koroškim ljudstvom vzbujali in krepili narodno zavest ter se trudili za gospodarski in kulturni napredek koroških Slovencev. Dalje beremo: »Za politične stranke smo se brigali manj kot za lanski sneg. Iz dna duše smo zaničevali tiste zaslepljence, ki so v svoji peklenski brezvestnosti mislili na koristi te ali one politične stranke in katerih se je posluževal samo vrag, da bi razdvojil naše ljudi. Dosledno smo tudi prezirali podle napade nekaterih zakotnih slovenskih listov na one naše ljudi, ki so ves svoj prosti čas žrtvo-

vali narodno-propagandnemu delu. Zdaj pa, ko je izključen vsak dvom, da bi ne zmagali pred plebiscitom, se množijo srboriti petelin, katerim je več za koristi njihove stranke nego za blagor države in naroda. Namesto, da bi pomagali pri ustanavljanju raznih organizacij in pri njih sodelovali, jih še ovirajo v njihovem delovanju. Dolžnost vsakega rodoljuba, zlasti na Koroškem je, da po svoji moči podpira vsa gospodarska in kulturna društva, ne glede na to, kakršne politične barve da so. Politične stranke so od danes do jutri! Komur pa je več za politično stranko kot za narod, je izdajalec domovine in ga bomo odslej brez vsakega obzira izročali javnemu zasramovanju.«⁴⁷

V ta čas sodi tudi vrnitev tako imenovanih koroških beguncev v cono A (mišljene so tisti nemško usmerjeni južni Korošci, ki so se po bojih leta 1919 umaknili v cono B). Korošec je ob njihovi vrnitvi zagotavljal, da je preteklo zimo celovška vlada preslepila »mnogo naših, sicer poštenih fantov in mož« ter jih prisilila, da so vstopili v folksver ali pa v tako imenovane heimwehre. Med njimi je bilo po pisanju lista precej Nemcev in nemčurjev. »Vsem tem usmiljenja vrednim ljudem,« je poudarjal list, »je naš general Maister že lansko leto odpustil, da so se vojskovali zoper našo armado in tako zakrivili strašno nesrečo, ki je zadela ubogo slovensko ljudstvo na Koroškem.« Dovolil jim je vrniti se domov, vendar celovška vlada tega ni pustila. Korošec je trdil, da se je marsikateri begunec sam vrnil domov in šele tedaj so v Celovcu privolili v njihovo vrnitev. Še prej pa so jim bili naročili, kako naj v coni A agitirajo za Avstrijo.⁴⁸

Eden izmed odgovorov na propagando z onkraj demarkacijske črte je bil 18. aprila slovenski shod na Svetem mestu, ki se ga je menda udeležilo 2000 oseb. Na zboru sprejeta resolucija je zavračala »lažniva podtikanja« avstrijskega tiska, zlasti pa obeh glasil Kärntner Heimatdiensta Kärntner Landsmannschaft ter Koroško Korošcem o preganjanju Nemcev in nemško mislečih Slovencev v coni A ter o razmerah, ki naj bi vladale v coni A. Resolucija je v odgovor poudarjala, da jugoslovanske oblasti nastopajo proti njim vse premehekko, »ker so vsi hudi nasprotniki naše države, ki se nočejo ukloniti (jugoslovanski) upravi. Udeleženci so dalje protestirali proti širjenju tiska te vrste po coni B, »kjer je ljudstvo vsled prepovedi naših listov prisiljeno verjeti vse, po teh listih nagromadene laži in se ljudje vsled avstrijske nasilne uprave ne smejo ganiti, še manj pritožiti. Pod tako upravo«, je zagotavljala resolucija, »o pristnem, svobodnem glasovanju ne more biti govora.« Udeleženci zborovanja so tudi zahtevali zadoščenje »za po folksverovcih umorjenega orožnika Pečnika in z gnusom zavračali nesramno trditev 'Landsmannschaft', da je bil orožnik ustreljen po tovarišu Puharju.« Ob koncu je resolucija zahtevala takojšen pričetek priprav namenjenih razlastitvi veleposestev »tako, kot je bilo to razglašeno v Uradnem listu.«⁴⁹ V ta okvir je spadalo še pojasnilo o plebiscitu v Šlezvigu. Bralec je, na primer, izvedel, da je plebiscit izpadel v dansko korist. Danci da so po pisanju lista v tako velikem številu glasovali za matično domovino, da je Nemcem kar jemalo sapo.⁵⁰ O koroškem plebiscitu beremo, da bo moral na plebiscitni dan koroški Slovenec odgovoriti na naslednje vprašanje: »Ali hočeš biti zopet na svoji zemlji svoj gospod, kakor si bil v starih časih, predno so se tu naselili Nemci in začeli zatirati? Hočeš nazaj zemljo, ki so ti jo ukradli nemški grofi in baroni? Hočeš imeti zopet vse tiste pravice, za katere te je ogoljufala požrešna Avstrija? Kaj si rajši, gospod ali hlapec? Kaj ti je ljubše, življenje ali smrt?« Korošec je bil prepričan, da bo plebiscit izpadel v jugoslovansko korist. Glede Celovca pa beremo: »In za kaj se bo odločil Celovec z okolico? To nas malo briga. Mi bomo brez Celovca lahko živeli, Celovčani pa ne bodo mogli brez nas. Ako Celovec noče glasovati z nami, naj pogine. Pa tudi Celovčani in prebivalci

Riba pri glavi smrdi!

Nemci so izdali proti nam brošuro „Kulturbilder aus Südslawien“, v kateri slikajo Jugoslovane kot prave barbore.

Ne bomo se prerekali z Nemci. Mi nismo farizeji, da bi kazali s prstom na druge, hinavsko zavijali oči in rekli: „Hvala Bogu, da nisem tak“! *Vsak človek ima svoje grehe, povsod so dobri in zleht ljudje*, kjer je sonce, tam je tudi senca! Tudi v Jugoslaviji nismo sami svetniki.

Ali nesramno in neverjetno predrzno je, ko falot kaže s prstom na druge, da bi se sam skril in izgledal kot svetnik. Po pravici zavre tedaj kri vsakemu. Pravico imamo, da postavimo takega falota na pranger pred celim svetom. *Ako nas dolžijo, imamo pravico odgovarjati*, ko se delajo kulturne in nedolžne, imamo pravico jih bolj natančno ogledati.

Nikdar ne smemo pozabiti, da je **Vsenemce spoznal ves izobražen svet za razbojnike, za krivce najstrašnejše morije.** Kulturni narodi še danes nimajo zaupanja v Nemce, *zato so jih dali pod kuratelo.* Le pomislite! Od cesarjev in generalov pa do najnavadnejšega vojaka so pokazali v tej vojski tako surovost, tako zverinsko podivjanost in beštijalno krvoločnost, da je cel svet šel v sveto vojsko proti temu barbarstvu. Poglejte *uničene kraje Francije in Italije, Srbije itd., preštejte mrliča, poslušajte kletve vdov in sirot, prerajajte škodo, katero so napravili!* **S kanoni, granatami, s strupom in ognjem so razširjali svojo kulturo** pet dolgih in strašnih let, tako dolgo, dokler so sploh še mogli z mezincem gibati.

In seme, katero se sejali drugod, je pognalo *strupen sad na njihovi njivi.* Zmerom še pokajo po Nemški Avstriji in Nemčiji puške in revolverji, *teče rudeča človeška kri.* Berite nemške cajtenge, niti enega lista ne najdete, da bi ne bili *našteti ropi, tatvine, moritve* itd. Kar v litaniyah. *V arestih primanjkuje prostora za zločince, sodnikov* (katerih je toliko zbežalo v Nem. Avstrijo) *je premalo, da bi sodili vse hudo delce!* **Nove sodnije morajo napraviti, da pridejo vsi do zaslužene kazni.**

ostale cone B imajo glave, da znajo misliti. Tudi oni nočejo poginiti, ampak bodo rajši živeli. Poročila, ki jih dobivamo čez demarkacijsko črto so vsa edina v tem, da se je tudi cona B že odločila, da bo glasovala za Jugoslavijo. Govori se celo, da je Šumi (Vinzenc Schumy) sam rekel v družbi: 'Sedaj, ko smo izgubili cono A, nam ne preostane ničesar drugega, kakor da tudi mi glasujemo za Jugoslavijo!'.« — Plebiscit je Korošec označil za komedijo, vsiljeno od sovražnika.⁵¹

V odgovor na uvedbo splošne vojaške obveznosti v Jugoslaviji, je list Narodnega sveta odgovarjal koroško-nemškimi propagandistom, naj si raje ogledajo svojo »rdečo armado«. Poglejmo, kako je list povzemal pisanje avstrijskega meščanskega tiska o dunajskem folksveru: »Dunajčani so si ustvarili svojo rdečo armado, ki bo ‚ein gefügiges Instrument der gegenwärtigen Wiener Diktatoren‘, ki bo služila eni sami stranki. Posledice so strašne in nedogledne. Kajti stranka (avstrijskih socialnih demokratov), ki ima za seboj slepo, pokorno rdečo gardo, bo dajala po svoji volji zakone in postave, vlada in parlament ne bosta imela ničesar govoriti, ker bo vladala nasilna stranka z mašincami in ročnimi granatami. Pa nasilje povzroči odpor. Proti delavcem se bodo postavili meščani in kmetje, priti bo moralo do notranje vojske, do prelivanja krvi. Po krivem se imenuje avstrijska državnica ‚demokratska republika‘. Tam vlada sedaj hujše nasilje kot prej pod cesarji: enemu je vse dovoljeno, drugemu (kmetu in meščanu) pa nič...«⁵²

Kot je znano, je avstrijsko-nemška propaganda tiste dni izkoriščala tudi znano splošno jugoslovansko železničarsko stavko ter njen krvavi konec na Zaloški cesti v Ljubljani. Posebej zanimiva je odmevnost tega dogodka v Korošcu. List je 30. aprila poročal, da se splošna železničarska stavka bliža koncu. O vladi je list pisal, da je nepopustljiva. »Prej na delo, potem se bomo pa pogajali,« je bil odgovor dr. A. Korošca na delavske žalitve. List zatem nadaljuje: večina delavcev je lačna, hoče zaslužiti, zato se tudi vrača na delo. Vlaki vozijo z malimi izjemami že skoro po vseh progah. Čimdalje postaja jasno, da je bilo vse organizirano od zunaj, ne zato, da bi koristili delavcem, ampak da bi škodili državi. Država se je pokazala močno. Tisti, ki je plačal račun in plačal ga je s krvjo, je bil delavec. Nahujskani od brezvestnih tujih elementov, so se zagnali proti oboroženi sili. Trinajst jih je obležalo mrtvih, enaindvajset več ali manj težko ranjenih. Kaj so dosegli, se je spraševal Korošec ter odgovarjal: »Prav ničesar. Če bodo hoteli kaj doseči, bodo morali prej na delo, potem šele bodo smeli govoriti. In z ljudmi, ki nosijo na svojih ramah toliko nedolžnih žrtev, se govori drugače ko(t) s človekom, ki pride zahtevati svoje pravice s čisto vestjo in s čistimi rokami. Pa tudi delavci trboveljskega premogovnika so proglasili stavko. Nasilni elementi tudi tam niso mirovali. Vojaška posadka je odgovarjala in ubila enega napadalca, dva pa ranila in ujela. Konec divjaštvu so nato napravili vojaški oddelki, ki so prišli iz Celja in Ljubljane in zasedli okolico.« K temu je Korošec dodajal: »Taka je boljševiska navada. Podirajo, ker ne znajo zidati. Pod plaščem internacionalizma skrivajo sovraštvo do Slovanstva!«⁵³

Koroško-nemški strani je list odgovarjal, da je po njeni zaslugi v coni A 24 odstotkov prebivalcev nepismenih. Tako lepo ste skrbeli za nas, je vzklikal, ter nadaljeval: »Hoteli ste obdržati Slovence neumne, da bi lažje gospodarili nad njimi... V svojih, tudi z našim denarjem postavljenih številnih šolah, so (Nemci) fabricirali kar na debelo svojo inteligenco. Te ljudi so potem razpošiljali po vseh slovenskih krajih, da so dobili mastne službe in so kakor pijavke pili kri iz našega ljudstva, ki je samo delalo in trpelo. Zraven pa še besede ni smelo črhniti v svojem jeziku.« Sedaj pa bi te »uradniške pijavke« znova gospodarile nad Slovenci. Nemci tudi radi slikajo Srbe in Jugoslovane »kot krvoločne zverine, ki samo mori-

jo, ropajo in požigajo«. Kozoč na Celovec je Korošec zavračal trditve take vrste. Na vprašanje, od kod takšno nastopanje, je odgovarjal: »Prvič imajo nas (Nemci) za tako neumne, da mislijo, da jim bomo verjeli. No, v tem se pa zelo motijo. Tudi nas je že srečala pamet. Glavno pa je, da hočejo na ta način rešiti zase vsaj cono B. Dobro vedo, da je cona A zanje izgubljena za večne čase, kakor je izgubljena Mežiška dolina in Jezersko. Z vso silo in lažmi hočejo rešiti sedaj vsaj cono B, kjer ljudi že tudi srečava pamet in bi se radi znebili klešč, s katerimi jih drži Avstrija... Gre jim za cono B, ki pa je s Celovcem vred tudi že izgubljena zanje, kakor kažejo vsa znamenja.«⁵⁴ Ob tem najdemo vest, da so po šest tisoč kron darovali za »nemškonacionalno propagando« baron Helldorf v Vovbah ter grof Thurn-Valssassina v Pliberku. Več tisočakov je dalje menda prispeval sinčevaški trgovec Valentin Leitgeb.⁵⁵

V

V začetku maja 1920 je Korošec priobčil del najdenega pisma vodje Kärntner Heimatdiensta Hansa Steinacherja. Za našo pripoved je v pismu poučno Steinacherjevo naročilo nemško usmerjenim, naj s pritožbami in željami nastopajo pri posameznih članih medzavezniške vojaške komisije v Celovcu. Dalje je sugeriral morebitno intervencijo proti dobroveljskemu kaplanu Krašni. Po njegovem naj bi pritožbe ne pozabile omenjati »pregone najemnikov« z Helldorfovih posestev v Grebinju. V pismu je Steinacher še zagotavljal, da so simpatije članov medzavezniške komisije (med njimi tudi francoskega člana) »sedaj« na koroško-nemški strani.⁵⁶

Potem ko so bili dokončno imenovani člani koroške plebiscitne komisije, je Korošec poudaril, da je jugoslovanska vlada z imenovanjem dr. Jovana Cvijića za svojega člana plebiscitne komisije hotela vsemu svetu jasno in odločno poudariti, da ne da slovenske Koroške za nobeno ceno iz svojih rok ter da je pripravljena storiti vse, tudi, če bi bilo treba koroške Slovence s silo rešiti nemške sužnosti. Beremo še, da »Koroški plebiscit ni prepir med Slovenci in celovškimi magnati«, ampak »zadeva med koroškimi Nemci in vso Jugoslavijo«, kajti za koroškimi Slovenci stoji ves jugoslovanski narod (!) od Triglava pa do Soluna.⁵⁷

In kakšna naj bi bila plebiscitna komisija? Morala bi biti nevtralna, je pisal Korošec. Nadzorovala bo jugoslovansko upravo, za red pa bodo še naprej skrbeli slovenski koroški fantje, pripadniki policijskih čet, ali kot se sami imenujejo Narodna straža. Poglejmo še, kako je tiste dni Korošec ocenjeval slovensko možnost pri plebiscitu: »Po avstrijskem uradnem štetju (l. 1910), ki je bilo nam Slovencem skrajno krivično, ima cona A približno 72 000 prebivalcev. Od teh je po isti uradni statistiki več kot 50 000 Slovencev in samo malo več kot 20 000 Nemcev. Kje pa so nemčurji? Ti so se že zdavnaj vpisali za Nemce in so vštet med onimi 20 000 Nemci. Glasovalno pravico ima približno polovica prebivalstva, to je 36 000 ljudi. Rož in Podjuna stojita neomajno na slovenski strani, nekoliko slabši je velikovski okraj severno od Drave. Ali ima to kakšen pomen? Ne! Nemci sami pravijo, da bi mogli zmagati samo tedaj, če bi imeli severno od Drave vsaj 90 % glasov, južno od Drave pa najmanj 40 % glasov zase. Tako je razmerje med številom glasovalcev na eni in na drugi strani Drave. Poglejmo, ali je to mogoče! Po 90 % glasov, kakor bi jih morali imeti po vsej coni severno od Drave, Nemci ne bodo imeli niti v najbolj 'nemških' občinah Labodu in Pustrici. V Velikovcu, na katerega se Nemci najbolj zanašajo, bodo težko dosegli polovico, in Vovbre, svetovno znana nemčурсka trdnjava, bo imela slovensko večino. Občine Djekše, Ruda in Grebinj bodo glasovale po večini za Slovence. V Št. Petru na Vašinjah pa je razen nekaj bivših

folksverovcev... in ateja Habnarja v St. Jakobu vse slovensko. Pustriški in golovški kmetje, ki imajo pred nosom klaverno gospodarstvo na nemški strani, se bodo desetkrat premislili, predno bodo glasovali za Nemško Avstrijo. V važenberški občini z gotovostjo lahko računamo na polovico slovenskih glasov«. In zaključek: tudi v velikovškem okraju severno od Drave bo pri plebiscitu dosežena slovenska večina.⁵⁸

Dne 18. maja 1920 je Korošec povzel sporočilo državnega nadzorstva Helldorfovih posestev glede zakupniških pogodb. Nadzorništvo je poročalo, da je dobilo strog ukaz, po katerem naj odda v najem vso zemljo »v smislu agrarne reforme, da se tako pripravi vse, kar je potrebno, da se takoj, po plebiscitu, izvede naredba o razlastitvi veleposestev. Ta naredba se ima izvesti po vsej državi in še posebej na Slovenskem Koroškem. To naj to, kar je zakrivila nemško-judovsko-aristokratska vlada (!), vsaj deloma popravi jugoslovanska agrarna reforma«. Ob koncu najdemo zagotovilo, da bodo pri agrarni reformi ob Slovencih upoštevani tudi Nemci.⁵⁹

Na dviganje temperature v tem času opozarja tudi javni nastop nemško usmerjenih iz Hodiš, Ribnice, Škofič in od drugod (skupaj jih je bilo kakih petdeset), ki so na vnebohod v Bilčovsu javno nastopali za Nemško Avstrijo.⁶⁰

Še posebej zanimiv pa je bil zapis o južnokoroških socialnih demokratih. Po pisanju Korošca so bili med njimi Slovenci v večini, Nemcev pa bi bilo le kakih petdeset. In čemu jih je toliko za Nemško Avstrijo? List je takole odgovarjal: »Vprašati se moramo, zakaj jim je toliko za uničeno Avstrijo! Ako le malo pogledamo okoli sebe, takoj zapazimo niti, ki niso niti, ampak vrvi, tako debele, da se lahko spotakneš na njih. Te vrvi peljejo v Celovec komandanta Grögerja (Florian Gröger je bil predsednik socialnodemokratske stranke na Koroškem). Gröger se boji z Angererjem (koroški Velikonemec) in drugimi takimi vred za svoj stolček. Zato ti ljudje pridno 'mažejo' vodje naših socialdemokratov, da vplivajo na naše delavce v nemškem smislu. Delavci so pa navajeni v svoji organizaciji slepo ubogati vodje, in ne presojujejo sami razmer.« In kaj bi bilo treba storiti? »Naša dolžnost je torej, da zapeljanim slovenskim delavcem povemo, kako stoji stvar. Tem možakom (Grögerju in podobnim) je samo do tega, da sami ostanejo na krmilu. Če delavec v Avstriji strada ali pogine, to jim je deveta briga. Še slabše bi bilo, če se Avstrija priklopi Nemčiji. Nemci imajo dandanes sami veliko preveč delavcev, ki jih vseh nikdar ne morejo zaposliti. Ostali bi v prvi vrsti brez dela slovenski delavci. Pri nas pa bo delavcev še dolgo primanjkovalo, posebno, ker bodo nastale še nove industrije. Draginje in pomanjkanja živil bo pri nas kmalu konec. Delavec bo v kratkem zopet lahko preživel sebe in družino, medtem ko bo v Avstriji trpel pomanjkanje svoje žive dni. Vodje o tem delavcem seveda ničesar ne povedo. Pripovedujejo jim rajši druge reči — neumnosti in laži — kakor vsi, ki agitirajo za uničeno Avstrijo. Kdor agitira za Avstrijo, se mora lagati, ker bi z resnico takoj pogorel.« Zato delavci mislite na svojo srečo in srečo svojih družin.⁶¹ Istemu cilju je služilo opozorilo o rekvizicijah živil v Avstriji.⁶²

VI

Tudi iz Korošca je videti, da se je po prihodu plebiscitne komisije poleti 1920 na Koroško okrepila dejavnost slovenskih nasprotnikov. Za Rož, na primer, izveemo, da so tamkaj »začeli rasti nemškutarjem rožički«. Ob binkoštih so se name-ravali v rožanski Bistrici zbrati »sicer maloštevilni« nemčurji, da bi demonstrirali

Važno za šparovce.

Če bi prišla cona A k nemški Avstriji, bi vse hranilnice izplačevale Vam Vaše prihranke samo

v nemško-avstrijski valuti

in Vi bi naenkrat zgubili

2/3 vašega prihranjenega denarja.

Raztrgajte zato zeleno glasovnico.

Slovenski predplebiscitni letak

za Avstrijo. Vendar so jim domači možje in fantje namero preprečili. Ob vesti je zanimiv pripis: »Obžalovati se mora le, da se nekateri Nemci in nemčurji skrivajo za internacionalo ter poskušajo od tam svojo srečo. Slovenski delavci, pometite že vendar enkrat s temi nemčurskimi kričači. Ne dajte se zapeljevati, ampak bodite to, kar ste, slovenski delavci!«⁶³ Dne 22. junija so imeli nemško usmerjeni domačini ter Velikovčani podobno srečanje v Rudi.⁶⁴

Dne 6. julija 1920 je Korošec sporočil, da je uspelo na kresni večer vdreti v podružnico Kärntner Heimatdiensta v Mostiču (conu B) ter odnesti vse tamkaj shranjene spise. Akcijo naj bi izpeljalo »nekaj korajžnih Nemcev«. List je najavil, da bo objavil imena vseh tistih, ki jih je nasprotna stran podkupila ter da bo slovenski tisk (Korošec, Mir ter Draupost) odneseno gradivo ponatisnil.⁶⁵

Obljubo je pričel list izpolnjevati z objavo ene od okrožnic celovškega Narodno-političnega odbora (preimenovanega kmalu v Kärntner Heimatdienst). Po dokumentu naj bi v Celovcu posamezniki zagotavljali, da je cona A za Nemce (!) izgubljena. Objavljena dokumentacija kaže, da so sodelavci Kärntner Heimatdiensta iz Sinče vasi, Dobrle vasi, Prible vasi in Velikovca, med njimi velikovski norat Rabitsch prejeli (do tega časa) 59 267 kron. Po pisanju Korošca so med vsemi prejemniki heimatdienstovskega denarja dobili najmanjše vsote tihotapci propagandnega gradiva v cono A. Poleg posameznikov so dobile podpore tudi posamezne občine (Vovbre, Ruda, Tinje, Št. Peter na Vašinjah, Važenberk, Blato, Pliberk in Velikovec). Denarja so bili dalje deležni vozniki nemško usmerjenih na »skrivne shode« (po Korošcu), 10. maja pa je bilo, na primer, izplačano 20 kron »za varovanje nekega shoda«. ⁶⁶ Iz Steinacherjevega dopisa z dne 18. junija 1920, poslanega podružnici v Mostiču, je videti, da je Heimatdienst nakazal Koroški banki (Kärntner Bank) 10 000 kron; od te vsote je moral dobiti kot enkratni prispevek že imenovani Rabitsch 1200 jugoslovanskih kron. Dokumentacija opozarja,

da je Kärntner Heimatdienst tudi zbiral podatke o posameznih prebivalcih cone A. Poglejmo še, kaj je k objavljeni dokumentaciji pripisal Korošec: »Naši listi priobčujejo zdaj iz aktov (spisov) nacionalnopolitičnega avšusa v Št. Vidu ob Glini razna pisma, račune, poročila itd. Prizadetim veleizdajalcem, ki se tresejo za svojo grešno kožo, to seveda ni ljubo in lažejo, da so ti akti ponarejeni. Da bi se kdo naših ljudi ne dal premotiti, izjavljamo, še enkrat: Vsi akti nacionalnopolitičnega avšusa v Št. Vidu so se preselili k nam v Velikovec in se o njih prisotnosti vsakdo lahko prepriča na lastne oči.«⁶⁷

VII

Dne 20. julija 1920 je Korošec sporočil, da bo plebiscitna komisija pričela z delom. O razgibanosti tega časa v coni A zgovorno priča poročilo, po katerem je »skrivnostna roka« zaznamovala stanovanja nemško usmerjenih kotmircev.⁶⁸ Dne 25. julija je sledilo slovensko zborovanje v Velikovcu; udeležilo naj bi se ga 8000 glasovalcev z območja velikovškega okraja. Udeleženci so protestirali proti zahtevi plebiscitne komisije o takojšnjem odprtju demarkacijske črte, saj bi le-to po prepričanju prirediteljev zbora pomenilo kršitev komaj ratificirane senžermenske mirovne pogodbe. Z odprtjem bi namreč nastopila težka aprovizacijska kriza, ker bi za cono A določena živila šla v cono B, cono A pa bi istočasno preplaval manjvreden avstrijski denar. Prav tako bi bila ogrožena komaj vzpostavljena red in mir, saj bi »nemški teroristični agitatorji... tik pred plebiscitom namenoma povzročali pretepe in poboje, samo da diskreditirajo našo upravo.« Še v preživem spominu, je zagotavljal Korošec, »nam je čas, ko je divjalo preko nas nebrzdano nemško nasilje, ko so nemške tolpe palile naše domove, zavrtno morale naše sinove, ropale in plenile, ko so skrunile naše cerkve in teptale naše svetinje, ko so žugale vsem, ki jih zaenkrat še ni mogla ustaviti njihova roka«. Zato se demarkacijska črta ne sme odpreti, drugače bo treba s silo nastopiti proti nemškemu nasilju (»ker bi drugače nemško nasilje morali ubiti s samopomočjo«).⁶⁹ Istega dne je bilo podobno zborovanje v Borovljah.⁷⁰ Na račun avstrijsko-nemške socialne demokracije pa je bil naslovljen zapis, po katerem je slovenski narod demokratičen in ne bo nikoli nasprotoval socialni demokraciji, vendar pa ta ne sme biti nemško-nacionalna in imperialistična, kakor so njeni voditelji. Seveda pa so med njimi, je zatrjeval Korošec, tudi častne izjeme, ki spoštujejo strankina načela, vendar je teh tako malo, da se jih ne sliši iz večine, ki trobi v vsenemški rog.⁷¹

Kot je znano, je bila kljub jugoslovanskemu odporu demarkacijska črta v začetku avgusta 1920 odprta. Korošec je poročal, da se je promet prek demarkacijske črte s privolitvijo jugoslovanske delegacije znatno izboljšal. Pač pa se je Slovencev (»našega ljudstva«) polastilo razburjenje. Na podlagi govoric ljudje celo menijo, da je demarkacijska črta odpravljena in to na nemško željo. Ti naj bi imeli v nasprotju s Slovenci tudi vso moč. Ob tem je list zagotavljal, da bo demarkacijska črta ostala tudi v prihodnje.⁷²

Iz tega časa je ohranjena zanimiva nadrobnost, po kateri so ponekod jugoslovanske oblasti izdajale nemške razglase: »Spoštujemo sicer vse narode in ne zaničujemo nobenega jezika. Navzlic temu pa moramo najodločneje protestirati proti temu, da izdajajo nekatere naših oblasti svoje razglase tudi v nemškem jeziku. V vsej naši coni je komaj za en koš (pokvač) takih Nemcev, ki bi ne znali slovenski. In za teh par ljudi dajejo naše oblasti na naše stroške tiskati nemške razglase.«⁷³

V Korošču so seveda odmevali tudi drugi pojavi, ki so spremljali odprtje demarkacijske črte. Najdemo opozorila o Celovčanih, ki so prihajali nakupovat v cono A živila in podobno, zlasti pa je v listu vidna okrepljena koroško-nemška dejavnost v coni A. Dne 17. avgusta, na primer, beremo, da so se pred desetimi dnevi vrnili domov še zadnji ubegli folksverovci. Dva dni zatem je bila ob prihodu antantne podkomisije (prav: distriktne komisije) v Grebinju pronemška demonstracija. Dne 13. avgusta je bila enaka demonstracija v St. Petru na Vašinjah.⁷⁴ In še nekaj primerov. Čez dva dni je bilo v Tinjah žegnanje, ob katerem je prišlo do pronemške demonstracije.⁷⁵ V Labotu so nasprotniki predložili plebiscitni komisiji vrsto »razne« protestov. Za Pokrče, na primer, izvemo, da je več domačinov pričelo z nemško-avstrijsko propagando. Omenimo še, da je bila nemška demonstracija tudi v Podgorjah v Rožu.⁷⁶ In še novica o Kärntner Heimatdienstu. V začetku avgusta je nameravala ta organizacija na Čajni posneti propagandni film Ein Volk in Not, namenjen prikazovanju nemškega trpljenja v coni A, vendar do snemanja ni prišlo.⁷⁷

Glede napovedanega glasovanja je Korošec opozarjal, da glasovanje ni zasebna zadeva, ampak stvar vseh 80 000 »ali kolikor nas je že v glasovalni coni« prebivalcev cone A. »Kdor glasuje za Nemško Avstrijo, ta je naš največji sovražnik, je moj in tvoj največji škodljivec. On je hujši kot tat, razbojnik, požigalec! Če je kdo moj sovražnik, ni treba, da bi ga jaz sovražil. Moj sovražnik je vsak, ki mi dela krivico, ki mi želi hudo, ki mi stori kaj hudega ali (pa) me skuša spraviti v nesrečo. In kaj more kdo storiti hujšega, kot če skuša koga spraviti v Nemško Avstrijo,« se je spraševal list. V odgovor je navajal gospodarska in tudi siceršnja bremena, ki bi doletela človeka v Avstriji, med njimi tudi oddaja premoženja ter rekvizicije. Sicer pa so Nemci sami obupali nad Nemško Avstrijo. Zato: »Ali ni torej naš največji škodljivec in sovražnik, kdor nas skuša spraviti v Nemško Avstrijo? Kdo si želi v Nemško Avstrijo, naj gre! Bolje danes nego jutri! A kdor hoče oddati svoj glas za Avstrijo, ta nas hoče spraviti v nesrečo. On je nas vseh, vseh naših kmetov in delavcev, največji škodljivec, neprijatelj in sovražnik! Tak človek je slabši kot stekel pes.«⁷⁸

Dalje najdemo opozorilo, naslovljeno na plebiscitne glasovalce, da, kolikor želijo svoji koroški domovini dobro, pri tem ne smejo imeti v mislih le ožjo domovino, ampak »tudi ... bližnjo sosesčino, ker vas pač moderno življenje sili k temu, da si zraven svoje koroške domovine izberete še drugo večjo, mogočnejšo domovino, ki je edina zmožna oteti vaš mali čoln gotove pogube v razburkanem velikem oceanu.«⁷⁹ Ta domovina je seveda Jugoslavija.

Oglejmo si še, kako je list povzema znano koroško nemško plebiscitno geslo »Koroško Koroščem«: »Če bi vprašali naše ... pradede ... če bi vprašali tiste, ki so z junaško požrtvovalnostjo rešili slovensko koroško zemljo pred turškimi vpadi, če bi vprašali vse one neštete brezimence, kojih potne srage so napajale naše njive in polja skoz dolgo vrsto stoletij, če bi jih mogli vprašati, soglašajo li s tem, da njih pravniki predado to sveto zemljo židovski Avstriji, tujemu narodu, bankrotiranemu švabstvu? Narod, ki se noče onečastiti, spoštuje mrtve svoje prednike. Gorje ljudstvu, ki ne posluša več glasu svojih mrtvih! Njegov naravni razvitek je prelomljen. Njegova usoda je ta, da postane gnojilo za procvit narodov gospodov ... Zato pa: Koroško Koroščem, ne pa židovskim Švabom na Dunaju.«⁸⁰

Z Judeži je pričel septembra meseca Korošec označevati nemško usmerjene južne Korošce. Tako beremo, da so tiste dni »judeži« nameravali prirediti zborovanji v Velikovcu ter v rožanski Bistrici, vendar je bila njihova namera preprečena. Podobno je bilo tudi v Kotmari vasi. Dalje izvemo, da so kotmirski

»nemčurji« teden dni agitirali po Gurah in Rožu za to zborovanje. Pivo zanj so dobili v Celovcu. Pač pa so se shoda udeležili tudi slovenski pristaši ter onemogočili njegov zamišljeni potek.⁸¹ Iz lista tudi izvemo, da je raznarodovalno društvo Südmärk nedavno tega nakazala Kärntner Heimatdienstu 1300 000 kron ter obljubilo še nadaljnje podpore, namenjene podkupovanju »omahljivcev« z »drago kupljenim sladkorjem, soljo, tobakom in sploh s stvarmi, katerih v Avstriji ni in ki jih sami morajo kupovati od Čehov, Italijanov in drugih... »Ali je to pošteno tekmovanje,« se je spraševal Korošec ter odgovarjal: »Kazenski zakoni pravijo prav nasprotno. Kupovati prepričanje bližnjega, je podobno političnemu prešuštvu. In v tem so bili Nemci (»Švabe«) vedno mojstri.« Sicer pa, »nemški politični voditelji so značajni in poštene kakor tolovaj, ki se je preoblekel v kapucina, da bi lažje kradel v cerkvi.«⁸²

Iz objavljenih notic je videti, da so tisti, ki so razobesili koroške (nemške) zastave, na primer, v Žihpoljah, dobivali v Celovcu petrolej, bencin in podobne dobrine po nižji ceni.⁸³ Širina koroško-nemške propagande v dneh pred plebiscitom je bila vzrok Koroščevega opozorila, da je po določitih plebiscitne komisije prepovedana vsaka agitacija, pogojena z grožnjami ter podkupovanjem. List je pozival k javljanju postopkov te vrste okrajnemu glavarstvu ali pa pristojnemu distriktnemu svetu. Posebej naj se pazi na to, je opozarjal list, »ali imajo dotični, ki razprodajajo nemško propagandno blago, tudi obrtni list.«⁸⁴

Zadnja številka Korošca je izšla, kot je znano, tik pred plebiscitom, 7. oktobra 1920 (št. 79). Neugoden izid plebiscita je pomenil tudi konec tega lista.

Viri in opombe

¹ Korošec (K), 16. julij 1919, št. 2.

² Prim. K, 30. julij 1919, št. 4.

³ K, 16. julij 1919, št. 2.

⁴ K, 23. julij 1919, št. 3.

⁵ K, 23. julij 1919, št. 3.

⁶ K, 30. julij 1919, št. 4.

⁷ K, 6. avgust 1919, št. 5.

⁸ K, 20. avgust 1919, št. 8.

⁹ Prav tam; K, 27. avgust 1919, št. 9.

¹⁰ K, 28. november 1919. Vpis v kranjsko gimnazijo se je pričel 22. septembra 1919. K, 17. septembra 1919, št. 11.

¹¹ K, 7. september 1919, št. 11.

¹² K, 13. september 1919, št. 13.

¹³ K, 17. september 1919, št. 4.

¹⁴ K, 20. september 1919, št. 15.

¹⁵ K, 11. oktober 1919, št. 21.

¹⁶ Prim. K, 1. oktober 1919, št. 18.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ K, 16. december 1919, št. 38.

¹⁹ K, 18. oktober 1919, št. 23 — 22. oktober 1919, št. 24.

²⁰ K, 11. oktober 1919, št. 21.

²¹ K, 30. oktober 1919, št. 26.

²² Predsednica Zveze je postala Papisova, podpredsednica Vidmarjeva, prva tajnica Alojzija Modic, druga tajnica sestra Behrmann, blagajničarka Jugova, gospodinja Potočnikova; druge odbornice pa Jezernikova, Skofičeva, sestra Bazilija Zigert ter Kovančnikova. Preglednici računov sta postali Dolinarjeva ter Murijeva (K, 21. november 1919, št. 31).

²³ Letak je ponatisnjen v K, 9. januar 1920, št. 2.

²⁴ K, 27. april 1920, št. 32.

²⁵ K, 28. november 1920, št. 33.

²⁶ K, 12. november 1919, št. 37.

²⁷ K, 8. december 1919, št. 34.

²⁸ K, 23. december 1919, št. 40.

²⁹ K, 5. december 1919, št. 35.

³⁰ K, 19. december 1919, št. 29.

³¹ K, 2. januar 1920, št. 1.

³² K, 2. januar 1920, št. 1.

³³ K, 16. januar 1920, št. 4.

- ⁵⁴ Prav tam.
⁵⁵ K, 4. februar 1920, št. 9.
⁵⁶ K, 6. februar 1920, št. 10.
⁵⁷ K, 17. februar 1920, št. 13.
⁵⁸ Prav tam.
⁵⁹ K, 13. februar 1920, št. 12.
⁶⁰ K, 20. februar 1920, št. 14.
⁶¹ K, 24. februar 1920, št. 15.
⁶² Prav tam.
⁶³ K, 27. februar 1920, št. 16.
⁶⁴ K, 19. marec 1920, št. 22.
⁶⁵ K, 12. marec 1920, št. 20.
⁶⁶ K, 19. marec 1920, št. 22.
⁶⁷ K, 10. april 1920, št. 17.
⁶⁸ K, 16. april 1920, št. 29.
⁶⁹ K, 24. april 1920, št. 31.
⁷⁰ K, 27. april 1920, št. 32.
⁷¹ K, 30. april 1920, št. 33.
⁷² Prav tam.
⁷³ K, ista številka.
⁷⁴ K, 4. maj 1920, št. 34.
⁷⁵ Prav tam.
⁷⁶ K, 7. maj 1920, št. 35.
⁷⁷ K, 11. maj 1920, št. 36.
⁷⁸ K, 14. maj 1920, št. 37.
⁷⁹ K, 13. maj 1920, št. 30.
⁸⁰ K, 26. maj 1920, št. 40.
⁸¹ K, 28. maj 1920, št. 41.
⁸² K, 8. junij 1920, št. 44.
⁸³ K, 25. junij 1920, št. 49.
⁸⁴ Po Korošcu 30. junij 1920, št. 50 »nemčurski cirkus«.
⁸⁵ K, 6. julij 1920, št. 52.
⁸⁶ K, 13. julij 1920, št. 54.
⁸⁷ K, 20. julij 1920, št. 56.
⁸⁸ K, 23. julij 1920, št. 57.
⁸⁹ K, 27. julij 1920, št. 58.
⁹⁰ K, 3. avgust 1920, št. 60.
⁹¹ Prav tam.
⁹² K, 10. avgust 1920, št. 62.
⁹³ Prav tam.
⁹⁴ K, 24. avgust 1920, št. 66.
⁹⁵ K, 27. avgust 1920, št. 67.
⁹⁶ K, 3. september 1920, št. 69.
⁹⁷ K, 20. avgust 1920, št. 65.
⁹⁸ K, 31. avgust 1920, št. 67.
⁹⁹ K, 3. september 1920, št. 69.
¹⁰⁰ K, 31. avgust 1920, št. 68.
¹⁰¹ K, 7. september 1920, št. 70.
¹⁰² Prav tam.
¹⁰³ K, 10. september 1920, št. 71.
¹⁰⁴ K, 21. september 1920, št. 74.

Kurir

*Čez Mrzli laz sem k nam je v vas
zahajal mlad kurir.
Solze v očeh, krog ust nasmeh
je imel, ko tja za dver
ves plah je sël in tam sedël,
dokler ni pal večer.*

*A glej, nekoč, ko ga že noč
podila je od deklet
iz varnih host čez strašni most,
zastražen in preklet,
nam je dejal: Rad bi ostal.
Nocoj imam šestnajst let.*

*Podal rokó je vsem tako,
kot bi jo zadnjikrat,
in se v oči zazrl nji,
ki jo imel je rad,
skrivaj seve, in zarad nje
je hodil vasovat.*

*Tedaj smeje dekle mu dě:
Ostani in kramljaj.
Poznam tvoj pot po grapi spod.
Kar meni pošto daj.
In šla je preč, a nikdar več
je ni bilo nazaj.*

*Od tistih dni kurir več ni
zahajal k nam na vas.
Zavil čez hrib je mimo lip
in zrl preko jas
je sëm dol k nam, ves plah in sam,
in izginil tja za laz.*

*Enkrat samo je še bilo,
da se je vrnil k nam.
Bila je noč, vihar na noč,
on pa je ležal tam
sred izbe bled, ko nikdar pred
ves lep, ves nem, ves sam.*

Hinko Wilfan

Jugoslovanske vojne sirote v uku na Češkoslovaškem

(Prvi slovenski transport v Kuřimu pri Brnu
na Moravskem)

II

Leto 1946. Na načrtovanih sprehodih po Brnu so se mladinci spoznavali z mestnimi in zgodovinskimi znamenitostmi. Na gradu Špilberk je bil v minulem stoletju zaprt laški revolucionar Silvio Pellico, karbonár, upornik proti avstrijski okupaciji Lombardije in Piemonta. Kasneje je izdal knjigo spominov *Moje ječe*, ki je izšla v Ljubljani med laško okupacijo v slovenskem prevodu in v dveh knjigah. V avtorjevo slavo in čast je fašistična Italija postavila pred Špilberkom spomenik, ki je slovenske mladince bôdel v oči, pa so skrivaj iskali primerno orodje, s katerim bi bili kos fašistični butari na spomeniku, kar je sililo vzgojitelja k še večji pazljivosti, saj bi kaj lahko prišlo do državnega zapleta, ki bi mu povzročil dokaj neprijetnosti. V gradu samem so radi pokazali Hitlerjevo kapelo in mučilnico ter v zunanji zid vzdano kroglo iz švedskega topa iz časov tridesetletne vojne, ko se je tu oblegajoči švedski general Torstenson, pri katerem so posebno v konjenici služili tudi Slovenci — in med njimi Kalan z Visokega, kakor opisuje Ivan Tavčar v Visoški kroniki — zaklel, da bo opustil obleganje drugega dne opoldne, če mu do takrat ne uspe obvladati branilcev. Trda je predla branilcem, pa so šli zaupni možje ob enajstih poldne zvonit. Torstenson je besedo držal. O tisti kamniti krogli pa vé pravljica povedati to-le: S hudičem se je bil zvezal, da so ga izstrelili iz kanona, da bi vrata od znotraj odprl, pa se je spremenil v kamnito kroglo, ko je butnil ob debelo zidovje.

Še o baronu Trenku, naše gore listu, velikem babjeku, so vedeli praviti, kako so njegove rdeče opravljene pandurje imeli kar za rdeče menihe.

Celo v mestno vežo so jih vodili, gledat lintverna in stesano kolo, in s ponosom v glasu in očeh učit, da je Brno središče volnarske industrije — oni rečejo industriji prûmysl. Češki jezik ima edini svojo besedo za industrijo, medtem ko so drugi jeziki prevzeli besedo po kasnejših, zahodnih poimenovanjih enega ter istega. Dalje so vajenci izvedeli, da v Brnu izhaja najstarejši delavski časopis *Rovnost*, kar pomeni enakost, in da je Napoleon ukazal porušiti mestno obzidje. Vodili so jih še na Slavkov, koder je Napoleon zadnji mesec 1805. leta premagal združeno avstrijsko in rusko vojsko. Takratna bitka treh cesarjev je znana v svetu pod nemškim imenom kraja Austerlitz, v resnici pa je bila ta bitka pri Slavkovu, kar je češko ime za češko vas. Le čemu nemško?

Gledé brnskega lintverna, obešenega nagačenega krokodila, se mora vedeti, da zgodba ni tipično češka, marveč tipična za tedanji čas romantike, kajti tudi drugi kraji po cesarstvu so pripisovali enake neverjetne dogodivščine svojim krajem, kot, na primer, na Kozjanskem pripovedujejo za cerkev z enako štorijo o zmaju — krokodilu; ena enakih, kot se pripisuje ranjenemu jelenu, ki si je poiskal zdravja v toplem izvirku v Karlovih Varih, je zgodba o nastanku Dolenjskih Toplic, le da je tu pisani vir med vojno izginil. Vsa pisanja naj bi vzel gospod upravnik, ki jo je mahnil s papirji vred k beli gardi.

Tudi filme so hodili gledat. In v kinu so vselej krepko ploskali, kadar se je na platnu pokazal Tito ali Stalin. To se je na veliko nevoljo gledalcev pripetilo tudi v brnskem kinu. Ogorčeni so bili, češ da jih fantje s ploskanjem motijo pri uživanju.

Naj vmes povemo, da Zbrojovka pomeni po slovensko orožarno ali tovarno orožja, nemško Waffenwerke Brünn-A.G. (Werk GUREIN), in da se je po vojni prelevila v TOS, to je v tovarno obdelovalnih strojev — továrna obraběcých strojů.

Nemci so to tovarno v Kuřimu, šestnajst kilometrov iz Brna proti zahodu, takoj po okupaciji preseljeno iz bližine Hamburga, zgradili po že obstoječih, čeških načrtih. S sosednjo tovarno letalskih motorjev Klöckner vred sta bili malo pred kapitulacijo dodobra zbombardirani, kajti do takrat sta obe zavezniški polovici računali na zasedbo nepoškodovanih tovarn; vendar so ju zahodnjaki, ko so se Sovjeti preveč približevali, prehiteli. Zbrojovko so le zlagoma obnavljali iz ruševin. Slovenski vajenci — s tremi ali štirimi Hrvati, štirimi Makedonci in enim Srbom — so globoko zajemali sapo ob pogledu na velikanske žerjave, s katerimi se je lahko nameščalo cele kupolaste strehe, pa na buldožerje, nakladalce, kar je bilo za Jugoslovane še nekaj čisto novega. Pripovedovali so, da se je fantom ponoči sanjalo o strojih. O enakem načinu zidanja, kot so ga videvali góri, so kasneje brali ob začetku zidanja Litostroja, ko so se vrnili v domovino, in to tudi že videvali. Vse tanko, stekleno, visoko, brez tesanih ostrešij, lesenih okenskih okvirov in lesenih stopnic.

V Kuřimu se je preskus ročnosti in sposobnosti ponovil — skouška praktická: iskanje pravih ključev za različne ključavnice, sestavljanje barvnih odtentkov, zbiranje enako dolgih in enako debelih žebeljev, matic, navojev na vretenu... Preizkuševalci so vzporedno opravljali psihotehnične preizkušnje sposobnosti in primerjali izsledke. Razodetje jim je iz možganov kmalu planilo na jezik: Aha! Vsa vojna leta so vaši otroci živeli v večnem strahu, v stalni napetosti, preganjanju — zato so se možgani privajali na bistrost, hitrost, ukrepanje, medsebojno odvisnost... Možgani so v nuji bolj delali kot našim otrokom, ki jim je bilo s takimi težavami prizaneseno... Zdaj pa razumemo!... Nadarjenost, znati se v čisto novem delovnem položaju, se je izkazovala ves čas učenja. Vedno so jih jemali za poskusni kamen in sproti obžalovali, da njihovi ne dosegajo naših...

Preden privedemo h koncu spominski zapis o jugoslovanskih vojnih — eno in obojestranskih sirotah, ki naj bi se v čeških, moravskih in slovaških, tehnično že avtomatiziranih, zelo razvitih tovarnah v treh letih izučili za usposobljene industrijske delavce, da bodo doma za stroji znali po načrtih izdelovati zahtevane dele in izdelke, morda sestavne dele strojev, po svetu že zdavnaj uveljavljene, je nestrokovnjaku nujno predočiti tudi tedanje (predvojno in med obema vojnama) stanje v naši industriji.

Od prvih pojavov, v srednji Evropi imenovanih manufaktur na vodni ali na parni, ne pa še na električni pogon, je pri nas prevladovala neusposobljena, ob delu priučevana delovna sila. Če se je kdo izučil katerega, recimo, kovinarskega

poklica, se je pri obrtniku — manj v maloštevilni, skromni, začetni industriji, že tovarnah (fabrikah, fabrikah), ko se pri nas zanje še ni udomačilo ime manufaktura — in to za specialne ročnosti, v prvi vrsti za vzdrževanje tujih tovarniških naprav v domačem podjetju (popravljalnica) ter za naročene izdelke (servisne delavnice).

Večina, kmalu po drugi svetovni vojni upokojenih delavcev, zaradi socialno šibkega splošnega ljudskega stanja po kmetski odvezi v letu 1848, ni imela za seboj triletno zahtevane in zaželeno učne dobe. Izstopali so le primeri iznajdljivosti, nagnjenosti in veselja do poklica in iz potrebe, pa so se ti v strokovnih šolah sicer neizučeni mogli meriti s predpostavljanimi tujimi mojstri in monterji. Ne pozabimo na že pred stoletji na roko izdelani papir, slamninarstvo, klobučarstvo, fužinarstvo in domače, pohorsko steklarstvo. V skromnih družinah je bilo nemogoče vzdrževati otroka tri leta v nič plačnem uku. Primorani so bili poskrbeti za otrokovo zaposlitev, za delovno mesto, da je vsakih štirinajst dni prinašal še neodprto plačilno kuverto. To je stoletje prehajalo v navado, v kri, pa so ljudje učenje omalovaževali.

Iz denarno boljje stoječih družin se otroci niso odločali za sklepanje učnih pogodb, temveč so vsaj za nekaj let nadaljevali šolanje in takšni, z malenkostnim znanjem nemščine ali latinščine, zasedali pisarniške stolčke. Ti kot oni so sčasoma začeli gledati na vajence in kasneje tudi na že izučenega delavca zviška: vsem je bil na očeh, kritiziran s prikrito nevoščljivostjo, na zunaj pa glasno pomilovan.

Po osvoboditvi, tja do 1950. leta, so morali vsi delavci brez opravljene učne dobe, torej nekvalificirani, v posebne tečaje v podjetjih. Ob zaključku so pred komisijo opravili izpite: za polkvalifikacijo, to je za polusposobljene, ali za kvalifikacijo, to je za usposobljene delavce, kar je bila podlaga pri odmeri pokojnine, za mlajše pa za večjo mezdo, plačo na uro.

Redke so bile pri nas tovarne, ki so ob primerjavi s tovarnami po svetu zaslužile to ime, na primer: Škoda, Krupp. Za nas je bila zvonarna Samassa v Ljubljani, kasnejše strojne tovarne, že velika, čeprav je vlivala bronaste zvonove še obrtniško, izdelovala ladijske parne piščalke in posamezne stroje, pa ne na tekočem traku; tudi se ni ukvarjala z eno samo industrijsko usmerjenostjo, kot, na primer, Kralovopolska tovarna pri Brnu, ki je sprejemala naročila za cele sladkorne tovarne in jih izdelovala ter postavljala kjerkoli v tujini.

Lastniki so bili skraja, ob porajanju kapitalizma in industrializacije, še (s skromnimi manufakturami) posamezniki, kot, na primer, Fidelis Terpinč. Papirnica Vevče (Vevče se je sprva imenovala po prejšnjem lastniku oljarne na istem mestu, Valentinu Velcu; Velc — Velče — Vevče). Ob nenehnem, vse bolj hitrem razvoju, če pomislimo na kmetško odvezo leta 1848., je s prenehanjem fevdalnega gospodarstva in ob vladnem odkupovanju zemljiške posesti posameznikom zmanjkalo denarnih sredstev za naložbe v povečevanje industrije. In posledica takega težkega stanja? Nujno je bilo združevanje kapitala, to pa je rodilo delniške družbe in koncerne.

Med obema vojnama je bilo opaziti priliv češkega kapitala v našo industrijo. Ker v nobeni industrijsko dobro razviti državi ne bi mogli shajati z zastarelo tehnologijo ob zastarelih, izrabljenih, dotrajanih, utrujenih, amortiziranih strojih, so našli v industrijsko nerazviti Jugoslaviji naravnost pozlačena tla za izkoriščanje že odpisanih strojev. V to razdobje spadata v Kranju Jugobruno in Jugočeška, dočim se je angleški kapital zasedal v Mežici in Trepčici.

Vedeti je tudi treba, da si je po minuli vojni Jugoslavija postavila tri cilje: obnovo, mehanizacijo, avtomatizacijo.

Vrnimo se k jugoslovanskim vojnim sirotam, ki so bile v uku na Češkoslovaškem.

Po šestih mesecih je iz 'učnovske dílné' zmanjkal eden naših. Kje bi neki bil?... 'Ah, Vam nihče ni omenil njegovega primera, pane?...'. Ne!... 'Promíňte, pane!' Da je v kalibrirnici, ta naš Francè Dragan. Stopi vzgojitelj skozi nekolikih obdelovalnic v velik, osamljen, zastekljen, svetel prostor — skozi steklo ga je opazil, ves je bil v belem, tudi v belih polstenih škornjih z debelimi taistimi podplati. Tak je izgledal naš vajenec, nekdanji partizan, ranjen v bojih okoli Krškega.

Zakaj je tu?

»Zakaj, bom takoj pojasnil, ko vidim, da vam drugi, odgovorni za to, niso,« je odvrnil obratni inženir. »Je chlapík více než zlatých ruků... V prstih ima občutek sedmih tisočink milimetra debeline... Tu bo izdeloval kalibre. To je zahtevno delo. Ta finost občutka debeline je izredna, prirojena lastnost, ki prehaja v sposobnost. Komaj med tisoči se najde kateri enake sposobnosti... Damo vam naj-novejši model Jawa motorja zanj... Svetujem vam pa, da obstanete šele pri naj-novejšem modelu avta iz Kopřivnice...«

Vzgojitelj je ves čas mislil na eno prvih srečanj s tem fantom. Na tisto, ko so jim ob sprejemu v Zbrojovki pokazali pravokotno železno ploščico z izvrtanim in izpiljenim okencem, izdelanim kajpak na roko tako, da je bil v nastalo štirikotno odprtino vstavljen nov pravokotnik, ki je bil obrnjen k svetlobi in ji ni omogočal skozi. Tedaj je Francè rekel za pasoš. Čemu ti pa bo?... Domov pojdem... Zakaj pa?... Ker tega jazz nikooooli nne boom znal naapraviti... Francè! Nikamor, da veš!... Pa je ostal. Postal je ladijski inženir, atašé za mednarodno trgovino v Pragi.

Delavniški mojstri so strogo zahtevali češka poimenovanja orodij in strojev. Nobenega 'vinklna, šravfa' — temveč koutník, šroubek... dílna, soustruh, soustružnictví, zaměčník, strojřna... Kdor ni znal čeških poimenovanj in si je hotel pomagati z znano slovensko popačenko, ni našel milosti, ne v mojstrovih, kaj šele v kontrolorjevih očeh. Draganu je bil podoben mirni Bogo Novak iz Brezovice, rezbarjev otrok, ki mu je kontrolor izdelek vrnil z obrazložitvijo, naj prinese tistega, ki ga je izdelal na roko. Fant pa pokonci! Da je tega naredil na roko. Ne! Ta je izdelan na skobeljni stroj. Tedaj pa vsa jugoslovanska 'učnovská dílna u lft': prmejš!... Izdelek so pregledovali delavci, mojstri, kontrolorji, inženirji — tako daleč je šlo njihovo zanimanje, da so ga preizkusili celo z rentgenom in elektronskim mikroskopom, pa ni dal ne prvi ne drugi drugega izvida, kot da so raze idealno ravne in idealno vzporedne. Tudi ta ima zlate roke v ljubljanskem geološkem inštitutu.

V strokovno šolo so se strugarji vozili v Brno, ključavničarji v okrajno mesto Tišnov, proste popoldneve pa so, skraja godrnjaje, potem čedalje rajši, prebili v tovarniški šolski baraki, koder jim je vzgojitelj, oče, mati in domovina hkrati, posredoval manjkajoče znanje. Spominja se, da jim je razlagal celó Kant-Laplaceovo teorijo, ki še danes ni spodbita. Tako dovtetnih za učenje in nabiranje vsega novega znanja ta človek ni odkril nikjer več v domovini.

V tovarni so srečevali Srbkinjo Cico, pravo Beograjčanko. Kako da je tu? Zakaj ne gre domov? Je morebiti tu poročena?... Pa je povedala, da pojde domov, ko se bo kralj vrnil v Beograd... No, potlej boste, tovarišica Cica, morali kar tu umreti. Lotil se je je vzgojitelj. Njemu se je izpovedala. S povešenim pogledom mu je povedala, da so jo, črno lepoticó, prve dni okupacije z mnogimi podobnimi z beograjske ulice sneli in odpeljali v Nemčijo v častniški bordel. Z njo so nekateri v Brnu obiskali tudi tovarnarja, ki je bil naše gore list, nekega Toma ali Moma. V njegovem stanovanju je na steni visela kraljeva slika, ki je za vse na svetu ni maral sneti, razdelil pa jim je bonbonov iz svoje tovarne.

Jože Mikec: Od Rošlina do Verjanka, kipec iz žgane gline (Jože Mikec je bil v vajeniških dneh odličen sestavljalec člankov za stenčas, mladinski aktivist, govornik, risar in pol; avtor številnih risb s tušem, svinčnikom in — malih plastik. Kot strugar je dolga leta stal ob stružnici, pa se je moral zaradi invalidnosti upokojiti. Danes je ilustrator internega glasila Inštituta za elektroniko v Ljubljani)

Najbolj zanimiva je bila samopostrežna jedilnica za 3 000 ljudi hkrati, ko vemo, da je v Zbrojovki delalo 16 000 ljudi!? Kajpak je bila stavba brez stropa, zato pa je imela več žebeljev, če si jih dal na vago, kot rezanih lat in moralov za ostrešje. Kuhinja! Nikoli še kaj takega niso videli! Prevladovali so velikanski kotli prevračalniki in ogromne posode za pripravljanje prežganja, lupilniki za krompir, stepalnik za testo, pomivalna korita — toda, vse iz svetlega kromovega jekla; košar, lesenih škafov, vreč iz jute pa — nič!

Jugoslavija je svojim vajencem nenapovedano poslala mast v nekajkilskih lesenih zabojih. Uprava kuhinje je mast zahtevala zase, a je vajenci niso marali odstopiti, češ da bi je v dveh dneh zmanjkalo. Sami so si jo dnevno delili za mazanje kruha, dokler se je niso naveličali in se jim je uprla. Spet se je ponovil subotiški primer: drselo je na zavrženih kosih z mastjo namazanega kruha. To se kasneje ob pošiljki Jaffa debelih pomaranč ni moglo ponoviti, pač pa so debele lupine dali delavkam, da so iz njih po zamotanem pripravljalnem postopku delale sladkorčke.

Ves ta vmesni čas se je tovarna — z lastnim vlakom do in iz Brna ter še s tovornjaki, s katerimi so se delavci prevažali na posel in z njega — naglo, brez prestanka ali zastojev — levila iz lesenjač v zidano, tudi z izhodom za posebne obiske, koder so z infrardečimi žarki in z najmanjšimi kamerami posnete stroje in izdelke skrivaj uničevali.

Mimo slovenskega in hrvatskega občevalnega jezika so se vajenci odločili še za češkega, štirim zaradi nepoznavanja makedonskega niso mogli ustreči. Vsak dan

se je govorilo v drugem jeziku in vsak tretji dan je prišel isti jezik na vrsto tudi pri dodatnem, dopolnilnem pouku.

Ob prostih, 'angleških' sobotah in nedeljah so bili res prosti; za pranje, kopanje v tovarniški kopalnici, umivanje, likanje, čiščenje čevljev in za nepredvidena opravila. V teh dneh so prirejali tudi skupne izlete. Najbližja je bila Kniniška pregrada, ki jih je privlačevala zaradi motorne jahte s podpalubjem — v malem posnetega parnika. In eden od 'ljubljskih srajc' je pisal domov, kako se je ladja potopila in da so razen njega vsi utonili. Fantazija pa taka!

Pri nekaterih je nastopala že adolescenca.

Okoli pregrade so rasle 'chate' — koče, bajte ali sodobno povedano: vikendi ali vikendice. po srbsko; včasih so jo mahnili v bližnjo vas Lipovko občudovat predstave z lutkami v človeški velikosti, ki so jih pred seboj vodili brkati vaški možaki. Tam so srečevali prijaznega domačina, generala Ernesta, za katerega niso zvedeli priimka. Hvalili pa so se, da se rad in mnogo z njimi pogovarja.

Neko soboto so šli na dolg pohod na Blansko čez božjepotni Vranov in čez rečico Svitavo v Adamov in še malo naprej — v Macocho, podzemno jamo Moravskega krasa, predočit si vsaj velikost in primerjavo s Postojnsko jamo. Spotoma so si smeli ogledati tovarno lokomotiv Kolben-Daňek, koder so strmé obstali pred velikansko karuselsko stružnico: 8 m premera vodoravne vrtljive stružne ploskve niso mačje solze, ne! V Adamovu so neki starejši ljudje pravili o tožbah s starim, bradatim Pašićem in Stojadinovićem zaradi dobav neplačanega železniškega materiala. Tovarna v Blanskem je imela za svoje kmetijske stroje pred vojno podružnico v Mariboru (Ježek).

V Brno sta se vozila dva vajenca učiti harmoniko: Kavkov Tine diatonično in tržiški Perko klavirsko. Do pred nekaj leti je po svatbah godel na diatonično harmoniko same uvode k češkim operam, ta Tine, dokler mu je ni žena namočila v škafu vode in nanjo pozabila, da jo je po kosih ves žalosten ven vlačil; tretjega je v konservatoriju preizkusil v petju direktor konservatorija in operni dirigent Antonín Balatka, nekdanji dirigent ljubljanske opere, ki se je poročil z Vero Danilovo, hčerko igralca Cerarja, pa ni bilo nič, ker je bil prestar. Oba sta bila vajenec močno naklonjena. Antonín Balatka je prevedel v češčino našega partizanskega Jurčka in tri razbojnice, da bi tudi za češko občinstvo kdaj zaigrali to partizansko lutkovno igrice. Te igrice so se lotili vajenci sami in imeli, hkrati z govorjenjem in vodenjem, dnevne vaje, vendar ni šlo tako hitro kot med vojno pri partizanih.

Na delo so hodili pojoč in z obema zastavama spredaj. Čisto po vojaško. Ta navada je bila Čehom nadvse všeč, a svojih vajencev le niso bili v stanju pripraviti do posnemanja. Njihovi so živeli zraven jugoslovanskih v isti baraki docela sami sebi prepuščeni; brez odraslega človeka ali vsaj paznika.

Gre vzgojitelj za svojimi in sliši Možino tarnati v vedrem aprilskem jutru: »Já, kákú zemlja diší, jaz pa v fabriko pilo gonit... Al' nej tú hadú?« No, ta je bil do nedavnega dvajset let v ljubljanskem inštitutu, ki nosi ime Jožefa Stefana. Oni iz Radomelj pa je pisal domov: »Dragi domači! Sem že pilot. Zadnjič sem letel nad domačo vasjo. Vas sem videl delati na njivi. Če niste krompir sadili, a? Odvrget sem eno pismo. Upam, da ste ga pobrali. Ali vam ga je kdo od sosedov prinesel.«

K plesnim vajam in v kino samih ni puščal. Neopazno jim je bil za petami. Pa je domov grede nedeljskega večera slišal Furčka Čehom junaške pripovedovati, da so se jim lasje od groze ježili: »Ja, hja! Kaj pa si sploh mislite, da sem bil od muh, a? Jaz sem bil pri partizanih. Pridem en večer domov. Veste sploh, koga

najdem za mizo?... Brata. Ta je bil pri belih. Potegnem nož, pa sem ga kot prasca zaklal... Ja, heeheehee!»

»Furček, kaj ga pa sračkaš?« mu je vzgojitelj oponesel na raportu.

»Heehee, tovariš vzgojitelj, malo jim pa moram strahu v kosti nagnati, mar ne, kaj?«

Kaj ga češ iz kože sneti... Pa še brata imel ni... Seme ljubljansko...

Nekoč pridrvi dežurni med kosilom obvestit vzgojitelja na drugi konec jedilnice: »Štefan! Božjast!« In ker vzgojitelj ni pohitel kot misel naglo, mu je zameril in podžgal: »Kaj, če umrje!«

To pa ne bo božjast. Eden je stopil po zdravnika. Po tuje mu razloži fantovo stanje. Zdravniku se je fant smilil. »Histeria bellica,« reče in gleda vzgojitelja, ta pa vrže pogled na brcajočega in sopihajočega fanta in opazi, kako je le-ta za hipec oprezujoče odprl oko. Simulira, pane doktorji.

Po injekciji aquae destillatae se je fant kasneje pohvalil, da ga je ‚fajn‘ injekcija fino ‚pocajtala‘. Nikoli več ga ni metalo.

Angleške sobote so z nedeljami vred povzročale prehrambne težave. Ker se ob sobotah ni delalo, se tudi dva dni ni kuhalo. Vajenci so dobivali suho hrano za oba dneva skupaj. Najčešče so bili na sporedu buhteljni, pa se je čez čas tudi z njimi nemarno počelo.

Za velikonočne praznike so imeli vajence v gostih delavci. Ko so se vrnili, je bilo najmanj za teden dni pogovorov o doživetjih; ves teden pred odhodom se je preverjala tudi moralno-politična neoporečnost gostiteljev.

Ob skupnem letnem odmoru tovarne se je vzgojitelj dogovoril z okrajno mladinsko organizacijo za plačano udeležbo v žetveni brigadi na južnem Moravskem. Zbrali so se v Hevlinu, ob rečici Dyja, med Znojmom in Mikulovom. Plačila niso nikdar dobili, za kar je vzgojitelju še danes nerodno. Večina fantov je prvič videla žetveni kombajn in tudi srečanje s hrčki je bilo menda za vse prvo. Žival, čeprav je ni kaj več kot za malo večjega polha, pregrizne prst kar mimogrede. Z zanimanjem so odkrivali hrčkovo žitno zimsko zalogo: cel mernik, kupljenik, mera zrnja — pol v zemlji pol pod kopico snopa.

Oba tedna se je tu krepko stradalo. Uprava posestev, zaplenjenih odgnanim Nemcem, je bila prepričana, da so fantje, ki komaj po češko besede ujemajo, odveč na svetu, cigani, begunci, izgnanci; od kakega ljudskega ali mladinskega predstavništva ne žive duše, upravnik je zviška odklanjal vsak stik z vzgojiteljem kot s fanti. Za hrano so dobivali meso crknjene krave, pa so fantje kar naprej nosili hlače v rokah. Zato se še na polju opustelih tankov niso imeli čas lotiti, pač pa so, tako rekoč v šolskem razredu, kjer so prenočevali, odkrili zvezke z življenjepisom Josipa Broza Tita, za večino zaradi rojstnih podatkov in zaposlitve v plzenski Škodovki, pravo odkritje. Zato tudi češka oblika priimka: Brož. Ves čas življenja na Češkem smo morali poslušati, da je Čeh. Vzgojitelja je razveselil tudi zapis: Jan Amos Komensky. Ob tem branju je podoživljal že med vojno izpuhtelo znanje o tem znamenitem češkem didaktiku in pedagogu humanističnih principov. V hiši ljubljanskega učiteljišča je že od avstrijskih časov stal njegov kip, ki pa so ga po vojni nevedneži odstranili, čeprav se po njem imenuje Komenskega ulica.

V nedeljo so si šli ogledat avstrijsko-moravsko mejo pri mestecu Laa. Opazovali so izročanje vrečic sladkorja in moke, naročene sorodnikom z onkraj državne meje; vse se je odvijalo ob prizanesljivem smehljanju odgovornih mož z dvojce vrste državnih grbov na kapah.

Po vrnitvi v Zbrojovko so prosili upravo za nekaj odvečnih industrijskih tračnic in dva ali tri vagone. To so nabijali, ravnali, popravljali, mazali, barvali in tako dajali duška želji po udeležbi na mladinski progi Brčko—Banovići. Zaradi pomanjkanja denarja za prevoz niso mogli na pot skupaj s prostovoljci iz tovarne, ki so se po odrejenem času zgarani, a veseli vrnili iz Jugoslavije in vsi zapovrstjo z migotajočim kazalcem razlagali: Zdaj vas šele razumemo, da ste garači in pol. Samo navdušenje vas drži vkup!

Od štirih Makedoncev je zbolel Pavle, bil dolge mesece v bolnišnici, koder so ga rentgenizirali spet in spet. Kazalo je na TBC, odkrili pa so tuberkulozo ledvic. In je moral umreti. V mrazu —24° C so ga pokopali na kuřinskem pokopališču. Pogreba so se udeležili jugoslovanski vajenci iz vseh domov na Moravskem. Za seznanjenje ni bilo časa; naši, se reče, kuřinski, so zapeli žalostinko. Še katero bi, a se pri takem mrazu ni dalo peti. Vse se je zaradi sibirskega mraza čimprej razbežalo domov.

Še enega so imeli pol leta v bolnišnici. Ko je bil doma na Papuku, je Ante Glavaš staknil strel med nogami. Ugotovili so vnetje kolčnega zgloba (zapálený kolčnicho zglobû), ga zdravili že s penicilinom, a je noga kljub temu ostala 3 cm krajša. Tovarna je prekinila z njim vajeniško razmerje z obrazložitvijo, da po njihovem zakonu ni več sposoben za ključavničarsko delo.

Prve svobodne jeseni so povabljeni prisostvovali odkritju kamnitega spomenika triinštiridesetim, na svečnico zadnjega leta vojne v gozdu blizu vasi Skaličca, nedaleč stran od Kuřima, pobitim partizanom in saboterjem v Zbrojovki, ki jih je organiziral Stevo Mihajlović. Tega partizana so Nemci ujeli v Srbiji, a mu je blizu Brna uspelo pobegniti iz transporta. Sukal se je v bližini Zbrojovke — tedaj še Waffenfabrike. Kar je počel v domovini, je zavzeto nadaljeval tu. Soborci so čez dan mirno in prizadevno delali v orožarni, kar v slovenščini pomeni Zbrojovka. (Pripomniti je treba, da bi jo Slovenci morali pisati kot Čehi, ne pa, da jo iz trmoglavosti prilagajamo slovenski medvojni izgovarjavi! Nepravilno: Zbrojevka, pravilno: Zbrojovka, kot nič več ne govorimo niti ne pišemo Monakovo, ampak München in podobno...) Ponoči so se vračali vanjo rušit in uničevati, kar so čez dan izdelali. Nekdo jih je izdal. Nemci so obkolili njihov bunker in niti eden se ni predal. V neenakem boju so popadali do poslednjega. Lep kamnit spomenik krasi plošča z vklesanimi stihii češkega pesnika Petra Křičke:

My čestný,
jak jsme žili
a umřeli bez viny.

(Kakor smo spodobno živeli,
smo brez greha,
krivde umrli.)

Odkritju so na častnem prostoru prisostvovali jugoslovanski vajenci iz Zbrojovke, tudi inž. arh. Vjekoslav Sajko iz Brna in preživeli partizani, kakor tudi uniformirani češki legionarji s Piave iz prve svetovne vojne. Odveč bi bilo omenjati, da je bila na slavnosti množica ljudstva iz okoliških vasi ter organizacij iz Brna. V ospredju zanimanja in posebej počaščen je bil še jugoslovanski vajenec Drago Koudela, slavonski Čeh, ki je bil zastavnik v brigadi Jana Žiške in je sodeloval v zaključnih bojih z umikajočo se von Lehrovo armado in četniki pred Prevaljami.

Arhitekt Sajko je vzgojitelju zaupno pravil, da je pred dnevi v Rovnosti bral izjavo zajetega madžarskega polkovnika, pred vojno madžarskega vojaškega atašeja

v Berlinu, češ da je bil ista leta Draža Mihailović vojni ataše prav tako v Berlinu ter da je po zaupnem človeku javil v Beograd, da je Mihailović izdajalec. Rečeno je bilo, da Nemcem izdaja jugoslovanske vojaške načrte. S trpkostjo dodaja (piše), da njegovemu sporočilu niso verjeli ali vsaj: zaleglo ni. Tako piše v Rovnosti. »Na, sam beri!« in dal mu je list v roke.

Vzgojitelj mu je še omenil, da sliši z raznih čeških platí in tudi bere v časopisju, da zahtevajo Čehi ozemeljski koridor čez Železno županijo, to je s Slovenci in Hrvati naseljeno ozemlje med Madžarsko in Avstrijo, da bi bila vendar že enkrat vzpostavljena ozemeljska povezava z Jugoslavijo — s Slovani, in — morjem...

»Da, to ni znano samo meni, marveč splošni javnosti, vprašanja pa ne bodo rešili ne Čehi ne Jugoslovani. Ne pozabi že vendar, ti, človek ‚kranjski‘, da mejá še nikdar niso postavljali... ne, postavljali še, toda postavili je niso zmagovalci po doseženih uspehih. Meje določajo politiki, ki še nikoli niso vohali smodnika, niso bili v boju, niso slišali ne streljanja in ne krikov zadetih. Poglej! Jugoslovani smo se borili. V redu! Lužiški Srbi pa so že 1919. leta zahtevali svobodo v smislu Wilsonovih točk po pravici slehernega naroda po svobodi, a je niso dobili, kot je sedaj ne bodo. Niso se zoperstavili Nemcem kot so se Jugoslovani. Poznam njihove deklaracije z zahtevami po lastni državi, kar jim po prvi vojni ni uspelo. Tu je nekaj drugega v ozadju...« Človek izstopajočih vljudnostnih manir je sunil široko z glavo iznad vratnika in komaj slišno siknil: »Saj veš za svoje pri... težave!«

Pri popoldanskem dopolnilnem pouku so mladinci zvesto poslušali, kdaj tudi umestno vpraševali. Dobljene rešitve so postajale sestavni del njihovih kasnejših pogovorov in sprejetih prepričanj. Na ta način se je razvijal um, kultiviranje ali prosvetljevanje, civilizacija ter sposobnost logičnega mišljenja. Na jutrišnje lažje doumevanje so se pripravljali še s kvadriranjem, kubiranjem in podobnim, pa kar se da skrbno sledili pouku v obeh šolah.

Nekateri so se v češkem klubu brezmotornega letalstva udeleževali modelarskih vaj, vendar kot tuji državljani niso mogli opraviti zaključnega izpita; Žika Todorović pa je na skrivaj za barako zakuril in vlil motorček za model letala.

Kipar Lojze Lavrič, vzgojitelj znanec še iz črmošenjske lutkovne skupine, je izrezljal kopijo lutk za igrico Jurček in trije razbojniki, konfektionarko pa so odkrili v Tišnovu samem. Tamkajšnji lutkovni družini je povabljeni vzgojitelj priredil predavanje o prvem partizanskem lutkovnem gledališču, z vajenci je vadil Jurčka, s češkimi pa nekaj časa istega v Balatkovem prevodu. Pri izgovarjanju Slovenec, Slovenci, je prihajalo do zapletljajev, zakaj za Čeha in Slovake so Slovenci Slovinci, in po naše je Slovenec za njih kar Slovak, ki smo jih mi do razpada avstro-ogrske monarhije klicali ‚drotarji‘, ker so po naših vaseh hodili z nahrbtnimi zaboji, polnimi žice in svetle pločevine in popravljali zluknjane železne lonce, krpali táko in onáko posodo, vstavljali stekla v okna in vezali litoželezne piskre.

Niso se še utegnili izučiti, ko je leta 1948 izbruhnil vulkan informbiroja. Češke oblasti so od jugoslovanskih vajencev nenadoma zahtevale, da obsodijo ravnanje jugoslovanskega vodstva in Tita. Fantje so odrekli poslušnost nepravilnim in nepravičnim zahtevam. Strpani v taborišče, so zahtevali vrnitev v domovino. Ta čas se je skujal tretji vzgojitelj Ponjović, se izrekel za Stalina in ostal góri, dočim je drugi kar na motorju o pravem času ubral pot domov v Dob pri Domžalah. Prvi je bil že skoro leto doma, ker ni mogel — edini — brezplačno vztrajati na tujem. Zdaj so za vodje in zastopnike oziroma predstavnike izvolili Draga Marušiča, Iva

Štembergerja ter Franca Dragana. Ti so jih spravili na vlak, ki je prišel iz Jugoslavije — pa domov.

Po zaključnih izpitih so se razšli po tovarnah ali jo mahnili odslužiti vojsko. Čez leta so postali odlični mojstri, drugi so se izneverjali poklicu in se izkazali kot, recimo, koprski župan ali direktor radovljiškega Alpetoura; kdo je umrl za rakom, kdo prišel ob nogo; eden jo je pobrisal v Avstralijo in je po pripovedovanju hotelir v Ameriki; kdo se je pobarabil, če je tisti iz časopisa, ki je na zasliševanju pariškemu prefektu uro snel in mu jo odhajaje med vrati presenečenemu vrnil, pravi; nekateri so šli študirat za strojne tehnike; eden je nabavljač na mednarodnih sejmih brzoreznih materialov, dva sta inženirja.

Življenje pa teče hitreje kot letošnjo zimo upadle reke. Fantje so možje in očetje. Zadovoljni, tudi razočarani in ločeni... Več kot trideset let je vmes in na pokojnino že mislijo ter leta vkup vlačijo.

(Konec)

Jože Šmit

Požgana vas

*Teman in poln prsti
sel sem na borov panj,
sredi požganih gmajn,
veter me z dimom duši.*

*Toda, čemu sem obstal?
Dokler vasi gore,
človek naj več ne ve,
kda j je nazadnje spal.*

Dr. Helga Glušič

Romunske teme v Prežihovi prozi

Eden največjih slovenskih pripovednikov dvajsetega stoletja Prežihov Voranc (1893—1950), ki se je posebno močno uveljavil v slovenski književnosti desetletje pred drugo svetovno vojno, je v svojem literarnem delu izpričeval dve posebni lastnosti, ki zadevajo tudi temo, o kateri nameravam govoriti. Na eni strani je svet opazoval kot umetnik, ki občuti človekove probleme v najglobljem osebnem pomenu, hkrati pa človek — politik, ki je sposoben dojeti globoke družbene silnice časa.

Prav v zvezi z romunsko tematiko sta se oba vidika njegove ustvarjalne dejavnosti dopolnjevala. Vzrok za to enovitost je dejstvo, da je Prežihov Voranc spoznal Romunijo kot deželo zelo zgodaj, že v rani mladosti, ko je opazoval domače gozdne delavce, ki so z rodne Koroške potovali na delo v romunske gozdove. To svoje doživetje je oblikoval v pripoved V tujino. Kasneje je Romunijo spoznal na poti svojega političnega poslanstva, ko je kot inštruktor kominterne navezoval stike z romunskimi komunisti, ki so bili v času, ko je potoval v Romunijo (konec leta 1932) še posebej pod močnim policijskim nadzorstvom. Tedaj je Romunijo in njene ljudi spoznal neposredno in jim posvetil potopis V deželi modernih čudežev.

Zanimivo dejstvo, da je svoje prvo objavljeno delo posvetil prav romunski temi, daje kratkemu besedilu V tujino najbrž še posebno vrednost. Tekst je bil objavljen leta 1909 v glasilu koroških Slovencev Mir v Celovcu, torej je tedaj šestnajstleten Prežihov Voranc prvič stopil v slovensko književnost s socialno-psihološko črtico.

Besedilo ima dva dela: prvi del predstavlja prizor, ko v noči skupina gozdnih delavcev odhaja na vlak, ki pelje v Romunijo. Tam bodo dobili delo, da bodo lahko preživljali svoje družine. Doma vlada brezposelnost. Mladi pripovedovalec opazuje posamezne može: njihovi obrazi izžarevajo otožnost zaradi slovesa in upanje za dober zaslužek. V drugem delu družine čakajo na prihod vlaka z vračajočimi se delavci. Žene in otroci nestrpno pričakujejo vlak, ki jim bo vrnil domače. Mnogi se lahko veselijo, nekateri pa spoznajo tudi žalost, kajti mnogi od gozdnih delavcev se ne vračajo, saj so v tujini omagali ali se ponesrečili pri težaškem delu.

Ta preprosta pripoved z izrazitim socialnim sporočilom se konča z zanimivim zaključkom: »Romunija, bodi vsaj ti usmiljena, naj ne teži tvoja gruda trupel tujcev — slovenskih drvarjev.«

Drugič oblikuje Prežihov Voranc romunsko temo šele v tridesetih letih, ko je prepotoval več evropskih dežel, kjer je deloval kot politični delavec. Tako je obsežneje in temeljiteje izoblikoval svoj odnos do Romunije v potopisu, katerega prva varianta je izšla v dnevniku Jutro leta 1940. Potoval je po Bolgariji, Norveški in Romuniji z nalogami mednarodnega delavskega gibanja. Njegove poti so vodile iz Berlina po vsej Evropi v času okrog leta 1932. Vsa dokumentacija njegovih potovanj zaradi ilegalnosti njegovega delovanja še ni znana, zato uredniki njegovih del domnevajo, da je bil v Romuniji v drugi polovici leta 1932, najverjetneje pozimi, ker v besedilu opisuje transilvansko zimo.

Besedilo V deželi modernih čudežev je v knjižni izdaji izšlo v zbirki Borba na tujih tleh leta 1946 v Ljubljani, prevoda v srbohrvaščini pa 1949. pri Matici Srpski in 1952. v Zagrebu. Med pripravljanjem za natis v knjigi je Prežihov Voranc besedilo precej razširil, kot je mogoče razbrati iz korespondence in opomb v Zbranem delu.

Potopis se začne s stavkom: »Romunija je imenitna dežela,« vendar so kasneje v Prežihovem presojanju geografskih, zgodovinskih in družbenih lastnosti dežele tudi kritične oznake. Med prvimi vtisi njegovega potovanja je razpoznavanje velikih socialnih razlik, pa radoživa živahnost ljudi, njihov temperament, narodnostna pisanost in bogastvo barv. Občuduje ljudi in njihovo neposrednost, ki pripovedovalca povede v razposajenost skupaj z dinamično glasbo in odličnim vinom. V potopisno resnobo, ki je v večjem delu dokument neke poti, je v veliki meri vnesel tudi mnogo humorja in ironije, te zadnje predvsem na račun tedanje romunske birokracije.

V Romunijo je Prežih očitno potoval dobro pripravljen, saj je kot politični organizator moral poznati osnovne zgodovinske in družbene lastnosti dežele in predvsem politično situacijo. Vendar kot umetnik vidi odraz dejstev v neposredni stvarnosti, v uličnem vrvežu, v srečanjih na vlaku, v opazovanju bukaréštanske mestne arhitekture, sprehajanju lepih žensk po glavni ulici in predvsem v opazovanju vedenja ljudi. Politični obraz tedanje Romunije se kaže v popotnih vtisih na doživet način: ekonomska kriza tridesetih let se tu zgosti v fresko časa, ljudi in dežele, skozi katero je potoval.

Ker je bilo pisateljevo potovanje ilegalno, je seveda vsa pripoved polna napetih trenutkov, kajti strah, da ga romunska policija ne odkrije, ni zadeval le njega samega, temveč tudi vse romunske komuniste, s katerimi je navezoval stike. Ob tem pa v pripovedi najde priložnost, da se posmehuje birokraciji in policiji, ki kažeta tako režimske kot človeške slabosti. (Na primer: opis obiska v temišvarski prefekturi.)

Potovanje po Romuniji odpira pripovedovalcu možnost, da se seznani z ljudmi in s tem s posebnimi značilnostmi dežele: spozna močan patriotizem, močan proletariat in težave, s katerimi se spopadajo različne narodnosti v večnacionalni državi.

Zanimivo je, da o svoji politični misiji v Romuniji pripovedovalec molči. Bere-mo, da išče zveze s komunisti, da so mnoge romunske komuniste tedaj zaprli in jih obsodili tudi na smrt, vendar o svojih organizacijskih nalogah v potopisu Prežih ne daje podatkov. Na potovanju pisatelja neprestano spremlja policija, ker v njem

---

Posnetek naslovnice glasila koroških Slovencev Mir, v katerem je bila objavljena črtica V tujino Prežihovega Voranca

1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 26

sluti političnega delavca — komunista, vendar se Prežih spretno izmika, zaradi česar pa ne more v celoti opraviti svoje naloge, zaveda se, da lahko s prevelikim tveganjem škoduje samemu gibanju.

Na potovanju se spominja prve svetovne vojne in deleža svojih rojakov v njej. V Bukovini razmišlja: »Ko sem hodil po teh vetrovnih poljanah, sem se spomnil na naše slovenske Janeze, ki so v letih 1914—1918 dvakrat prebrodili bukovinsko deželo, dvakrat kot zmagovalci in dvakrat kot begunci. Tam pri Oknu so velikan-ska pokopališča, tam ležijo tudi tisoči slovenskih fantov. Težko si danes mislimo, da so dajali življenje za tujo stvar.«

Dragocenost Prežihovega potopisa je vse, kar dodaja zgodovinskim in geografskim opisom in spoznanjem: to so srečanja z ljudmi, ki so glavni predmet njegovega opazovanja.

»Černovice ležijo lepo mirno in nekako zvišeno na planoti ob Prutu. Gledajo po gališki, po podolski zemlji daleč tja v Ukrajino in čakajo, kdaj bodo prenehale meje, ki režejo to široko zemljo na toliko dežel. Kadar hodi Hucul iz Černovic domov, čokat in kosmat kot njegov konj, nosita oba glavi visoko in ponosno. Ko te Hucul pozdravi, se ti zdi, da slišiš orgle. Toliko je v njegovem glasu toplote, širine in dobrote.«

Spoznava Dobrudžo in nasprotja med Romuni in Bolgari, kar opiše analitično jasno in plastično. Ob tem so opisane njegove lastne dogodivščine z veliko humorja in dobrodušne kritike (na primer: odhod vlaka brez voznega reda). Ob tem pravi, da je izdržal vse težave potovanja, vendar: »Na kolena me je spravil vozni red romunskih železnic.«

In ko nenadoma v besedilu z vsemi opisanimi lastnostmi potopisnega dokumenta oživi Prežihov svojo vdano ljubezen do narave kot najmočnejše sile, predvsem občuduje njeno usodno moč tudi tu, v tej deželi. Ko opazuje molčečo procesijo za dež, ki ga bo priklical nenavadni kamen, pripoveduje:

»Velik siv kamen v Dobrudži! Kdo ve, kdaj se je pritočil v Dobrudžo. Prinesle so ga gotovo naše vode, mogoče s Pohorja. Dobruška revna zemlja nima kamna, zato ni čudo, da je tale sivi kamen postal božanski mit, ki ga častijo rodovi med Donavo in Črnim morjem v donavskem ustju. Veličastna je moč narave, zavzet obstaneš pred njo, najsi se ti razodene tudi sredi dobruških ravnin.«

Opisuje tudi Transilvanijo, Temišvar in Cluj, doživi divji večer ob ciganski glasbi in temperamentnih ženah, spozna življenjski ritem romunskega človeka. Ob tem, ko spoznava družbena nasprotja, katerih vzroki ga najbolj zanimajo, pa z optimizmom gleda v prihodnost tega naroda, ter končuje svoj potopisni zapis z besedami: »Ne moreš se obraniti vtisu, da bo nekaj izbruhnilo, kar bo opralo vso nesnago s te rjave zemlje, zbudilo ljudi, ogrelo srca in bo potem planilo s tako silo na dan, da tega plamena ne bo mogel zaježiti noben šovinizem, ne romunski, ne madžarski, ne nemški. — Takrat bo zavladovalo tu bratstvo in ta zemlja bo še veliko lepša in močnejša, kakor je zdaj.«

Tako sporoča svoj vtis Prežihov Voranc, eden redkih slovenskih pisateljev, ki je v svojem literarnem ustvarjanju uporabil temo iz romunskega življenja. Čeprav je potopis oblikoval predvsem kot informacijo o deželi v določenem trenutku, je z osebnim doživetjem in z močnimi predstavnimi jezikovnimi sredstvi izoblikoval zanimiv potopisni portret Romunije v letu 1932.*

---

* Referat na simpoziju o romunsko-jugoslovanskih kulturnih stikih, avgust 1980 v Beogradu.

Titovo ime

*To, kar nam pod domačim je nasiljem
teptano vero ohranilo živo
in komaj slutenim, še daljnim ciljem
vtrdilo je zvestobo nezmagljivo —*

*In kar zbudilo v nas je davne sile,
ki jarmi so stoletni jih mrtvili,
da so roké v pesti se nam sklenile,
ko zemljo so raztrgano delili —*

*To, da smo z voljo do trpljenja in žrtev
z nasiljem se sprijeli prerojeni,
ko bil je sklep, da bodi rod naš mrtev,
in boj končali smo osvobojeni —*

*Osvobojeni, da živimo v časti
in da po svoje usodo si krojimo,
da več ne maramo pod silo pasti —
vse to v imenu Tito mi častimo.*

(1951)

(V pesem Mileta Klopčiča *Titovo ime* in pesem Vladimirja Nazorja *Titov »Naprej!«*, v prevodu Mileta Klopčiča, ki sta bili objavljeni v 5. številki revije *Borec*, so se vrinile številne tiskarske napake, v slednji je izpadel tudi tretji del. Pesmi — z opravičilom avtorju in prevajalcu — objavljamo vnovič)

Titov »Naprej!«

I

*Tovariš Tito jaše pred kolono
po ozki gorski stezi.*

*Prav na vrhu
je led. Čeri in blato naokoli.
Na dnu v globeli teče kalen potok.
Oblaki črni se valé po nebu,
plasti meglè se dvigajo ko dim
v goró iz gozda jelk in smrek in bukev.
— On jaše, jaše; nič tegà ne vidi.
Le kam ga je prenesla Misel? V katerem
svetu živi? Od česa je zarezal
krog trdih ust, od kod na čelu brazda?
Nenadno obstoji in ves se zdrzne.
Pred njim stoji prikazen, vsa premrla
od mraza in snega. Stoji, mraz širi
in reče:*

*»Kam, ti drzneš, kam? V tej gori
sem jaz vladar! Obrni se, poglej
te reveže, ki vodiš jih le-tod:
goli so, bosí, bedna ljudska truma,
nesrečna kri, ki jo moj dih zmrzuje.
Kam vodiš jih v trpljenje, v smrt? Nikar!
Vse zledenim vas v sohe, vse, pa boste
otrpli, nepremični, trdi stali
v temini nočni in ob belem dnevu
na gorskih teh stezàh kot znamenje
mogočne moje sile, a ljudem v svarilo,
da človek pač ne sme čez neke meje!
Obrni se in vrni se v nižavo,
ostani za pečjo, grej si kosti
pokoren, tih; postava prva
za vas: živeti, naj bo kakorkoli!«*

*Tako prikazen. — On z očmi zablisle,
in ogenj vsuje iz zenic plamtečih,
spodbode konja, potepta prikazen
in krikne z vrha na ves glas:*

»Naprej!«

II

*Tovariš Tito jaše pred kolono,
stezà je vedno trša in bolj mrzla.
Strašilo novo zdaj stoji pred njim
ter mu zapira pot. Ostuden stvor!
Rumen, suh. Koža kar visi na njem,
kosti rožljajo v njem kakor orehi
v pol prazni vreči. Govori mu:*

»Stoj!

*Poglej me! Že predolgo me poznaš,
a nikdar še me nisi videl vse.
Veš, tista sem, ki dolgo te že spremljam
kot senca po izropanih deželah;
posedam v vseh dvoriščih in ob vseh
ognjiščih, v vsakem hlevu; rôko vtikam
v vse torbe — Lakota sem, Lakota!
Razjaši konja, da ga jaz zajašem!
Naj vodim tvoje izgubljene fante
po grapah, po gozdovih in bregovih,
kjer hrano najdeta si komaj kos
in veverica. Snêmi rdeči prapor
in črni prapor moj razvij in dvigni!
Tu jaz slavim uspeh in zmago. Stoj!
Otresi se vseh sanj in vrni se
v nižavo. Kóplji, orji, sej in žanji,
ker nič tako ni važnega ko kruh,
in večje sreče ni ko trebuh poln.
Predaj mi uzde ter izgini!«*

Tito

*razjaše konja, a se ne obrne.
Skloni se k zemlji, zgrabi kepo blata,
zdrobi jo v prah ter vrže v žrelo
prikazni in zakliče:*

»Naprej! Naprej!«

III

*Tovariš Tito pred kolono svojo
prispe pod vrh planine.*

*Skale in meglà
zakrivajo sam vrh. Tam, kjer le stežka
bi mogel skozi, nov nestvor stoji
na strmi skali in strmi v jahača.
Oči nestvora so kot sovje, gobec
lisičji in zobje so kot podganji,
vsak sklep telesa grbavega je
oglat, bodeč. Strmi in govori:
»Od kod in kam, ti pustolovec blodni?
Me ne poznaš? Jaz oče sem vseh dvomov,*

*glasnik nesreče in glasnik kesanja,
ki so mi nohti ostri kakor kremplji,
da z njimi v vaši vesti kopljem grob,
ki v njem gnijó naj blazne ljudske sanje.
Kaj hočeš? Kaj si dvignil vso to trumo,
da zdaj trpi in kleca? Ideal
je sad na veji, ki je nikdar ne doseže
človeška roka; vrh planine te
se dviga nedostopen do neba.
Obrni se, nazaj! — ti pustolovec,
po svoji móči umerjaj si dejanja,
po zemlji hódi z drobnimi koraki.«*

*Tedaj pa vrh goré udari grom.
Vihar zatuli in meglà se dvigne,
pod nebom orel zavrešči; zasiže
sonce, ki slavno sije, hrani in ogreva;
in Titov glas se vsuje kakor dež
na utrujeno kolono, zmerom žejno
njegovih besedi:*

»Naprej!«

Florijan Laimiš

Korejska vojaška godba

Tudi trideset let po korejski vojni, azijskem vrhuncu, ves svet obvladujoče hladne vojne, sta dve korejski državi še vedno zelo daleč od zaželene združitve in od bratskega življenja umetno ločenega korejskega ljudstva. Vojaki LDR Koreje in Južne Koreje so še vedno na bojnih položajih na obeh straneh demilitarizirane cone, ki v dolžini 240 km razdvaja Korejski polotok.

Južnokorejsko vojsko podpira na mejnih postojankah 2. ameriška pehotna divizija, katere pripadniki na stražarskih mestih demonstrativno nosijo neprebojne telovnike. Zanje je demilitarizirana cona vojno območje, spomin na vihar, ki se je sprožil 25. junija 1950 in ki tedaj v bistvu ni nikogar presenetil. Zgodovinarji opozarjajo, da so ameriški »jastrebi« ta spopad želeli, saj so — obenem z generalom McArthurjem, komaj čakali, kdaj bodo lahko znova pritisnili na petelina velikanskega ameriškega vojaškega stroja. General McArthur je v svojem štabu v Tokiu že dolgo razglabljal o tem, kako bi začel »križarsko vojno proti komunizmu«, zato je videl v začetku korejske vojne idealno priložnost za to.

Vojna na Koreji se je razvila kot rezultat neobzdrane hladne vojne in že na samem začetku zagrozila, da se bo spremenila v svetovni požar. Korejo so leta 1945 umetno razdelili. Namesto popolne svobode je zaradi različnih interesov velikih sil dobila 38. vzporednik kot mejo med dvema državama in dvema političnima sistemoma. Med prepiri o prihodnji ureditvi države, najglasnejši so bili Američani, so severnokorejske čete prestopile demarkacijsko črto, čez tri dni zavzele Seul in nezadržno prodirale proti jugu.

ZDA so izkoristile svoj vpliv v ZN in dosegle, da je varnostni svet ob abstinenci Sovjetske zveze razglasil Severno Korejo za agresorja in pozval članice svetovne organizacije naj sodelujejo v vojni na južnokorejski strani. Ustanovili so poveljstvo ZN pod vodstvom generala McArthurja. Slednji je hotel osvojiti Severno Korejo in na vsem polotoku vzpostaviti desničarski režim. Američani so se izkrkali pri Inčonu, zavzeli Pjongjang in kmalu prišli do kitajske meje. Do novega preobrata je prišlo 26. novembra, ko je v boj stopilo na tisoče kitajskih vojakov. Kmalu so prodrli do Seula, nakar se je konec januarja 1951 fronta stabilizirala na reki Han.

Koreja se je spremenila v ruševine, kajti vojske so izmenoma osvajale in rušile posamezna mesta, dokler se po ameriških in kitajskih ofenzivah fronta ni stabi-

lizirala na zdaj več kot zloglasnem 38. vzporedniku, od koder se je vse tudi začelo. Vmes je bil ameriški predsednik Truman prisiljen odstaviti generala McArthurja, ker je predlagal napad z jedrskimi bombami na kitajsko ozemlje ter uničenje velikih jezer na reki Jalu ob meji s Kitajsko. Ker sta obe strani spoznali, da ne moreta zmagati, sta že v juniju 1951 začeli pogajanja o premirju, ki so trajala polni dve leti. Šele 27. julija 1953 so dosegli sporazum, po katerem je vse — ostalo po starem.

Od tedaj se trpljenje korejskega ljudstva nadaljuje. Predvsem Južna Koreja vedno znova obuja spomin — zaradi diktatorskega uveljavljanja volje vojaških vlad v skladu z zahtevami ravnotežja sil na svetu — na 333 000 mrtvih in izgubljenih vojakov iz poveljstva ZN ter na poldrugi milijon žrtev na strani Kitajske in Severne Koreje. Morda je obstoj LDR Koreje zdaj tisti faktor, zaradi katerega južna diktatura še ne popusti povsem uzd, s katerimi brzda strasti krvoločnih generalov, željnih osebne moči in neomejene oblasti. Ko je ob koncu maja letos kitajski predsednik Hua Guofeng med obiskom v Tokiu zagotovil, da »Severna Koreja nima nobenega namena, da bi izkoristila položaj, ki je nastal v Južni Koreji«, je južnokorejska vojska takoj napadla mesto Kvangdžu in obračunala z uporniškim prebivalstvom.

Ta obračun, kdo ve kateri že, južnokorejske vojske nad študenti in drugimi civilisti, je pokopal vsako upanje korejskega ljudstva in njegovih političnih strank o hitrejši demokratizaciji dežele po smrti osovraženega diktatorja Park Čung Heeja. Obenem pa je divjanje padalcev pregnalo iz src prebivalstva tudi še tisto nekaj zaupanja, ki so ga imeli v oborožene sile kot domnevnega varuha južnokorejske blaginje. Namesto teh čustev je južnokorejsko ljudstvo povsem obvladalo strah, močno pomešan tudi s sovraštvom.

Maja letos se je začelo obdobje tretjega južnokorejskega diktatorja Čun Do Hvana, naslednika in učenca ubitega predsednika Parka in vrednega naslednika grozovitega Sing Man Rheeja. Od smrti predsednika Parka pa do prvih tednov v avgustu letos, je general Čon Do Hvan še skrbel za civilno fasado režima, nato pa je dosegel odstop formalnega predsednika Čoi Kju Haha, s čimer se mu je odprla pot do popolne oblasti v državi.

V Seulu se ob tem spominjajo brezobzirnega nasilja, ki ga prinaša vsakokratna sprememba režima. Ko je po nemirih leta 1960, torej kaj kmalu po končani korejski vojni oziroma sklenitvi premirja — nemiri so bili podobni pravi državljanski vojni — odstopil diktator Sing Man Rhee, so se v nastalo zmedo vključili vojaki in se znali prikazati kot »rešitelji domovine«. Novi predsednik Park Čung Hee je državi obljubljal varnost, socialno disciplino in rast južnokorejskega gospodarstva, zaradi česar je bil sorazmerno nedotakljiv, čeprav je vse bolj privijal vijak političnega pritiska.

Potrpežljivost južnokorejskega ljudstva je lani končno dosegla svojo mejo. Država je lani zašla v velike gospodarske težave, predvsem zaradi dražje energije. Lastnih surovinskih virov ima malo, veliki koncerni, ustanovljeni iz prestižnih razlogov — zato, da bi bila Južna Koreja, tako kakor Zahodni Berlin v Evropi, nekakšno izločeno okno zahodne življenjske ravni — pa niso bili sposobni, da bi na svetovnem tržišču zagotovili dovolj surovin za domačo industrijo. V takšnih razmerah so tuje investicije v korejsko gospodarstvo naglo upadle, korejski izdelki pa so na svetovnem tržišču izgubili tekmo z japonsko konkurenco. Naraščalo je tudi nezadovoljstvo med ljudstvom zaradi korupcije v državnem aparatu in zaradi kratenja človekovih pravic.

Iz protesta zaradi aretacije opozicijskega politika Kim Dae Džunga so se v Kvangdžuju začele politične demonstracije, ki so se kmalu spremenile v upor. Posredovali so padalci in z vso brezobzirnostjo zlomili kljubovanje skoraj golorokih študentov. Za ranjenci ni nobene sledi več, obračunavanje »zmagovalcev« nad prebivalstvom pa se še vedno ni končalo

Do tedaj je predsednik Park že izgubil vsak stik s politično stvarnostjo v državi. Politično so Južno Korejo vodili oficirji, ki so se šolali na japonskih akademijah v tedaj zasedeni Mandžuriji. Na pomembnejše položaje je predsednik postavljaj svoje rojake iz province Kyong Sang, kajti druga provinca Čolanadmo z glavnim mestom Kvangdžujem je veljala za uporniško in s tem za nezanesljivo. V skladu s to oceno so jo vseh osemnajst let Parkovega režima načrtno zapostavljali, tako v političnem, kakor tudi v gospodarskem pogledu.

Pred letom dni so nemiri v Masanu in Pusanu precej pretresli režim v Seulu in predramili nekatere politične silnice. Z izgovorom, da je hotel preprečiti prelivanje krvi, dogodka, kakršni so bili leta 1960, je Parkov zaupnik in šef tajne službe (KCIA) Kim Džae Kju sklenil odstraniti diktatorja. Kazalo je, da se obetajo Južni Koreji boljši časi, več politične svobode, politično bolj sproščeno dihanje. Neposredno po uboju diktatorja so v Seulu imenovali civilno vlado, ki je obljubila postopno liberalizacijo, obnovitev delovanja političnih strank in splošne volitve. Zaradi discipliniranosti južnokorejskega prebivalstva so bili ocenjevalci razmer še bolj prepričani, da je dežela dozorela za globljo demokratizacijo. To prepričanje je temeljilo še na spoznanju, da so v Južni Koreji skoraj popolnoma izkoreninili nepismenost in da je dežela dosegla sorazmerno visoko življenjsko raven prebivalstva.

Kot zelo močna mrzla prha je delovalo spoznanje, da so starejši generali in civilni politiki v Seulu podcenili organiziranost in načrte mlajših oficirjev, zbranih

okoli devetinštiridesetletnega generala Čon Do Hvana. Ta skupina je bila trdno odločena, da bo z vsemi sredstvi nadaljevala politiko in razvoj dežele, kakor ga je začrtal diktator Park. Preden se je k demokratizaciji nagnjena politična skupina začela zavedati nevarnosti, je bilo že prepozno. General Čon Do Hvan je 12. decembra lani izvedel pravi pokol med višjimi oficirji, za kar ni odgovarjal nikomur; tudi ameriško poveljstvo na Koreji ni reagiralo, čeprav se je tedaj, kot je dejal predstavnik opozicije, v eni noči »utrnilo« najmanj 150 (generalskih) zvezd.

V tej južnokorejski »noči dolgih nožev« so likvidirali tudi »staro gardo« v tajni službi KCIA, ki je likvidirala diktatorja Parka, nakar je tokrat general Čon postavil na vsa vidnejša mesta svoje zaupnike, pripadnike 11. letnika vojne akademije, oficirje, ki so se šolali že po koncu korejske vojne in ki niso, tako sami trdijo, pod vplivom nikogar, niti Japoncev niti Američanov. Na civilno področje general Čon tedaj še ni segel — časopisi so lahko razpravljali o demokratizaciji, o svobodnih volitvah v državi, o nemirih na univerzah in o stavkovnem gibanju, niti besede pa ni smelo biti o stališču vojske do prihodnje državne ureditve v Južni Koreji.

Izkušeni opozicijski politiki, tisti, ki so se na Japonskem ali drugje v ilegali skrivali pred policijskimi komandosi Parkovega režima, so slutili past, zatišje pred viharjem, zato so svarili predvsem študente, naj ne nasedajo vrinjenim provokatorjem, ki naj bi na zahtevo Čonove varnostne službe izzivali nemire in omogočili vzpostavitev diktature.

Konec marca letos so se začeli prvi študentski nemiri v Seulu. Kasneje, 15. maja je demonstriralo že 70 000 ljudi, ki so zahtevali preklık odloka o izrednem stanju. Namesto tega je politična policija že začela ukrepati in razgnala zborovanje 150 delegatov iz vseh južnokorejskih univerz. Onemogočili so tudi sejo parlamenta, na kateri bi poslanci skoraj zanesljivo odpravili vojaški zakon v Seulu. Naslednji korak je bila aretacija nekakšnega južnokorejskega ljudskega tribuna, nekdanjega predsedniškega kandidata Kim Dae Džunga, poslanca iz uporniškega Kvangdžuja. Ta je na volitvah leta 1971 skoraj premagal diktatorja Parka, nakar mu ni preostalo drugega, kot da se je umaknil na Japonsko. Tam živi skoraj milijon Korejcev. Japonska vlada je dala pobeglemu politiku zatočišče, vendar ga je nekaj kasneje Parkova tajna policija našla in ugrabila. Iz protesta zaradi te kršitve japonske suverenosti je bila ameriška vojaška policija prisiljena intervenirati na Japonskem. S helikopterjem so preleteli v tokijskem zalivu čoln, v katerem so agenti peljali Džunga — že z betonskimi bloki na nogah — proti sredini Tokijskega zaliva, da bi ga utopili. Ameriška in japonska intervencija je toliko zalegla, da je Kim Dae Džung preživel osem let v hišnem in policijskem priporu, po smrti diktatorja Parka pa so ga izpustili. General Čon Do Hvan ga je avgusta letos, obenem z nekaterimi sodelavci, postavil pred vojaško sodišče in ga obtožil »zarote proti državi«, češ da je organiziral in vodil upor v Kvangdžuju.

Džungova aretacija je izbila sodu potrpljenja dno. Začele so se široke demonstracije v Džungovem rojstnem kraju Kvangdžuju, na katere je vlada odgovorila s tem, da je poslala tja svoje elitne enote, tiste, ki so sicer pod ameriškim poveljstvom in namenjene »varovanju« demarkacijske črte ob 38. vzporedniku. Zaradi krutosti padalcev se je protest prebivalstva spremenil v upor, demonstracij se je udeleževalo tudi po 350 000 ljudi. Ker so študenti začeli gverilsko vojskovanje in ker Seul še ni vedel, kakšno bo kitajsko stališče, s tem pa tudi stališče LDR Koreje, so se padalci umaknili iz centra in zasedli periferijo Kvangdžuja.

Pred svetovno javnostjo je vlada v Seulu poskušala opravičevati divjanje nad golorokim prebivalstvom s trditvami, da padajo samo policisti in vojaki, da med civilnim prebivalstvom ni žrtev in da so vsega krivi provokatorji. V potrditev tega so sklenili, da bo odšel v Kvangdžu predsednik vlade Park Čung Hun in preveril obtožbe, ki prihajajo iz mesta. Za nazoren prikaz dejanskega stanja so študenti prinesli iz kleti sedeža deželne vlade — palača je bila v njihovih rokah — trupla 475 umorjenih prebivalcev mesta. Ni jih bilo mogoče identificirati, ker so padalci napadali z metalci ognja, zaradi česar so bile žrtve brez obrazov.

Potem ko je kitajski predsednik Hua Guofeng v Tokiu izjavil, da LDR Koreja ne bo posredovala — premiera Park Čung Huna pa tudi ni bilo v Kvangdžu — se je začel napad na mesto. Vojaki so bili rekruti iz oddaljenih provinc, ki niso imeli znancev v mestu, vodili pa so jih komandos, oblečeni v civilne obleke ter polni besed o »severnokorejskih provokatorjih«, ki so se infiltrirali na jug. Ko je neka starka videla, da so krogle podrle njeno hčerko — študentko, ji je hotela pomagati, vendar jo je padalec prebodel z bajonetom. Geslo padalcev je bilo: vse, brez izjeme, vas bomo pobili. Ranjene študentke so slačili in jih obenem z mrtveci metali na vojaške tovornjake. Vojska je bila podivjana, videti je bilo, da so vojaki izgubili razum, kajti takšnega odpora in takšne volje do bitke do zadnjega diha niso pričakovali. Spoznali so, da gre za nekaj drugega, ne pa za rojake, ki so »nasedli severnim propagandistom«. Vsak opazovalec, ki se je ob dogodkih v Kvangdžuju spominjal vietnamske vojne — general Čon Do Hvan je v njej sodeloval kot prostovoljec na ameriški strani — je lahko primerjal početje, medtem ko so tisti, ki so se spominjali korejske vojne odkrito izjavljali, da kljub vsem očitkom, severni vojaki nikoli niso počenjali kaj takšnega. »Koliko podgan si že potolkel?» so drug drugemu vzklicali Čonovi vojaki.

Še danes, ko se general Čon Do Hvan ukvarja s prednostmi položaja južnokorejskega predsednika — diktatorja, ki še v ostrejši obliki nadaljuje politiko svojega ubitega vzornika Parka, ni nobenih podatkov o usodi ranjenih iz Kvangdžuja. Študenti — gverilci v gorah Južne Koreje, trdijo, da so Čonovi padalci pobili v neposrednem napadu 1200 civilistov v Kvangdžuju, nadaljnjih 800 pa so jih pobili z bajoneti ali pomečkali s tankovskimi gosenicami.

Ko je bilo bojov v Kvangdžuju konec, je začel korejski radio oddajati vojaške koračnice, vmes pa opozorila, kakšna usoda čaka vse, ki se upirajo vnaprej začrtanemu družbenopolitičnemu razvoju Južne Koreje. Vsako upanje o demokratizaciji dežele in o morda vsaj »kozmetičnem« polepšanju južnokorejske ustave se je razblinilo. Vsaj za čas, dokler bo na oblasti »enajsti letnik«.

Igo Gruden

Labodja pesem

*Morda ti pojem zdaj labodjo pesem:
temán od slutenj, skritih v srcu mojem,
nemira zdanjih dni se ne otresem.*

*Naproti gremo nečloveškim bojem,
med narodi bo grozna smrt vihrala,
v nočeh ožarjena s krvavim sojem.*

*Ko tudi čézme ji bo senca pala
in jo zagledal bom — to strašno ptico,
mi bo uporna duša vztrepetala:*

*Kdo dal človeku kruto je pravico
do mojega življenja, sanj in dela,
ki rad živim, da našel bi resnico?*

*To vem, da me vsaj ti boš razumela,
kot cvet nagrobni vdano se sklonila,
ki si v trpkósti meni se razcvela.*

*Ko bo oblak nad tabo zgrnil krila,
do dna zasenčil ti duhá globine,
vseh src človeških boš bolest čutila.*

*Ljudje smo vsi: iz skupne bolečine
ostane le ljubezni sled za nami,
ko drug za drugim sam v temi izgine.*

*Gorjé vsegà svetá na šibki rami
vsak človek zdaj za vse ljudi prenaša:
ko nate mislim s skritimi solzámi,*

se krik človeštva v srcu mi oglašá.

Slavko Rupel

Janez Vipotnik: Ledina

Janez Vipotnik, sicer znan politični delavec, se vse bolj pogosto pojavlja v javnosti s svojimi leposlovnimi stvaritvami. Pri založbi Borec je nedavno izšla zbirka njegovih partizanskih novel z naslovom *Ledina*, za katero je Vipotnik prejel Kajuhovo nagrado za leto 1980. Solidno opremljena knjiga (Miha Vipotnik), z vabljivim ščitnim ovitkom, prinaša dvanajst novel, ki sta jih uredila Andreja Kmecl in Leopold Suhodolčan in od katerih je ena — ki sicer niti posebej ne izstopa — dala knjigi tudi naslov. Pisateljevo vse bolj znano ime in literarno priznanje založbe Borec sta nedvomno priporočilo. Zato bodo Vipotnikove novele imele najbrž dosti bralcev, tako pri mladini, kot pri tistih, ki v knjigah ne iščejo modernega literarnega eksperimentiranja ne zapletenega psihologiziranja; bralcev, ki imajo radi leposlovna dela s tematično osvobodilnega boja in ljubiteljev domače literature nasploh.

Vipotnikove novele obravnavajo dogajanja v času vojne, le ena izmed njih, zadnja, ki govori o nekdanjem plavogardistu, ima okvir današnjih dni. Kraj dogajanja so slovenske vasi od Gorenjske do Dolenjske in Primorske. Kot protagonisti nastopajo »mali ljudje«, večinoma kmetje, ki jih pesti vojni čas, in pa preprosti partizanski borci; z izjemo zadnje novele, v kateri nastopajo intelektualci. Vse to daje Vipotnikovim zgodbam pečat ljudske partizanske novelistike, ki je blizu preprostemu človeku in okolju, v katerem živi in je živel med vojno. Tega človeka bo pritegnil tudi poudarek čustvenosti, ki igra v Vipotnikovem pripovedništvu močno vlogo. Sicer so zgodbe

večinoma preproste, brez posebnih zapletov in razpletov, gre pa v njih za vprašanja življenja in smrti, ki se razplete v kratkem času. Tudi pripoved sama je naravna, preprosta, jasna in ne hlasta za modernimi izraznimi prijemi.

Po tematiki so Vipotnikove novele kar se da raznovrstne. Zanimivo je, da so tri med njimi pravcate partizanske balade. Tako morata v noveli *Davči oče* in *mati pokopati ubitega sina*, partizana, ki sta ga morala pred Nemci zatajiti, češ da ni njun sin. V zgodbi *Sinek* odnese mati svojega, v bolnišnici umrlega otroka, v nahrbtniku domov. Pri tem pa ji nahrbtnik ukradejo na železniški postaji. Zgodba o mitraljezu, ki ga je en sam strel zadel v srce in ga mrtvega prinesejo dekletu, bolničarki Nadi, ima prav tako baladen konec. Tudi dekle pade, zadeta od krogel, ko ob letalskem napadu lovi s trupla padlega borca podivjano muho. Novela, posvečena ranjencu, ki ga zaradi nezgode voza prepozno prepeljejo k zdravniku, ima prav tako elemente neke tragičnosti. Ne manjka partizanske ljubezenske zgodbe (*Rodna ledina*) in tudi ne zgodbe o izdajalcu, ki je povzročil požig vasi in ga partizani kaznujejo. V noveli *Bataljon* pripoveduje pisatelj, kako eden od vodilnih partizanskih borcev reši borca pred samovoljo partizanskega komandanta, ki je zaradi rane ostal doma. Krivda obravnava problem strahopetnega borca, ki v boju opere svojo čast, novela *Tolsti vrh* pa opisuje partizanski napad na italijansko postojanko. Končno je še novela *Plavi*, ki pripoveduje o plavogardistih in o tem, kako je eden izmed teh borcev, študent iz

Ljubljane, ujet na Grčaricah, našel pravo pot. Pestra tematika partizanskega življenja je torej v teh Vipotnikovih novelah našla verodostojno in prepričljivo umetniško upodobitev in bo tako zanimiva kot dokument časa in kot sama literarna ustvaritev.

V svojih novelah Vipotnik torej ne opisuje velikih spopadov, temveč svojo pripoved omejuje na bolj ali manj drobne dogodke partizanskega boja in usodnega časa, na tragične dogodke in tragične usode ljudi. Prav v tem prikazu navidez manj pomembnih dogodkov, v prikazu usod »malih ljudi« in njihovih življenjskih odločitev, je poglavitna vrednost Vipotnikovega pisanja.

Morda bo stroga literarna kritika imela svoje pripombe, najbrž bo vsaj ugotovila, da prihajajo te novele med slovenske bralce z zamudo. Toda, če vrednotimo Vipotnikove novele s širšega družbenega stališča, potem moramo knjigi, kljub morebitnemu zamudništvu, priznati polno vrednost, tako literarno kot dokumentarno. Še posebno dragocenost dajejo knjigi moralne vzpodbude, saj pisatelj jasno in nedvoumno ločuje dobro od zlega, poštenje od nemorale in daje pravi pomen odločnosti, borbenosti ter boju za svobodo in socialno enakopravnost. Prav v tem pa je tudi prava odlika Vipotnikove Ledine.

Slavko Rupel

Knjiga o feldmaršalu Erwinu Rommlu

V času nacistične Nemčije je bil feldmaršal Erwin Rommel zaradi svojih izjemnih uspehov na frontah, zlasti v severni Afriki, prava legendarna osebnost, pa čeprav je na ukaz Hitlerja in gestapa slednjič moral napraviti samomor. Po vojni je njegova vojaška slava znova oživela. In ker zaradi nedvomnih vojaških in poveljniških sposobnosti predstavlja eno zanimivih vojaških osebnosti druge svetovne vojne, vsaj na strani sil osi, je njegovo življenje zanimalo tudi biografe. David Irving, ki je napisal več biografij in biografskih romanov o osebnostih modernega časa, je podrobno raziskal Rommlovo življenjsko pot in napisal o njem obsežen biografski roman, ki ga Državna založba Slovenije predstavlja slovenskim bralcem. Delo je izšlo v zbirki Biografije, prevedel ga je Stanko Jarc, skladno opremo zajetne knjige pa je oskrbel Karel Hrovatin.

V svoj neobjavljeni dnevnik je feldmaršal leta 1944 zapisal: »Kako bo zgodovina sodila o meni? Če bom tule uspel, si bodo vsi drugi lastili slavo. Če pa mi bo spodletelo, bodo vsi zahtevali mojo glavo.« V vojaškem pogledu Rommlu prav do konca ni spodletelo. Celo po smrti so mu nacisti pripravili veličasten pogreb kot legendarnemu afriškemu junaku. Toda spodletelo mu

je drugje. Pred atentatom na Hitlerja v usodnem poletju 1944 so organizatorji puča sondirali teren pri mnogih visokih nemških oficirjih, tudi pri najvišjih poveljnikih front. Tudi Rommla so skušali pridobiti za svoje prevratniške načrte, med drugim tudi za to, da bi po strmoglavljenju Hitlerja sklenili premirje z zahodnimi zavezniki in vse sile obrnili proti Sovjetski zvezi. Rommel je po daljšem obotavljanju odklonil sodelovanje in se je skliceval na vojaško prisego ter zvestobo Hitlerju. Kljub temu je bilo feldmaršalovo ime izgovorjeno v zvezi z atentatom na Hitlerja in gestapovski komandanti so znali spretno očrtniti Rommla pri Hitlerju, pač zato, da bi se mu maščevali, ker jih je večkrat ponižal in omalovaževal. Hitler je bil potem tisti, ki je komaj okrevajočega Rommla prisilil k samomoru. Po vojni, ko je bilo jasno, da je bodočnost zagotovljena samo oficirjem — zarotnikom proti Hitlerju, je načelnik nekdanjega Rommlovega štaba general Speidel storil vse, da bi iz Rommla napravil narodnega junaka nemškega ljudstva. Napisal je tudi knjigo, s katero je ustvaril mit o feldmaršalu, nekaj slave pa je pripadlo tudi njemu, ki so ga v resnici nacisti tudi zaprli in preganjali, pa jih je s svojo nadpovprečno inteligenco preslepil. Po voj-

ni je bil general Speidel nekaj časa poveljujoči general vojaških sil pakta NATO. Zato je tudi vodil polemiko s pisateljem Davidom Irvingom, ki je v svoji knjigi prišel do drugačnih zaključkov. Rommel se ni nikoli pridružil zarotnikom proti Hitlerju. Bil je vse preveč vdan Hitlerju kot vrhovnemu poveljniku, zvest svoji oficirski časti. Sicer je bil — pravi pisatelj — velik vojskovodja, s prenekatero napako, zvit in pošten hkrati, izredno pogumen človek, ki pa je nazadnje propadel prav zaradi svojega obotavljanja. V polemiki z generalom Speidlom je pisatelj vztrajal pri svojih ugotovitvah, ki seveda v marsičem podirajo legendarnost Rommlrove osebnosti. O vsem tem pa bo bralec Rommlrove biografije prebral zanimive strani, zlasti proti koncu knjige, kjer je govor o Rommlovem koncu.

Obsežna knjiga ima seveda veliko poglavij, od prikaza Rommlrove družine, mladosti, do povojnih odmevov feldmaršalove osebnosti, enega redkih nacističnih generalov, ki je po vojni v Nemčiji užival nesporne sloves. Rommel se je v prvi svetovni vojni boril na soški fronti, v drugi svetovni vojni je bil — kot je znano — eden najmlajših poveljnikov, in je s svojimi izjemnimi uspehi zaslovel ne samo v Nemčiji, temveč celo pri nasprotnikih, da so celo Američani po vojni o njem posneli film. Potem je bil komandant nemškega atlantskega zidu; ko je bil tu ranjen pri napadu letala na avto, se je začela njegova nagla pot navzdol, ki se je končala z nasilno smrtjo. O vsem tem pripoveduje knjiga, v kateri pisatelj posebno skrb posveča dvema okoliščinama: vojni v severni Afriki in pravemu prikazu Rommlrove osebnosti.

O afriški vojni je bilo veliko napisanega, tisti, ki so doživljali tedanji čas, pa se dobro spominjajo, kako je fronta potekala dvakrat v smeri proti Egiptu in dvakrat v obratni smeri, dokler ni italijansko-nemški afriški korpus prenehal obstajati in so zavezniki postali gospodarji severne Afrike, odkoder jih je vodila pot na Sicilijo in potem naprej. V knjigi o Rommlu so vojaški spopadi podrobno prikazani, osvetljeno pa je tudi njihovo politično ozadje. Ker gre za zanimive podrobnosti, bo bralec ta del knjige z užitkom prebiral, če ga seveda le količikaj zanimajo vojni dogodki in vojaški spopadi. Prav tako so zanimivi dogodki ob napadu na Francijo leta 1940, ko je Rommel imel kot poveljujoči general ene od divizij izjemne uspehe, čeprav je bilo njegovo obotavljanje tudi usodno. Sicer pa ima obširna knjiga 600 strani velikega formata in je torej branja o Rommlu, o vojni politiki, veliko in dovolj. In zanimivega.

Nedvomno imamo s knjigo o Rommlu pred seboj zanimiv biografski roman, dokumentirani roman o vojni, ki se opira na bogato gradivo, tudi tako iz tajnih arhivov, ki so postali dostopni šele v zadnjem času. Pisatelj sam piše tudi o dokumentih, na podlagi katerih je napisal knjigo. Vse to pa daje dokaz avtentičnosti njegovega pisanja in točnosti ugotovitev. Pisateljev način pripovedi pa nas tudi prepriča. Da je vse pisanje že glede snovi same izjemno zanimivo, ni treba posebej poudarjati. Državna založba Slovenije je torej storila prav, da je poskrbela za slovenski prevod knjige, ki bo dopolnila sicer ne preveč obsežno tujo literaturo o drugi svetovni vojni.

Florijan Laimiš

Martin Middlebrock: Konvoj

Zanesljivo lahko trdimo, da bi imela knjiga Konvoj britanskega avtorja Martina Middlebrocka precej večjo težo, tako v zgodovinskem, kakor tudi v literarnem pomenu, če ne bi bila napisana v luči atlantskega zavezništva. Dejstvo, da sta tako Velika Britanija, kakor ZR Nemčija zdaj članici pakta NATO samo po sebi vsiljuje prepri-

čanje, da je opisovanje pomorskega divjanja Nemcev med drugo svetovno vojno obarvano s prizanesljivostjo, ki ji, vsaj pri nas, ne moremo najti opravičila. Brez tega očitka je knjiga zanimivo, dobrodošlo in zelo izčrpno delo v nekem poglavju druge svetovne vojne, o bitki za Atlantik in za varne pomorske poti med zavezniki. Podat-

ki, ki jih je avtor zbral, so dragoceni za dopolnjevanje tistega, kar vemo o nacistični pomorski sili, vrstice, natisnjene kot pojasnilo, pa prinašajo toliko šifriranih podatkov, da bi tudi na njihovi osnovi, če bi jih razložili z običajnim jezikom, nekdo lahko napisal zanimivo pričevanje o nadaljnjih razsežnostih pomorskega vojskovanja.

Beseda konvoj je razložena s strokovnimi podatki, ki pa ne povedo ničesar o pogumu mož, ki so stopili na vojne ali na trgovske ladje, zbrane v konvoju in prepuščene muhavostim vojne vihere. Bili so primeri, ko so se bojevitih zavezniški mornarji rogali nespretnosti Dönitzovih podmorničarjev, vendar so imeli v prvih letih vojne za takšno junačenje le malo priložnosti. Bolj stvarni so bili prizori, ko je mimo konvoja priplaval deset utopljenih mož, privezanih v krog z vrvijo, ki je držala njihove rešilne pasove, na katerih so zaman čakali rešitve, potem ko jih je potopil kapitan Kretschmer ali kateri od njegovih kameradov Endrass, Prien in Schepke, ali pa kateri od poznejših nacističnih morskih razbojnikov.

Precej trpko zveni ugotovitev, da se zdaj, toliko let po vojni, nekdanji sovražniki srečujejo na občasnih prireditvah in se pogovarjajo o lovu na konvoje in o napadih korvet, rušilcev, križark in letal na podmornice kot o športni prireditvi bolj krute vrste, na kateri so nastopali dokaj enakovredni nasprotniki. Trpkost se povečuje ob spoznanju, da je bila španska državljanska vojna dobrodošla priložnost za preizkušanje podmornic, razvitih po prvi svetovni vojni ter za uvajanje v delo posadk na površinskih vojnih ladjah, določenih za boj proti podmornicam. Velika Britanija je stopila v drugo svetovno vojno lahkomišelnost samozavestna, z zastarelo teorijo o pomorskem vojskovanju in brez položaja ustrezne obrambe pred podmornicami. Kot da bi pozabili na izkušnje iz I. svetovne vojne, ko so podmornice odločale o oskrbovanju vojskujočih se držav s tem, da so sekale oskrbovalne poti in strahovale mornarje vseh ladij in vseh zastav.

Nacisti so v prvih letih vojne znali izkoristiti dejstvo, da je bila Velika Britanija usodno odvisna od ameriške pomoči in lovili nezavarovane tovarne ladje, ki so vozile pomoč, okoristili pa so se tudi z dejstvom, da je bila britanska mornarica v prvih letih vojne usmerjena le v ofenzivno dejavnost in da so bile posadke, določene za lov na podmornice, brezupno pomanjkljivo izurjene.

K sreči so tudi nacisti delali napake, te pa so zavezniki izkoristili in še pravočasno

dopovedali nacističnim podmorničarjem, da napad na konvoj, pa čeprav v krdelu podmornic, še ni pomorski boj. Ne le trgovske in eskortne ladje, tudi podmornice so začele izginjati na morsko dno. Potopili so se stari nacistični volkovi, ki so jih imeli že za legendo in simbol nepremagljivosti nacističnega orožja, proizvodnja podmornic je komaj še dohitevala izgube, tehnologija pa je izgubljala tekmo s časom in z vihro druge svetovne vojne.

Lov na podmornice se je spremenil v neizprosni boj na življenje in smrt in ni imel nič skupnega z bolj grobo športno prireditvijo, kot zdaj poskušajo slikati grozote vojne nekateri neprizadeti nedozoreli zgodovinarji. V pomorskem bojevanju ni nihče prosil milosti in je tudi ni bil deležen. Če so se mornarji ob globinskih bombah utrudili in signalizirali svojemu »staremu«, da je lova dovolj, da tega ni mogla vzdržati nobena jeklena ščuka z nacističnimi simboli na bokih, je »stari« zarjovel nazaj: »Kapitanovo kapo hočem!«

Nacisti so prvi začeli totalno vojno na morju, zato ne bi smeli biti prizadeti, če so jim zavezniki odgovorili z enako mero. Na nürnberškem sojenju nacističnim vojnim zločincem se je obtoženi veliki admiral Dönitz izgovarjal z grobstvo zaveznikov, ko so obračunavali s posadkami zadetih podmornic. Niti pomislil ni več na mornarje, ki so skakali z zadetega tankerja in plavali na življenje in smrt, da bi se približali reševalcem še prej, preden jih je zajela plavajoča in goreča nafta. Podmorničarjev ni ganil neizprosni mrzavostni mraz severnega morja, bili so brez usmiljenja za plavajoče mornarje in mesarili med njimi s strojničnim ognjem, kajti veljala je totalna vojna, v takšni vojni pa plavajoči mornar ni bil več nemočen in razorožen nasprotnik, temveč potencialni napadalec, ki bo postal še odločnejši, če se bo rešil in dobil novo priložnost za boj.

Admiral Dönitz se je izmazal s skorajda simbolično kaznijo za svoje vojne zločine. V zaporu je lahko premišljal o dejstvih, ki so povezana z bojevanjem na morju, predvsem pa o zamujenih priložnostih za preusmeritev vojnih tokov. Zavezniki so se otepali nacističnega admirala in njegovih »volkov« z zastarelim orožjem — globinske bombe so bile iz leta 1918, pomanjkljivi sonar »asdic« pa je imel za letnico patenta 1918. V bojevitosti mož protihitlerjevske koalicije je moralo biti nekaj več, kakor le športni duh, da so zlomili nacistični vojni stroj, ki se je nemoteno krepil vrsto let, ne da bi nasprotniki fašizma karkoli ukrepali.

Tisti, ki so preživeli strahote, ki jih opisuje knjiga Konvoj, so si več kot prislužili življenje. Tisti mornarji in drugi člani posadk, ki niso ubežali gorečemu morju, pa si — namesto prizanesljivega opisovanja nacističnih metod za zmago v boju za nad-

oblast nad svetom — za izpričano junaštvo zaslužijo vsaj skupni spomenik.

Knjigo Konvoj Martina Middlebrocka je v opremi Janija Bavčerja in prevodu Henrika Cigliča izdala založba Borec v Ljubljani.

Slavko Rupel

France Lubej-Drejče: Odločitve

Zanimivo in pravzaprav presenetljivo je, kako pozno so se nekateri revolucionarji in vodilni udeleženci našega osvobodilnega boja odločili, da napišejo spomine na svojo udeležbo v revoluciji. Zato nas ne preseneča, da je France Lubej, od vsega začetka v vodstvu Osvobodilne fronte, v sklepni besedi svoje knjige Odločitve (izšla je pri založbi Partizanska knjiga v Ljubljani), zapisal, da ne bi mirno zaključil svoje življenjske poti, če ne bi napisal knjige. Avtor sicer res opozarja, da je knjigo napisal, da bi dal svoj prispevek k novejši zgodovini sokolstva in vlogi Sokola v osvobodilnem boju. Toda, kakor je prvi del njegove knjige res namenjen prikazu predvojnih razmer v sokolski organizaciji in demokratizaciji te organizacije, tako sam ugotavlja, da bo njegova knjiga pomenila tudi prispevek k zgodovini naprednega gibanja in našega osvobodilnega boja. Gre torej za knjigo, ki predstavlja po avtorjevih spominih in dokumentih napisan prikaz prizadevanja za demokratizacijo sokolske organizacije v Ljubljani in Sloveniji sploh, za prikaz udeležbe nekdanjih Sokolov v osvobodilnem boju in za lastno, avtorjevo udeležbo v vodstvu tega boja. Že to pa pove, da je knjiga Odločitve zanimiv prispevek k naši novejši zgodovini naprednega gibanja, obenem pa prispevek k zgodovini partizanskega boja, kakor jo je doživljal član plenuma OF in član izvršnega odbora ter poverjenik za prosveto SNOS. Vse to sicer nakazuje neenotnost knjige, toda tudi pestrost vsebine in s tem zanimivost, predvsem pa osvetlitev nekaterih pojavov, ki smo jih premalo poznali.

France Lubej se je kot učitelj na podeželju sredi tridesetih let odločil, da se zaposli v Ljubljani, v načelništvu Zveze So-

kola Jugoslavije, ki je bilo takrat v Ljubljani. Kot navdušen prosvetar in sokolski vaditelj se je v Ljubljani aktivno vključil tudi v delo sokolskega društva na Taboru in prav po njegovem prizadevanju in ob pomoči nekaterih drugih somišljenikov, je tu nastal zametek napredne skupine v Sokolu, ki se ji je takratno vodstvo organizacije postavilo po robu. Prišlo je do več ali manj znane konfrontacije med naprednimi in uradno nastrojenimi, jugoslovansko centralistično usmerjenimi pripadniki sokolskih društev, konfrontacije, ki je bila odločilnega pomena, da so se napredno usmerjeni Sokoli opredelili za Osvobodilno fronto in da je predstavnik Sokola sodeloval na ustanovnem sestanku Osvobodilne fronte. Del režimsko usmerjenih članov Sokola pa je zašel med plavogardiste in je tudi po osvoboditvi odšel v tujino. Toda večina je našla pravo pot, ki jo je s svojimi somišljeniki pokazal in usmerjal prav Lubej.

Prav ta gibanja znotraj sokolstva neposredno pred drugo svetovno vojno osvetljuje Lubej v svoji knjigi. Zato je knjigi nadel tudi podnaslov Boj za demokratizacijo sokolstva na Slovenskem. Seveda pa to velja predvsem za prvi del knjige, medtem ko pisec v drugem delu knjige prikazuje svoje ilegalno delo od leta 1941 dalje in svoje partizanstvo ter dejavnost političnega voditelja. Pri tem so zanimive ugotovitve avtorja, tako o dejavnosti sokolskih voditeljev, ki so ob okupaciji pogazili temeljna sokolska načela in so svoje ideale zamenjali za mirno udobnost, kot tudi o dejavnosti vodstva OF in SNOS. Poudarek je prav gotovo na prvem delu, toda tudi pripoved o dogajanjih partizanskega vodstva in doživetjih je zelo zanimiva, ker je posredovana pač

iz prve roke. Lubejeva knjiga predstavlja tako tehten prispevek k zgodovini sokolstva, naprednega gibanja in osvobodilnega boja in zato je prav, da je avtor izpolnil nalogo, ki si jo je zadal. Njegovo delo seveda ni zgodovina in ne pomeni znanstvene obdelave snovi, je pa dragocen vir za novejšo slovensko zgodovino. In preko podatkov te knjige ne bo mogel nihče, ki bo pisal o sokolski organizaciji, o polarizaciji sil v tej organizaciji, o rojstvu Osvobodilne fronte in tudi o doživetjih vodstva partizanskega gibanja med osvobodilnim bojem. Sam avtor je zapisal, da je knjiga preprosta pripoved o dogajanjih, dopolniti pa mora-

mo to sporočilo z ugotovitvijo, da skuša avtor svojo pripoved vseeno vseskozi tudi dokumentirati. Pri tem niso brez pomena številne podobe, med katerimi so mnoge docela nove.

Lubejeva knjiga odkriva marsikaj, kar je bilo doslej malo znanega. Stvari v sokolski organizaciji prikazuje v pravi luči in daje priznanje vsem tistim Sokolom, ki so se ob usodni uri okupacije znašli v boju za svobodo in za novo Jugoslavijo. Pripoveduje pa nam tudi o osvobodilnem gibanju, kakor ga je doživljal avtor sam. Zato smo lahko samo zadovoljni, da je do izdaje te knjige, čeprav pozno, sploh prišlo.

Cene Vipotnik

Pesem svitanica

*Zbežite sence, vzidi čisti dan!
Kdor si po tihih gozdih zakopan,
komur zgubljeni prah v vesoljstvu plava,
kdor v ječah padel si od črnih ran,
glej, iz noči življenje vzplapolava.*

*Kdor si koval iz muke srečni čas,
ko so plameni siknili nad nas,
kdor si snetjè pogumno izžgal povsodi,
oplakni v vroči luči svoj obraz,
po zemlji naj visoka pesem hodi.*

*Naj svôbodo ljudi, naj čast, poštenje,
naj radostne pravice žuborenje
privablja iz temin pojoča dlan:
kar je velikega, rodi trpljenje,
zbežite sence, vzidi čisti dan!*

V oceno smo prejeli

Valentin TRATNIK: *Danes jaz, jutri ti*. Opremila Cveta Stepančič. V nakladi 2000 izvodov založila in izdala založba Borec. Ljubljana 1980.

Miha KLINAR: *Novembrska balada 1944*. Opremila Cveta Stepančič. V nakladi 1500 izvodov založila založba Borec. Ljubljana 1980.

Alenka NEDOG: *Tone Tomšič*. Opremila Cveta Stepančič. V nakladi 2000 izvodov založila in izdala založba Borec. Ljubljana 1980.

Anton ČAMERNIK: *Spomini na sodne zapore*. Opremila Cveta Stepančič. V nakladi 2500 izvodov založila in izdala založba Borec. Ljubljana 1980.

Pavle ZIDAR: *Njene oči*. Opremila Nadja Furlan. V nakladi 2000 izvodov založila založba Borec. Ljubljana 1980.

Ivan JAN: *Kokrški odred*, I., II. in III. del. Opremil Tone Štrus. V nakladi 5000 izvodov izdala Partizanska knjiga. Ljubljana 1980.

Pojasnilo

Da bo slika na naslovni strani 6.—7. revije Borec bolj utemeljena, dajem naslednje pojasnilo:

To je bila v resnici Ljubljanska brigada na pohodu v jeseni 1944 in to na Notranjskem. Na čelu brigade je godba 7. korpusa. To lahko trdim, ker sem na čelu kolone. Nosim puško in pod roko instrument krilnico, na katero sem igral v sestavi godbe 7. korpusa. Drugi, ki nosi na prsih trobento, obešeno na vrvi, je Jože Mrgole iz Zagorja (že pokojni), tretji je Zdravko Stradar iz Hrastnika, ki je igral boben in je še sedaj član rudarske godbe v Hrastniku.

Mislim, da bodo ti podatki koristni Muzeju ljudske revolucije Slovenije, reviji Borec in tudi zgodovini narodnoosvobodilnega boja.

Ivan Krautberger, Zagorje ob Savi

z z z z z z z z

Založba BOREC, Ljubljana, Miklošičeva 28, vam predstavlja iz bogatega knjižnega programa d'voje izvirnih del slovenskih avtorjev:

Janez Vipotnik: LEDINA

Slovenski književnik in družbeni delavec Janez Vipotnik je v svoji zbirki novel in zgodb s skupnim naslovom Ledina zajel iz življenja partizanov in ljudi, ki so sodelovali v osvobodilnem boju, vrsto izrednih dogodkov in ljudskih usod, s katerimi osvetljuje odnose, čustva in vezi, osmišljenost in humanost osvobodilnega boja.

S prepričljivim opisom dogajanja in s pogledom v globino kmečkega človeka, v zavest borca in v usodo mladine, je poglobil poglede na dogajanje v osvobodilnem boju, ki je vredno ohranitve in podoživljanja, zlasti še zaradi usposabljanja za obrambo domovine in pridobitev narodnoosvobodilnega boja.

Valentin Tratnik: DANES JAZ, JUTRI TI

Svojevrstna in zanimiva pripoved o štirinajstletnem Hribarjevem Rajku (ki so v veliki meri avtobiografski spomini avtorja) iz časa od februarja 1943 do kapitulacije Italije. Resnični dogodki, ki so se v tistem času odvijali na Primorskem in ki so po svoje vključeni v dogajanje, so bili doslej le skopo obravnavani v zgodovini-napisju NOB, predvsem je bilo le še malo povedano o transportih mladih partizanov, ki so jih marca 1943 pošiljali na Dolenjsko. Mnogi od teh fantov so iz različnih vzrokov brez vodstva in hrane tavali po gozdovih, kadar pa so se približali hišam, so padli v italijanske zasede. Italijani, tedaj še v zavesti moči, so z njimi ravnali kruto kot s pravimi partizani.

Knjigi lahko naročite pri založbi BOREC, Ljubljana, Miklošičeva 28, telefon 320-476, knjigotrški oddelek.

z z z z z z z z